

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOC. PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos magistrantūros studijų programa

Irmina Ambrozevičienė

**PEDAGOGŲ POŽIŪRIS Į AGRESYVIAI ELGTIS LINKUSIŲ
PAAUGLIŲ ELGSENOS KAITOS GALIMYBES UGDYMO
PROCESE**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė -
doc.dr. Liuda Radzevičienė*

2007

Turinys

Magistro darbo santrauka.....	3
Įvadas.....	4
1 skyrius. AGRESYVIOS ELGSENOS FORMAVIMOSI IR RAIŠKOS TRAKTUOTĖ MOKSLO STUDIJOSE.....	10
1.1. Vaiko agresyvią elgseną sąlygojantys veiksniai.....	19
1.1.1. Agresyvios elgsenos formavimosi šeimoje prielaidos.....	22
1.1.2. Žiniasklaidos vaidmuo formuojant agresyvią paauglių elgseną.....	26
1.1.3. Ugdomosios aplinkos ir agresyvios elgsenos formavimosi sąlygos.....	27
1.2. Socioedukacinės veiklos, sprendžiant agresyviai elgtis linkusių paauglių problemas.....	28
1.3. Socialinis pedagogas - darbo su linkusiais į agresyvų elgesį paaugliais, organizatorius.....	32
2 skyrius. PEDAGOGŲ POŽIŪRIS Į AGRESYVIAI ELGTIS LINKUSIUS PAAUGLIUS.....	36
2.1. Tyrimo metodologija ir tyrimo eiga.....	36
2.2. Tyrimo imties charakteristika.....	38
2.3. Pedagogų požiūrio į agresyvios elgsenos vaikus, analizė.....	39
2.3.1. Pedagogų požiūris į agresyvios elgsenos atsiradimo laiką.....	39
2.3.2. Agresyvios elgsenos problemų turinčių ugdytinių poveikis pedagogų darbingumui.....	41
2.3.3. Pedagogų požiūris į galimybę veikti nepageidaujamą elgesį pedagoginio poveikio priemonėmis.....	42
2.3.4. Pedagogų požiūris į darbo formas su linkusiais į agresyvią elgseną vaikais.....	43
2.4. Pedagogų požiūris į asmenybės savybių ugdymo galimybes.....	46
2.5. Pedagogų, į agresyvią elgseną linkusio vaiko vaizdinio samprata ir elgesio kaitos galimybės...	51
2.5.1. Agresyviai elgtis linkusio vaiko santykis su aplinka.....	51
2.5.2. Efektyvių pedagoginio darbo metodų taikymas, sprendžiant elgesio problemas.....	58
2.5.3. Pedagogų požiūris į elgsenos kaitos galimybes sąveikoje su socialiniu pedagogu.....	65
IŠVADOS.....	72
REKOMENDACIJOS.....	73
LITERATŪRA.....	74
SUMMARY.....	77
PRIEDAI.....	78

Santrauka

Šiuolaikinėje visuomenėje vaikų ir paauglių netinkamas elgesys turi palankiausią ekonominę, socialinę, teisinę, kultūrinę terpę progresuoti. Viena iš pagrindinių emocijų ir elgesio sutrikimų – vaikų agresija.

Neretai mokykloje susidaro sąlygos reikštis agresyviai elgsenai. Todėl jau pačioje problemos užuomazgoje labai svarbu pradėti darbą su elgesio problemų turinčiais vaikais. Užkirsti kelią šiam procesui ar jį pašalinti galima taikant efektyvius darbo metodus. Pagalbą pedagogams teikia dirbantys socialiniai pedagogai.

Tyrimo problema: Kaip pedagogai supranta agresyviai elgtis linkusius paauglius ir galima jų elgsenos kaita ugdymo procese.

Tyrimo objektas: Pedagogų požiūrio ypatumai į agresyvios elgsenos paauglius ir elgsenos kaitos galimybės pedagoginiame procese.

Tyrimo hipotezė: Remiantis subjektyviu pedagogų agresyviai linkusių elgtis vaikų vertinimu darbe, galima efektyviai spręsti elgsenos kaitos problemas.

Tyrimo dalyvavo 40 Tauragės rajono pedagogų. Magistro darbe naudoti dviejų tipų metodai:

Kiekybiniu metodu, stengtasi pažvelgti į problemą. Tikslas: Pedagogo požiūrio į vaikų, turinčių elgesio sutrikimų situacijos analizė. Tyrimo duomenys apdoroti SPSS programine įranga, aprašomosios statistikos būdu. Tyrimo rezultatai atskleidė faktą, kad:

- Elgesio problemos ypač išryškėja pradinėse klasėse.
- Elgesio problemų turintys mokiniai turi ypatingą poveikį jaunesnio amžiaus pedagogų darbingumui.
- Pedagogai teigimu, mokinio nepageidaujamą elgesį galima veikti pedagoginio poveikio priemonėmis.
- Su emocijų ir elgesio problemų turinčiais vaikais pedagogai dirba individualiai.
- Dauguma pedagogų teigia, kad vaiko asmenybinės savybės ugdomos per visus mokomuosius dalykus.

Kokybinis tyrimas. Tikslas: Agresyvios elgsenos reiškinių operacionalizacija. Elgsenos keitimo galimybės ugdymo procese. Tyrimo rezultatai įrodo, kad:

- Pedagogams nelengva dirbti, kai klasėje yra elgesio problemų turintys mokiniai. Toks elgesys neigiamai veikia savijautą, blaško dėmesį. Tai skatina pedagogus ieškoti naujų pedagoginio poveikio priemonių

- Teikdami pagalbą emocinių ir elgesio problemų turintiems mokiniams pedagogai naudoja įvairias pedagogines priemones: diferencijuoja užduotis, informuoja tėvus, individualiai kalbasi su vaiku, bendradarbiauja su mokyklos valdžia, kolektyvu.

- Elgesio problemos sprendime turi dalyvauti visi mokykloje dirbantys specialistai. Pagrindinis darbo krūvis tenka socialiniam pedagogui.

Tyrimo hipotezė, kad pedagoginiame procese galima veikti vaikų agresyvią elgseną pasitvirtino iš dalies. Tai priklauso nuo problemos supratimo ir veiklos organizavimo..

ĮVADAS

Šiuolaikinėje visuomenėje vaikų ir paauglių (beje, kaip ir suaugusiųjų) emocijų ir elgesio problemos turi palankiausią ekonominę, socialinę, teisinę, kultūrinę terpę progresuoti. Visi tam tikrais gyvenimo momentais susiduriame su probleminio elgesio apraiškomis. Vieni mažiau, kiti daugiau, tačiau visi tai patiriame. Viena iš pagrindinių emocijų ir elgesio problemų – vaikų **agresija**. **Todėl pedagoginėje praktikoje atskirti kur baigiasi emociniai ir elgesio sutrikimai bei prasideda agresija yra labai sunku.**

Šiandien vaikų **agresyvumas** – itin opi problema. Vis didėjanti prievarta ir žiaurumas bendruomenėse trikdė ne tik vaikus, bet ir jų tėvus bei pedagogus. Tai visos mokyklos bendruomenės problema. Kaip teigia Davidavičienė (1999), „žiaurumas, prievarta patyčios būdingos vis jaunesniems žmonėms“. Pasak Pakalkaitės (2002), jau vienuolikmečiai vaikai šantažuoja vienas kitą, dvylikamečiai kankina bendraamžius, mušasi bendraklasiai. Spauldoje skaitome apie vaikus, kurie ne tik blogai mokosi, bet ir skleidžia aplink save baime, erzina ir pašiepia suaugusiuosius, kartais išsitraukia prieš juos peilį ir sužeidžia, kurie ne tik muša bendraamžius, bet ir visai juos užmuša, jei jiems kas atsitiktinai nesutrukdo. Susidariusi situacija neramina tėvus, pedagogus bei visuomenę. Juodraitis (1998), tyrinėjęs vaikų agresyvumo raišką mokykloje, nustatė, jog pradinėse klasėse tik 6% vaikų mokykloje neturi priešų ir su niekuo nesipyksta. Beveik trys ketvirtadaliai vaikų dažnai arba nuolat pykstasi su vienu, o kas penktas vaikas nesutaria su dviem, trimis, ir daugiau bendraklasiais.

Mokykloje neretai susidaro sąlygos atsirasti mokinių emocijoms ir elgesio problemoms. Dažnai su amžiumi ryškėjančios šios problemos tampa agresyvia elgsena. Be to, mokyklos aplinka, pedagogai ir kiti moksleiviai netiesiogiai ir tiesiogiai gali skatinti netinkamą vaikų elgesį. Jei šeimoje išmokti agresyvaus elgesio modeliai bus ir toliau įtvirtinami mokykloje, tai vėliau tokie vaikai gali atsidurti nusikaltėlių tarpe. Todėl jau pačioje problemos užuomazgoje labai svarbu pradėti darbą su linkusiais į agresyvią elgseną vaikais.

Agresyvi elgsena - natūrali reakcija, ir jos visiškai išvengti nepavyks, tačiau nustatydami leistinas ribas, būdus, kaip reaguoti ir nukreipti, galima vaikams padėti (Pakalkaitė, 2002). Tačiau akivaizdu, jog Lietuvoje šiuo metu trūksta specialistų, kurių veikla būtų nukreipta vaikų socialaus elgesio, tame tarpe ir agresyvaus, sutrikimams įveikti. Dauguma pedagogų dėl specialių žinių trūkumo, laiko stokos dėl didelio darbo krūvio negali kompetetingai spręsti vaikų socialinių problemų, kartu ir agresyvumo problemos. Dažniausiai vienintelis sprendimo būdas – nukreipti tokius vaikus pas mokyklos socialinį pedagogą. Socialiniai pedagogai taip pat nevisada gali padėti elgesio problemų turintiems vaikams, nes neturi praktikos, be to trūksta praktinių rekomendacijų darbui su tokiais vaikais.

Temos iširtumo laipsnis. Apie vaikų agresyvią elgseną, jos atsiradimo priežastis, skatinimo veiksnius analizavo ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai.

Daugiausiai elgesio problemas nagrinėja Valickas (1997, 1999), Suslavičius (1999). Paauglių tarpusavio santykių sociopedagoginę dinamiką tyrinėjo Barkauskaitė (2000). Daug dėmesio vaikų agresyvaus elgesio apraiškų skirtingo amžiaus grupėse tyrimams skyrė Juodraitis (1998), Prakapas (2001), Rupšienė, Plačėnienė (2002), Žarienė, Ruzgienė (2001), Žukauskienė (1997; 1999,2003) ir kt. Agresyvumo problemos sprendimo gaires pateikė Leliūgienė (2002), Navaitis (1997), Rupšienė, Plačėnienė (2002) ir kt.

Pagrindinius socialinio pedagogo darbo mokykloje aspektus tyrinėjo Lietuvos mokslininkai: Bitinas, Šidlauskienė (2001), Giedraitienė (1997), Radzevičienė (1999) ir kt. tyrinėjo mokyklos socialinio pedagogo veiklos turinį; Čepukas (1999), Kučinskas, Kučinskienė (2000), Leliūgienė (1997), Vaitkevičius (1995; 1999) ir kt. atkreipė dėmesį į socialinio pedagogo asmenines savybes; Dobranskienė (2000), Kučinskas, Kučinskienė (2000), Kvieskienė (2000) ir kt. didelį dėmesį skyrė socialinių pedagogų darbo mokykloje problemoms; Radzevičienė (1999), Vaitkevičius (1999) ir kt. analizavo šių problemų priežastis.

Tyrimo aktualumas ir naujumas. Apžvelgus minėtus socialinio pedagogo darbo bei agresyvios elgsenos vaikų ugdymo tyrimus Lietuvoje, pastebėta, jog nepakanka mokslo darbų atskleidžiančių pedagogų požiūrį į agresyviai elgtis linkusius mokinius, nėra pakankamai aišku, kaip pedagogai supranta ir vertina agresyviai elgtis linkusio mokinio elgsenos motyvus, kokios priežastys lemia vaikų polinkį į agresyvią elgseną. Mokslinėje literatūroje nemažas dėmesys skiriamas vaiko pozityvios elgsenos formavimui. Priklausomai nuo to, kaip pedagogas supranta tokių vaikų elgesį, galima taikyti vienus ar kitus elgsenos formavimo būdus. Kadangi pedagogas turi dirbti su visa klase, todėl ne visi pozityvios elgsenos formavimo būdai yra priimtini ir galimi pedagoginėje veikloje. Nustačius pedagogų požiūrio į agresyviai elgtis linkusių vaikų psichologines – pedagogines charakteristikas, galima tikėtis, kad bus efektyviai randami darbo pamokose su jais būdai. Todėl tyrimo naujumą ir aktualumą galima nusakyti klausimu – kaip remiantis subjektyviu pedagogų agresyviai linkusių elgtis vaikų vertinimu darbe, jie galėtų efektyviai spręsti agresyviai linkusių elgtis vaikų elgsenos kaitos problemas? Atliktas tyrimas siekia atskleisti, kokios efektyvios pedagogų ir vaikų, turinčių polinkį į agresyvią elgseną sąveikos galimybės, padedančios pozityviam elgesio keitimui.

Praktinė darbo reikšmė. Nustačius pedagogų požiūrio į agresyviai elgtis linkusių vaikų psichologines – pedagogines charakteristikas, galima tikėtis, kad bus efektyviai randami darbo pamokose su jais būdai.

Tyrimo probleminiai klausimai:

1. Kokį poveikį mokinių agresyvaus elgesio kaitai turi pedagoginio proceso turinys?

2. Koks pedagogų požiūris į galimybes taikyti efektyvius darbo metodus, priklausomai nuo subjektyvios agresyviai elgtis linkusių vaikų pedagogines - psichologines charakteristikos sampratos?

Tyrimo objektas – Pedagogų požiūrio ypatumai į agresyviai linkusius paauglius ir elgsenos kaitos galimybės ugdymo proceso metu.

Tyrimo tikslas. Atskleisti galimą mokinių agresyvios elgsenos kaitą pedagoginiame procese, atsižvelgiant į ugdymo turinio ir darbo formų metodus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti paauglių agresyvios elgsenos problemą mokslinės literatūros studijose.
2. Parengti tyrimo instrumentą, įvertinantį pedagogų požiūrį į agresyviai elgtis linkusius paauglius ir pedagoginio proceso turinio ypatumus, mažinant nepageidautiną mokinių elgseną (kiekybinis tyrimas).
3. Nustatyti pagalbos vaikams teikimo būdus, įvertinant agresyviai elgtis linkusių vaikų vaizdinio struktūrą, bei galimas efektyvias sąveikas su ugdomąja aplinka (kokybinis tyrimas).
4. Remiantis magistro darbo išvadomis, parengti rekomendacijas pedagogams, dirbantiems bendrojo lavinimo įstaigose.

Tyrimo hipotezė. Remiantis subjektyviu pedagogų agresyviai linkusių elgtis vaikų vertinimu darbe, galima efektyviai spręsti agresyviai linkusių elgtis vaikų elgsenos kaitos problemas.

Tyrimo metodai.

1. Teoriniai duomenų rinkimo metodai:
 - Agresyvumo kilties ir jo raiškos problemų analizė šalies ir užsienio mokslininkų literatūros darbuose.
 - Pedagoginio darbo stilių, metodų ir formų analizė pedagogikos mokslo darbuose.
2. Empiriniai tyrimo duomenys rinkti naudojant šiuos metodus:
 - Kiekybinis tyrimas (aprašomosios statistikos metodu). Anketos (uždari klausimai).
 - Kokybinis tyrimas. Anketos(atviri klausimai, reiškinių operacionalizacija, kategorijų analizė ir apibendrinimas).

Tyrimo etapai. Tyrimas vyko 3 etapais.

Pirmame tyrimo etape (2005 – 2006 m.) analizuota socialinė, socialinė – pedagoginė, psichologinė, filosofinė ir kita mokslinė literatūra, dokumentai bei teoriškai pagrįsta empirinio tyrimo metodika.

Antrame tyrimo etape (2006 m.09 – 11 mėn.) vykdoma anketinė apklausa rajono pedagogų tarpe. Atliktas kiekybinis tyrimas, siekiant nustatyti pedagogų požiūrį į agresyviai elgtis linkusius paauglius. Kokybinis tyrimas - agresyvios elgsenos vaizdinio ir sąveikos galimybių edukaciniame procese operacionalizacija.

Trečiame tyrimo etape (2007 m. nuo 01 mėn.) vyko duomenų apibendrinimas. Analizuojami tyrimo rezultatai, rašomas darbas, formuluojami apibendrinimai. Apibendrinus mokslinės literatūros ir kiekybinės bei kokybinės duomenų analizės rezultatus, rengiamos rekomendacijos mokyklos pedagogams, daromos išvados.

Tyrimo imtis.

Tyrimas atliktas 2006 metų rugsėjo - lapkričio mėnesiais. Jame dalyvavo 40 rajono pagrindinių mokyklų pedagogai.

Magistro darbe vartojamų sąvokų žodynelis

Agresija (lot. aggressio) – tai žmogaus reakcija į tikrą ar tariamą grėsmę, kilus konfliktui, kuri gali pasireikšti net kito asmens puolimu, pavartojant fizinę jėgą (Sociologijos žodynas, 1993).

Agresyvumas - tai priešiškas, prieštaraujantis normoms elgesys. Šis psychosocialinės adaptacijos sutrikimas gali pasireikšti įvairiomis formomis: žodine (verbaline), fizine agresija (smurtas) (Psichologijos žodynas, 1993).

Elgsena - Fizinų, intelektinių ir emocinių individo veiksmų bei išraiškų visuma, apibūdinanti jo santykius su aplinka ir savimi. Skiriama išorinė elgsena (reakcija į išorinę aplinką, konkretūs veiksmai ir pan. Bei vidinė elgsena (mąstymas, jausmai, pergyvenimai ir pan.) (Psichologijos žodynas, 1993).

Deviantinis elgesys (angl.deviant behaviour) - visuomenės teisinių ir dorovinių normų neatitinkantis elgesys (Psichologijos žodynas, 1993).

Emocijos - tiesioginis aplinkoje vykstančių reiškinių ir situacijų reikšmės išgyvenimas: būdamos labai susijusios su individo poreikiais, subjektyviu situacijos vertinimu, emocijos lemia elgesio vidinio reguliavimo būdus (Psichologijos žodynas, 1993).

Refleksija - tai procesas, per kurį žmogus pažįsta savo paties psichinius veiksmus ir būsenas. (Psichologijos žodynas, 1993)

Bendravimas - informacijos perdavimo, priėmimo arba pasikeitimo aktas, idėjų raiškos menas (Ališauskienė, 2005).

Bendradarbiavimas - tai darbas kartu, sujungus intelektines jėgas, pagalba vienas kitam, bendras problemos sprendimas ir bendras sprendimo priėmimas (Ališauskienė, 2005).

Sąveika – abipusio veikimo procesas, bendriausia, universali judėjimo, vystymosi forma (Leonavičius, 1993).

Vaizdinys (angl. image, idea) - daikto, reiškinio, įvykio vaizdas, kuris kyla atmintyje ar vaizduotėje ir yra ankstesnio suvokimo, patirties atkūrimas. Skiriami atminties ir vaizduotės vaizdiniai. Nuo vaizdo skiriasi tuo, kad yra ne toks ryškus ir detalus, schematiškesnis ir labiau apibendrintas (Psichologijos žodynas, 1993).

1. Agresyvos elgsenos formavimosi ir raiškos traktuotė mokslo studijose

Apibrėžiant kokį nors reiškinį, svarbiausia jį įvertinti, o emocijas ir elgesį – šiuo atveju jų sutrikimus – nepaprastai sunku įvertinti siekiant tikslaus apibrėžimo. Problematiško elgsenio ištakos gali siekti ankstyvąją vaikystę, kai formuojasi kūdikio emocinis prierašumas prie suaugusiųjų, prasideda elgsenio normų bei bazinių vertybių interiorizacija, socialinių vaidmenų perėmimas.

Dauguma autorių (Valickas, 1997; Radzevičienė, 1997; Juodraitis, 1998; Justickis, 1993 ir kiti) sutrikimu laiko tokį elgesį, kuris iškreipia asmenybės raidą, yra socialiai nepriimtinas, neatitinka visuomenės moralės normų ir trikdo asmenybės socializaciją.

Sutrikusio elgsenio vaikai suaugusiems kelia didelį rūpestį, nerimą. Identifikuoti vaikų elgsenio sutrikimus nėra lengva. Jei netinkamas elgesys pasireiškia epizodiškai, jis netraktuojamas kaip emocijų ar elgsenio sutrikimas. Specifinės elgsenio problemos pasižymi stabilumu, nuolat pasireiškia įvairiose situacijose. Tyrinėdami emocinės raidos ir elgsenio problemas, mokslininkai įvairiai jas pavadina: elgsenio nukrypimai (deviacijos), sutrikimai, antisocialinis elgesys, elgsenio patologija. Emociniai ir elgsenio sutrikimai yra dažnos vaikų ir paauglių problemos, ir jų vis daugėja. Dažnai šios dvi problemų rūšys persidengia, daugeliui psichologinių sunkumų turinčių vaikų pasireiškia abiejų rūšių sunkumų požymių. Tačiau yra skirtumų tarp elgsenio ir emocinių problemų atsiradimo priežasčių ir pasekmių, skirtingi labiausiai išreikšti požymiai, nevienodos sąsajos su mokymosi sunkumais, paplitimas tarp lyčių. Visa tai leidžia nagrinėti šias dvi sunkumų grupes atskirai.

Emocijos yra psichologinės reakcijos, kurias sudaro fiziologinio sužadavimo, išraiškos veiksnių ir sąmoningos patirties sąveika. Įvairaus turinio poreikiai, bendravimas ar veikla lemia emocines reakcijas, situacines emocines būsenas, afektus, jausmus. Individo emocinės raidos kokybė lemia elgsenio ypatumus bei adaptacinius gebėjimus, pastarieji – asmenybės integravimosi sėkmingumą (Myers, 2000).

Emocinių arba elgsenio sutrikimų priežastys pagal Hallahan, Kauffman (2003), aiškinamos keturiais pagrindiniais veiksniais:

- 1) biologiniais sutrikimais bei ligomis;
- 2) patologiniais santykiais šeimoje;
- 3) netinkamu patyrimu mokykloje;
- 4) neigiama kultūrine įtaka.

Autorių teigimu, daugeliu atvejų nėra akivaizdžių empirinių įrodymų, kad bet kuris šių veiksmių tiesiogiai sąlygotų sutrikusias emocijas arba elgesį, tačiau kai kurie jų, be abejonės gali būti pretekstas

problemiškam elgesiui kilti, o kiti tokį elgesį gali sustiprinti ar išprovokuoti. Tai reiškia, jog kai kurie veiksniai, pavyzdžiui, genetiniai, veikia elgesį ilgą laiką, todėl yra tikimybė, kad tam tikros aplinkybės išprovokuos neadaptivias reakcijas. Kiti veiksniai (pvz: vaikas mato vieną iš tėvų mušantį kitą) gali turėti tiesioginių pasekmių ir provokuoti asmens neadaptivias reakcijas (jei problemiškam elgesiui kilti buvo ir kitų prielaidų).

Dar viena visose emocinių arba elgesio sutrikimų teorijose svarbi sąvoka yra papildomi veiksniai. Labai sunku nustatyti vieną priežastį, galinčią tiesiogiai sąlygoti sutrikimą. Paprastai problemas sukelia keletas veiksnių. Beveik visais atvejais į klausimą, kas konkrečiai sąlygojo vaiko sutrikimą, nėra atsakymo; niekas iš tiesų to nežino (Hallahan, Kauffman, 2003).

Daugeliui vaikų su emociniais arba elgesio sutrikimais dažnai būdingas agresyvus elgesys, todėl darbe analizuojama agresija – kaip sutrikusios elgsenos ir emocijų išraiška.

Pastaruoju metu agresyvumo samprata apima daugelį psichinių reakcijų, būsenų, emocijų, jausmų, poelgių ir pan. Pedagogikos terminų žodyne (1993) agresija apibūdinama taip:

- 1) frustracinė puolamoji reakcija į neįveikiamas kliūtis;
- 2) įprotis žodžiais ar veiksmais priešišškai reaguoti į kitų žmonių veiksmus, į aplinką ar net save;
- 3) poreikis puolant gintis.

Agresyvus elgesys minėtame šaltinyje – tai agresyvių reakcijų visuma, apibūdinanti individo bendravimo su aplinka ir savimi puolamąjį pobūdį.

Tarptautinių žodžių žodyne (2001) žodis „agresyvus“ turi keletą reikšmių:

- 1) naudojantis agresiją, karingas;
- 2) priekabus, puolantis.

Taip pat apibūdinama ir dabartinės lietuvių kalbos žodyne (2000): „agresyvus – puolantis ką nors, puolus, karingas“.

Agresija paprastai turi savo objektą (bendraamžiai, suaugusieji, daiktai); dar išskiriama ir autoagresija, kai objektas pats yra agresorius. Psichologijos žodyne (1993) aiškinama, kad autoagresija reiškiasi savęs žeminimu, savęs kaltinimu, savęs žalojimu ar savižudybe.

Įsitikinimas, kaip rašo Butter (1998), kad žmogus iš prigimties yra agresyvus ir negali sutramdyti šio įgimto potraukio, yra populiarus ir keliauja iš kartos į kartą. Žmogaus fenomenas apie tariamą įgimtą agresiją yra taip giliai įsitvirtinęs žmonių sąmonėje, jog tik nedaugelis bando suprasti ką psichologai ir žmogaus elgesį tiriantys mokslininkai metai iš metų mėgina skelbti: būtent tai, jog tokie tvirtinimai yra gryną gryniausią netiesa. Nepakanka įrodymų, kad žmogus iš prigimties būtų pasmerktas prievartai, agresijai ir smurtui.

Anot Suslavičiaus ir Valicko (1999), atrodo, kad agresiją apibrėžti yra labai paprasta, bet iš tikrųjų taip nėra. Viena vertus, agresiją galima apibūdinti kaip veiksmus, kurie kitam žmogui arba gyvūnui

sukelia skausmą ir kitas žalingas pasekmes. Tačiau ar galima chirurgo veiksmus, sukeliančius skausmą pacientui, priskirti agresijai?

Kita vertus, apibūdinant agresiją, gali būti akcentuojami žmogaus ketinimai. Tačiau, vertinant kito žmogaus veiksmus, kartais galima atsidurti keblioje situacijoje. Pavyzdžiui, kai kito žmogaus ketinimai yra pozityvūs, o veiksmų pasekmės- negatyvios (tėvas, mušdamas vaiką ir sukeldamas jam skausmą, gali būti įsitikinęs, kad daro tai dėl vaiko gerovės; policininkas, naudodamas jėgą prieš piliečius, gali teigti, kad jis tai daro siekdamas tvarkos ir pan.). Ar minėtais atvejais jėgos naudojimą vertinsime kaip agresiją, matyt, priklausys nuo konkrečioje socialinėje aplinkoje priimtų elgesio normų, taip pat nuo mūsų įsitikinimo, ar kitas žmogus iš tikrųjų turėjo pozityvius ketinimus, ar tik juos deklaravo (Suslavičius, Valickas, 1999).

Minėti autoriai, apibūdindami agresiją, atsižvelgia į du pagrindinius kriterijus- žmogaus ketinimus ir jo veiksmų pasekmes. Galima pasakyti, jog agresija- tai toks elgesys, kuris yra nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors kitą žalą (tiek fizinę, tiek psichologinę). Darbe naudojama agresijos samprata - tai priešiškas, įžūlus, atšiaurus, nepalankus elgesys, įžeidinėjimai, pranašumų demonstravimas (Suslavičius, Valickas, 1999).

Agresyvus elgesys (pranc. Agressif- aukštinantis save, karingas, iš lot. Aggredior- puolu)- veiksmai, kurių tikslas sukelti moralinį arba fizinį poveikį kitam asmeniui. Psichologijoje yra daug agresyvumą aiškinančių teorijų. Psichoanalitikų, tradiciškai agresyvus elgesys aiškinamas kaip užslopintų, nevalingų (nesąmoningų) potraukių išraiška; neobihevizmo - kaip frustracijos rezultatas, kognityvinės psichologijos- kaip disonanso (neatitikimo) reiškiniai subjekto pažintinėje sferoje. Pasitaiko ir biologiškų agresyvumo pasireiškimų kaip įgimtų bruožų, tačiau tai neturi griežto mokslinio patvirtinimo. Norint suvokti konkrečius agresyvaus elgesio aktus, būtina nustatyti, kokią vietą jie užima bendroje individo, ar grupės veikloje: pavyzdžiui, parodyti, ar agresyvus elgesys yra neadekvati psichologinės apsaugos efekto būsenos forma, ar jis turi savo tikslą, pereidamas į ypatingą individualią ar grupinę veiklą. Agresyvus elgesys gali būti betarpiškas, t. y. tiesiogiai nukreiptas į erzinantį (dirginantį) objektą, arba žmogus, dėl kokių nors priežasčių negalėdamas nukreipti savo agresijos į jį veikiantį dirgiklį, ieško saugesnio būdo atsipalaiduoti. Kadangi viešai demonstruojamas agresyvumas yra smerktinas dalykas, gali atsirasti mechanizmas, nukreipiantis žmogaus agresiją į save patį (autoagresija- savęs žeminimas, savo kaltės ieškojimas ir t.t.). Agresyvus elgesys gali būti gerai paslėptas charakterio ypatumas: pvz., vaikas triukšmingai uždaro duris, apsimetęs, kad nepastebėjo įeinančio žmogaus, ir panašiai (Leliūgienė, 2002).

Suslavičius (1999) agresiją apibūdina kaip populiarią elgesio formą- turbūt nėra žmogaus, galinčio sąžiningai prisipažinti, kad jis niekada nebuvo fiziškai ar verbališkai agresyvus. Agresija yra toks

elgesio tipas, priešiškas elgesys, kuris pasireiškia kiekvieno žmogaus gyvenime, nepaisant jo amžiaus, lyties, rasės, išpažįstamos religijos ar įsitikinimų: kuriam išūlus pranašumo demonstravimas arba net jėgos vartojimas prieš kitą žmogų ar žmonių grupę. Tokio elgesio tikslas- pakenkti kitam žmogui psichologiškai ar fiziškai.

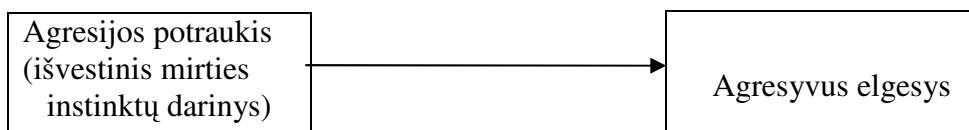
Vaikų agresyvumo tema diskutuojama ne vieną dešimtmetį, tačiau dar nėra vieningo susitarimo dėl agresijos sąvokos apibrėžtumo. Įvairių sričių atstovai, nagrinėdami vaikų agresiją, interpretuoja šį fenomeną savo aspektu.

Šiuo metu egzistuoja tokios populiariausios psichologinės agresijos teorijos: instinktų, frustracijos-agresijos, socialinio mokymosi, socialinė kognityvinė (Suslavičius, Valickas (1999)).

Instinktų agresijos teorijos

Psichoanalizės teorijas galima priskirti seniausioms ir turbūt labiausiai ginčytinoms agresijos teorijoms. Jų atstovai kelia prielaidą, kad agresyvus elgesys yra įgimtas (t.y. slypi pačioje žmogaus prigimtyje), todėl agresija yra neišvengiama.

Freudas pažymi, kad „žmogus nėra švelni, meilės trokštanti būtybė, kuri gali tiktai gintis ir tik tada, kai ją kas nors užpuola. Žmogaus prigimtyje slypintis agresijos potraukis lemia tai, kad palankiomis aplinkybėmis šis agresyvumas pasireiškia stichiškai, pažadindamas žmoguje laukinį žvėrį, kuris gali kankinti ir žudyti savo gentainius” (cit. Suslavičius, Valickas, 1999). Dėl to priešiškumo ir bei agresyvumo kyla nuolatinė grėsmė. Šią teoriją galima pavaizduoti schematiškai (žr.1 pav.).

1 pav. Agresijos pasireiškimas pagal S. Froidą (cit. Suslavičius, Valickas, 1999)

Didžiulę įtaką žmogui daro trijų asmenybės teorijų komponentų *Id*, *Ego*, *Superego* tarpusavio sąveika. *Id* yra žmogaus pasąmonės impulsų šaltinis, siekiantis patenkinti poreikius, veikia pagal malonumų principą, kuris reiškia, kad asmuo nori to, kas atrodo malonu ir žavu, ir nori to būtent dabar. *Ego* idealas atspindi elgesio standartus, kurių žmogus siekia. *Superego* yra tarsi nuolatinė, nepailstanti sąmonė, kuri skiria gera nuo blogo. Šis komponentas priešinasi tiek *Id*, tiek *Ego* reikalavimams. Jis baudžia, apdovanoja, kelia reikalavimu (Plužek, 1996).

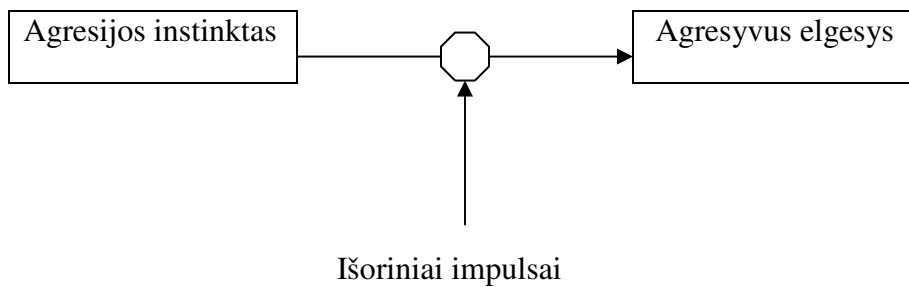
Konfliktai tarp *Id*, *Ego*, *Superego* sukelia įtampą ir kančią, kurią Froidas (cit. Žukauskienė, 2002) pavadino nerimu. *Ego* mėgina realistiškai mažinti nerimą. Kai *Superego* pradeda pernelyg vyrauti arba primygtinai reikalauti, *Ego* nebegali jų suvaldyti, žmogus nevalingai pradeda ginti save nuo *Superego*

atakų ir nuo Id siunčiamų gąsdinančių impulsų, naudodamas gynybos mechanizmus. Gynyba gali reikštis mintimis, kuriuos psichoterapeutai vadina simptomais, kur vienas iš jų- agresija.

Etologinė teorija. Etologai labai svarbiais laiko biologinius mechanizmus, bet tyrinėja ir išmoktą elgesį, kuris leidžia organizmui prisitaikyti prie aplinkos. Jie teigia, kad elgesys keičiasi tiek kokybiškai, tiek kiekybiškai įgimtiems veiksniams sąveikaujant su aplinka. Dėl tos sąveikos organizmas gali efektyviai veikti aplinkoje (Žukauskienė, 2002).

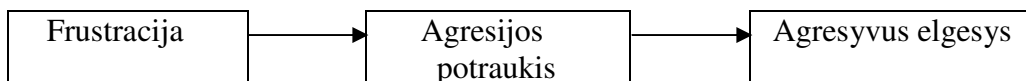
Vienas iš autorių K. Lorenzas daugelį metų tyrinėjęs gyvūnų elgseną, nurodo, kad žmogaus prigimtis nėra labai bloga. Tikrai žmogus savo protu ir darbu pernelyg greitai pakeitė natūralias gyvenimo sąlygas, dėl to agresijos instinktas kartais ir sukelia tokias pražūtingas pasekmes. Žmogus neturi grobuoniškos prigimties, neturi pavojingo natūralaus ginklo (pvz.: didelių ir aštrių nagų arba dantų). Tačiau dirbtinių ginklų išradimas atvėrė plačias galimybes. Šią teoriją galima pavaizduoti schematiškai (žr.2 pav.).

Tačiau tiek S. Freud, tiek K. Lorenzo agresijos teorijos susilaukė nemažai kritikos.

2 pav. Agresijos pasireiškimas pagal K. Lorenzą (cit. Suslavičius, Valickas, 1999)

Frustracijos- agresijos teorija. Tai buvo viena pirmųjų teorijų, atkreipusių dėmesį į išorinių sąlygų įtaką agresijos pasireiškimui. J. Dollardas su kolegomis iškėlė prielaidą, kad agresija yra visada frustracijos pasekmė, ir kad frustracija skatina tam tikras agresijos formas. Šiuo atveju frustracija yra suprantama kaip trukdymai siekiant kokio nors tikslo. Frustracija atsiranda tada, kai žmogus negali siekti trokštamo tikslo arba atlikti atitinkamų veiksmų, kai jis to nori. Didėjant frustracijai, stiprėja ir agresyvaus elgesio stimuliacija (cit. Suslavičius, Valickas, 1999).(žr.3 pav.).

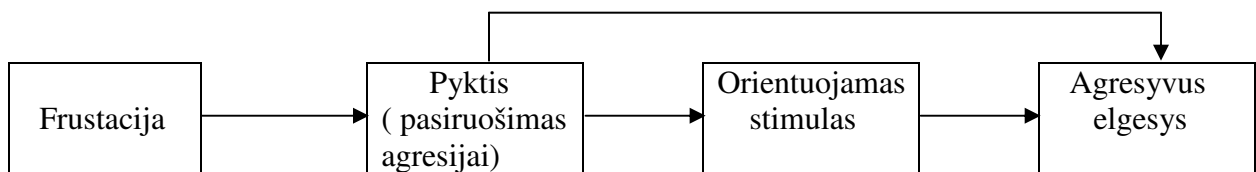

3 pav. Agresijos pasireiškimas pagal J. Dollardą (cit. Suslavičius, Valickas, 1999)

Frustracijos sukelta agresija paprastai yra nukreipiama į žmogų arba į kitą objektą, trukdantį siekti tikslo. Ji vadinama perkelta agresija. Tačiau kartu pripažįstama, kad žmogus negali visada elgtis agresyviai nesulaukdamas atitinkamo atsako arba iš agresijos objekto, arba iš kitų žmonių. Kai individas nori išreikšti agresiją į originalų objektą, bet jo nėra, tai tikėtina, kad jis savo agresiją perkels į kitą panašų objektą. Tuo atveju, kai individas nori išreikšti savo agresiją į originalų objektą, bet kartu išgyvena silpną bausmės baimę, yra tikėtina, kad agresija bus perkeliama į labai nepanašų objektą (Suslavičius, Valickas, 1999).

Minėti autoriai akcentuoja, kad frustracija sukelia pasirengimą agresijai, bet ar agresija bus išreikšta, priklauso nuo papildomų aplinkos sąlygų. Šioms papildomoms sąlygoms daug dėmesio skyrė L. Berkowitzas. Jo manymu, frustracija tiesiogiai nesukelia agresijos, tačiau skatina emocinio sužadavimo būseną, kurią galima apibūdinti kaip pyktį. Pyktis lemia vidinį žmogaus pasirengimą agresijai, tačiau agresyvus elgesys pasireiškia tik tada, kai aplinkoje yra atitinkami orientuojantys stimulai. Šių stimulų funkcijas gali atlikti kitų žmonių poveikiai, mažinantys agresyvaus elgesio apribojimus, objektai, vienaip ar kitaip susiję su agresija, negatyviais išgyvenimais ir pan. (Suslavičius, Valickas, 1999).

Vyrauja nuomonė, kad kartais agresiją gali sukelti vien tik pyktis. Vėliau L. Berkowitzas atsižvelgė į šias pastabas ir pripažino, kad ypač stiprus pyktis gali sukelti agresiją ir tada, kai aplinkoje nėra jokio orientuojančio stimulo (žr. 4 pav.).

4 pav. Agresijos pasireiškimas pagal L. Berkowitz'ą (cit. Suslavičius, Valickas, 1999)

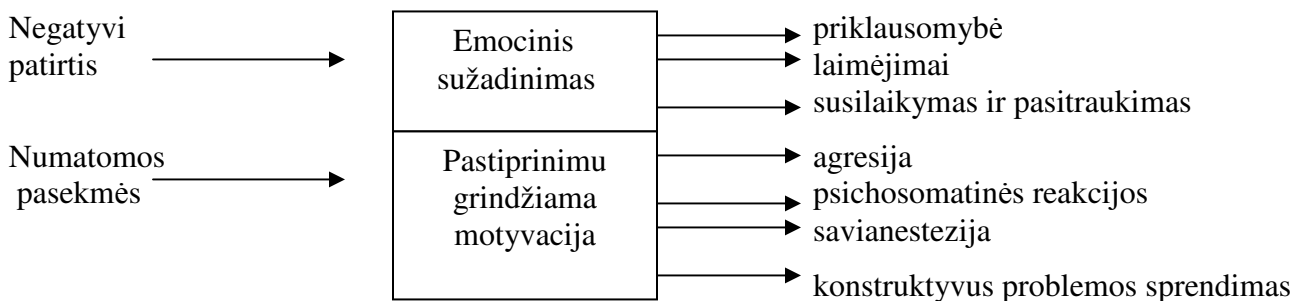
Socialinio mokymosi agresijos teorija. Šios teorijos autorius A. Bandura (1986) teigia, kad agresija yra specifinė socialinio elgesio forma, kuri išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip ir kitos socialinio elgesio formos. Pasak A. Banduros (1986), pirmiausia žmonės agresyviai elgtis išmoksta tiesioginės patirties dėka, už išreikštą agresiją susilaukdami vienokio ar kitokio pastiprinimo. Agresyvus elgesys dažnai naudojamas todėl, kad jis užtikrina aplinkinių pritarimą ir leidžia pakelti statusą. Šį pritarimą asmenybė gali gauti ne tik asocialioje, bet ir prosocialioje aplinkoje (pvz., tėvas gali pagirti sūnų už tai, kad jis sugebėjo primušti vyresnį berniuką, treneris- žaidėją, kuris atkovojo kamuolį žaisdamas ypač agresyviai, ir t.t.). Asocialioje bendraamžių grupėse agresyvus elgesys paaugliams gali užtikrinti ne tik grupės narių pritarimą, bet ir atitinkamą socialinį statusą bei gali užtikrinti agresoriui naudingą materialinį atpildą. Pvz., paaugliai už agresijos naudojimą gali būti pastiprinami piniginiiais priedais ir pan. Jeigu tėvai arba mokytojai atkreipia į vaiką dėmesį tik tada, kai

jis elgiasi agresyviai, jie kartu jį pastiprina, nes patenkina vaiko aplinkinių dėmesio poreikį. Nors vaikas yra baramas, baudžiamas ir pan., gali ir toliau elgtis agresyviai, bei gana noriai kęsti negatyvias sankcijas, nes dėl tokio elgesio jis susilaukia trokštamo dėmesio (cit. Suslavičius, Valickas, 1999).

Kitas socialinio mokymosi teorijos požiūriu svarbiausias agresijos mokymosi būdas-modeliavimas, arba mokymasis stebint. Tiek realūs, tiek simboliniai modeliai gali daryti stiprią įtaką agresyvaus elgesio išmokimui, skatinimui ir reguliacijai (Myers, 2000). Stebimas agresijos modelis gali įvairiai paveikti asmenybės elgesį.

- 1) asmenybė gali išmokyti naujų agresyvaus elgesio formų (pvz., naujų veiksmų arba jo komponentų, elgesio formavimo taisyklių ir pan.).
- 2) stebint modelį gali būti aktualizuojamas jau anksčiau išmoktas agresyvus elgesys. Modelis gali paskatinti jau išmoktų reakcijų pasirinkimą, išlaisvinti nuo suvaržymų („vidinių stabdžių“) tokius veiksmus, kurie anksčiau dėl kokių nors priežasčių buvo slopinami.
- 3) anksčiau išmoktos agresyvaus elgesio formos gali būti prislopintos. Stebėdamas modelį, kurio agresyvūs veiksmai sukelia nepageidautinas pasekmes, stebėtojas gali nuslopinti ir savo atitinkamus veiksmus arba sumažinti agresyvių reakcijų pasireiškimo dažnumą. Prognozuojama baimė ir nepritiriamas slopina nepageidautiną elgesį.
- 4) agresyvaus modelio elgesys gali atkreipti stebėtojo dėmesį į įvairius objektus, kurių atžvilgiu galima sėkmingai naudoti agresiją, arba į tam tikras aplinkybes, kurioms esant agresyvūs veiksmai dažniausiai yra skatinami.
- 5) agresyvaus elgesio emocinės reakcijos gali sukelti panašų emocinių sužadinių stebėtojui ir kartu padidinti būsimos agresijos tikimybę arba intensyvumą (Suslavičius, Valickas, 1999).

A. Bandura (1986) pažymi, kad agresija įsitvirtina žmogaus elgesyje tada, kai ji yra veiksminga priemonė siekiant norimų tikslų. Žmonės ne tik paprasčiausiai reaguoja į išorinės aplinkos poveikius, bet susikuria savipastiprinimus, arba savo pačių sukeltas vidines pasekmes (pvz., nuobodulio atsikratymą, pasitenkinimo išgyvenimą, pritarimą sau ir pan.). (žr. 5 pav.).

5 pav. Agresijos pasireiškimas pagal A. Bandurą (cit. Suslavičius, Valickas, 1999)

Ši mokymosi teorija leido bihevioristams padaryti išvadą, kad, norint pakeisti elgesį, būtina išanalizuoti artimiausią vaiko socialinį tinklą, nes elgesį dažniausiai lemia ne viena aplinkybė ar atskiras elgesio modelis, o jų visų tarpusavio sąveika (Vitkauskaitė, 2001). Tai leidžia daryti išvadą, kad nuolat konfliktuojančių ir yrančių šeimų vaikai, dažniau nei darnių šeimų, pasižymi elgesio problematiškumu, kurio jie išmoksta stebėdami konfliktiškus tėvų tarpusavio santykius.

Socialinės kognityvinės agresijos teorijos. Tai naujausi bandymai paaiškinant agresyvaus elgesio ištakas. Jų atsiradimui pastaruoju metu įtakos turėjo vis labiau populiarėjantis kognityvinis socialinių-psichologinių fenomenų traktavimas. K.A. Dodge'o (1993) ir jo kolegų manymu, asmenybės reakcija į įvairius konkrečioje socialinėje situacijoje gaunamus stimulus pasireiškia kaip informacijos perdirbimo proceso funkcija. Šis procesas suprantamas kaip tam tikrų nuoseklių žingsnių, arba stadijų seka, galinti funkcionuoti tiek sąmoningai, tiek nesąmoningai. Informacijos perdirbimo procese, pagal Dodge (1993), išskiriami šeši žingsniai: stimulų kodavimas; stimulų mintinė reprezentacija; tikslų išaiškinimas; galimų reakcijų generavimas; reakcijų įvertinimas; reakcijų įgyvendinimas.

Kaip teigia A. Suslavičius ir G. Valickas (1999), gaunama informacija yra perdirbama adekvačiai, žmogus demonstruoja socialiai kompetentingą elgesį, o įvairūs informacijos perdirbimo defektai gali lemti nepageidautino (agresyvaus) elgesio pasireiškimą. Kuo daugiau netikslumų ir iškreipymų atsiranda kiekviename informacijos perdirbimo žingsnyje, tuo didesnė tikimybė, kad žmogus reaguos netinkamai ir pažeis prosocialias elgesio normas.

Vaikų agresyvio elsenos raiškos būdai ir formos. Dažniausiai agresija yra aiškinama kaip motyvuotas elgesys, tam tikras aktas, kuriuo siekiama pakenkti žmogui psichologiškai ir fiziškai. Egzistuoja daug ir įvairių agresijos raiškos būdų: fizinė/ verbalinė agresija, aktyvi/ pasyvi, tiesioginė/ netiesioginė. Įvairių parametrų kombinacijos leidžia išskirti agresijos tipus pagal Rupšienę, Plačeniene, 2002):

1. Fizinė- aktyvi- tiesioginė (pvz., sužeidimas ginklu ar sumušimas).
2. Fizinė- aktyvi- netiesioginė (pvz., sprogstamų įtaisų įrengimas, žudiko užsakymas).
3. Fizinė- pasyvi- tiesioginė (pvz., fiziškai užkertamas kelias asmeniui siekti užsibrėžto tikslo).
4. Fizinė- pasyvi- netiesioginė (pvz., atsisakymas vykdyti neišvengiamus veiksmus, pvz., pasitraukti iš teritorijos sėdimos demonstracijos metu).
5. Verbalinė- aktyvi- tiesioginė (pvz., kito asmens žodinis įžeidimas ar pažeminimas).
6. Verbalinė- aktyvi- netiesioginė (pvz., piktų apkalbų apie kitą žmogų skleidimas).
7. Verbalinė- pasyvi- tiesioginė (pvz., atsisakymas kalbėtis su kitu žmogumi).

8. Verbalinė- pasyvi- netiesioginė (pvz., atsisakymas paaiškinti reikiamu momentu, pvz., užtarti neteisingai kritikuojamą asmenį).

Vaikų agresyvumas tampa didele problema, kai pažeidžiami kitų žmonių interesai ir apribojamos kitų žmonių teisės.

A.Žarienė ir A. Ruzgienė (2001) išskiria atviro ir santykinio agresyvumo formas. Atviras agresyvumas, pagal minėtas autorės, būna dviejų formų:

1. Jėgos naudojimas kito vaiko atžvilgiu,
2. Įžūlus pranašumo demonstravimas, bauginimas, priekabių, ieškojimas. Šiuo atveju daroma kitiems vaikams fizinė ir psichologinė žala- spiriama, suduodama, grasinama, siekiama atimti trokštamą daiktą. Įžūliu pranašumo demonstravimu, bauginimu, priekabių ieškojimu siekiama fiziškai ir psichologiškai įbauginti nukentėjusįjį. Tokiu būdu prasivardžiuojama, juokiamasi, tyčiojasi.

Santykinis agresyvumas - žodinis ir nežodinis įžeidinėjimas, priešiškas nusiteikimas, nedraugiškumas, siekimas kontroliuoti. Šiandieninėje mokykloje vaikų tarpe paplitusi žodinė agresija. Vaikai, turintys elgesio problemų, daug keikiasi. Yra įžūlus, priešiškumą demonstruojantys ne tik bendraamžiams, bet ir pedagogams. Agresyvus elgesys apibūdinamas tokiais žodžiais „Tu nežaisi su manim“, „Eik šalin“, „Aš daugiau nebedraugausiu“ ir pan. Nutraukiami bendraamžių tarpusavio santykiai.

Leliūgienė (2002) išskiria instrumentinę (daiktinę) ir priešišką agresiją. Pirmoji – nurodo veiksmą, nukreiptą į neutralaus tikslo siekimą, antroji – siekimą sukelti kam nors kančią. Dauguma vaikų agresyvių veiksmų yra instrumentiniai (daiktiniai), susiję su daiktais: vaikai atiminėja vienas iš kito žaislus, gina savuosius, kad jų niekas nepaimtų ir pan.

Kairienė (2000) pateikia kitų mokslininkų nuomones, aiškindama jog, kai kurie išskiria fizinę ir psichologinę agresiją, kiti labiau detalizuoja – agresija įvardija seksualinę prievartą, ignoravimą, spaudimą, šantažavimą. Yra manančių, kad negalima griežtai atskirti agresijos formų, nes, pavyzdžiui, fizinės ir seksualinės prievartos atveju pasireiškia ir psichologinė prievarta. Todėl, fiksuojant agresijos faktą, dažniausiai nurodoma tik viena, geriau išorėje matoma agresijos forma, kai tuo tarpu kitos, ne mažiau svarbios agresijos formos net neminimos.

Pasak Rumpf (2004), mokslininkai skiria tris agresijos rūšis: šalia nepiktybinės, aktyviosios spontaniškos, įvardija reaktyvinę (atsakomąją) gynybinę agresiją, kuriai būdingas priešiškus ir kuri padeda apsiginti nuo baimės. Trečioji agresijos forma- aktyvioji agresija- aiškus, sąmoningas priešiškus kitiems žmonėms su griovimo tendencija (Rumpf, 2004).

Valickas (1999), remiantis vyraujančiais elgesio motyvais, išskiria tokias pagrindines agresijos formas:

Impulsyvios - gynybinės agresijos forma paprastai kyla tada, kai žmogus patiria frustraciją, kai jam kažkas grasina, nori pažeisti teisėtus jo interesus ir pan. Impulsyvi- gynybinė agresija dažnai pasireiškia netikėtose, neįprastose situacijose, kai žmogus yra stipriai susijaudinęs ir išgyvena negatyvias emocijas, neturi laiko numatyti savo veiksmų pasekmių.

Instrumentinės agresijos metu siekiama ne tik pakenkti arba padaryti kokią nors žalą kitam žmogui, bet ir leidžia pasiekti tam tikrų tikslų neskaitant tiesioginės žalos aukai. Instrumentinės agresijos veiksmai gali būti planuojami bei apgalvojami iš anksto.

Priešiškos - piktybinės agresijos atveju naudojama prievarta ir smurtas yra savitiksliai, t.y. agresorius kito kokio nors aiškaus tikslo, išskyrus tai, kad jis siekia kitam žmogui sukelti diskomfortą ir skausmą. Tokie agresyvūs veiksmai yra ne tik intensyvūs bei ilgalaikiai, bet ir žeminantys aukos orumą. Agresorius gali savo veiksmus planuoti iš anksto ir būti santykinai ramus. Priešiškos-piktybinės agresijos objektu dažniausiai pasirenkama tokia auka, kuri yra silpna ir negali duoti adekvataus atkirčio (pvz., tai gali būti moteris, vaikas, girtas vyras ir pan.). (Valickas, 1999).

1.1. Vaiko agresyvią elgseną sąlygojantys veiksniai

Agresyvus vaikas/ paauglys (Žukauskienė, 1997) apibūdinamas kaip nevisuomeniškas, abejingas visuomenės santykiams ar kenkiantis visuomenei asmuo; jam būdingas nesugebėjimas savęs atskleisti ir panaudoti savo galimybių visuomenei priimtinais būdais, nepakankamas dalyvavimas socialiniame gyvenime, menkavertiškumo jausmas, menki socialiniai įgūdžiai, nesugebėjimas ir nenoras bendrauti su kitais žmonėmis, nesugebėjimas tapti vis naujų grupių nariu ir bendradarbiauti su aplinkiniais žmonėmis. Tokie paaugliai yra ypač daug dėmesio visuomenėje reikalaujantis objektas.

Gumuliauskienė (1996), remdamasi įvairiais mokslininkais, pastebi, jog charakterizuojant elgesio problemų turintį paauglį, dažniausiai nurodoma, kad jis priekabus, piktas, karštakošis, pagiežingas, nepaklusnus, erzina suaugusius, sunkiai sudrausminamas, nesutinka su kitų nuomone, taisyklėmis, dažnai pešasi, naikina aplink save esančius daiktus, naudoja necenzūrinius žodžius ir t.t. Psichologė Mielke (1997) papildo šią charakteristiką, nurodydama psichologinius tokio vaiko ypatumus. Ji teigia, kad agresyviems vaikams sunku normaliai prieiti prie kito ir imti kalbėti. Jie įtaria kitą turint priešišku ketinimų, todėl yra įsitikinę, jog turi reaguoti priešišškai, o ne draugiškai. Konfliktinėse situacijose jie neranda alternatyvių sprendimų. Visada yra įsitikinę savo elgesio teisėtumu ir įgyvendinimu. Lengvai supyksta dėl smulkmenų, susierzinę nesiklauso, ką kalba kiti, patys kalba neapgalvotai, piktai. Agresyvūs vaikai kitaip suvokia aplinkinį pasaulį, todėl ir jų reakcija kitokia. Jų elgesys darosi vis sudėtingesnis, nes bendraamžiai nenori su jais turėti jokių reikalų, nežinodami, kaip jie reaguos.

Dažnai agresyvūs vaikai savęs negerbia, o ypač tie, kurie agresyviai elgiasi su kitais iš bailumo ir nepasitikėjimo savimi. Jie tikisi taip užsitarnauti pagarbą. Kadangi baimę jiems sumažina agresyvumas, tai jie ir naudojami šia nevykusia savęs realizavimo forma. Dažniausiai agresyvūs vaikai ir blogai mokosi. Psichologiniai testai rodo, jog jų intelektas dažniau būna aukštesnis, negu jų gaunami pažymiai. Jie neįsisavina dėstomos medžiagos dėl per didelio aktyvumo, dėmesio stokos ir begalinio išsiblaškymo. Daugeliui tokių vaikų būdingas hiperkinetinis sindromas. Bet dalis vaikų tiesiog nenori paklusti bei stengtis. Tai dar labiau komplikuojasi užburtas ratas: jie neįgyvendina iki galo savo interesų, o kiti vis labiau nusigręžia nuo jų.

Agresyvūs vaikai, anot Ignatavičienės ir Žukauskienės (1999), nepasitiki suaugusiais, labai įtarūs, niekina ir negerbia mokytojų, jaučiančių gailėstį ar panieką jiems. Jie greit išsižeidžia, todėl į bet kokią pastabą reaguoja muštynėmis, įvairiais užgauliojimais. Dažnai agresyvūs vaikai turi mažai draugų, nes paprastai vaikai jų bijo ir vengia, arba draugais tampa tie, kurie pakankamai pajėgūs apsiginti. Kai kuriems agresyviems vaikams būdingi nepakankamai išsivystę socialiniai įgūdžiai, jie nesugeba užmegzti pažinties, artimesnių ryšių, todėl dažnai tampa atstumtaisiais, o tai lemia priešiško jausmų ir veiksmų atsiradimą, tų atžvilgiu, kurie juos atstumia.

Pasak Černiaus (1992), toks mokinys pasižymi šiais elgsenos bruožais:

- nesutinka su mokytojo ir grupės nutarimais;
- priekabus, greitai supyksta, dažnai pešasi;
- pagiežingas, nepaklusnus, paniuręs, erzina suaugusius;
- ardo klasės darbą, sunkiai sudrausminamas;
- kiti mokiniai jo vengia;
- dažnai vagia;
- dažnai meluoja;
- kartais naikina aplink save esančius daiktus.

Ignatavičienė (1999) pažymi, jog agresyvius vaikus galima priskirti rizikos grupės vaikams, taip pat kaip ir beglobius (gatvės) vaikus, asocialiose, nedarniose arba nepilnose šeimose gyvenančius vaikus, kurie nuolatos patiria prievartą, bendraamžių atstumtus vaikus bei vaikus, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimų. Gage ir Berliner (1994) teigimu, agresyvaus elgesio paaugliai nuo bendraamžių daugiausia skiriasi tuo, kad yra linkę demonstruoti savo elgesį netinkamose vietose, netinkamu laiku, prie netinkamų žmonių ir per daug intensyviai.

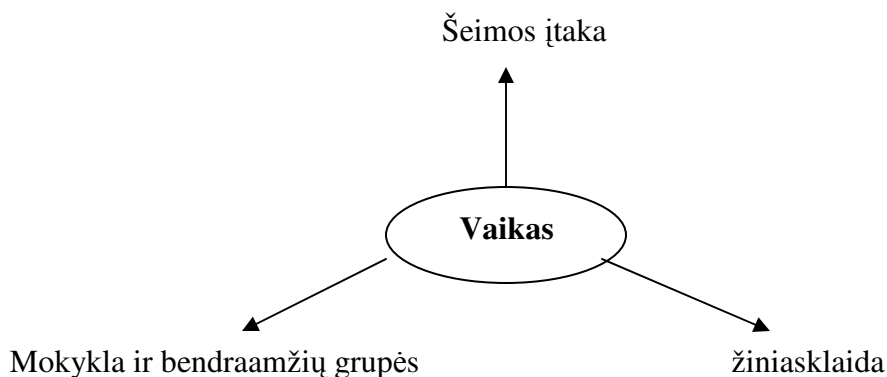
Paauglystė, kaip teigia Petrulytė (2003),- sunkus pereinamasis, problemiškas, konfliktiškų audrų ir stresų amžiaus tarpsnis. Tokia paauglių savijauta ir elgesys, ypač maištavimas, priešinimasis, tam tikra prasme skatina visuomenės vystymąsi, verčia suaugusiuosius dar kartą patikrinti savo vertybes,

susimąstyti, ar jie yra teisūs. Kai paaugliui nesiseka spręsti problemų, jis ima pykti ant savęs ir kitų, tampa agresyvus, arba, priešingai, puola į depresiją, ilgalaikį liūdesį, pesimizmą, jaučiasi nelaimingas.

Kaip nurodo Pakalkaitė (2002), agresyviame paauglyje yra sunku valdytis, kontroliuoti savo elgesį. Jis sutrinka, nerasdamas žodžių savo jaučiamam pykčiui išreikšti. Agresyvūs vaikai sunkiau supranta aplinkinius: klaidingai mano juos esant nusiteikusius priešškai, ypač būdami susijaudinę, streso būsenos. Šie paaugliai nesugeba įveikti streso. Tai išmokstami įgūdžiai. Mokytojų, tėvų nenuoseklumas, nesėkmės, nuobodulio, teigiamų paskatų stoka, dienotvarkės trūkumai, per didelės ar per dažnos bausmės, bejėgiškumo jausmas tokius paauglius dar labiau gniuždo ir erzina. Vaikai iš prigimties nėra agresyvūs. Bet kai kurios genetiškai paveldimos temperamento ypatybės kartais gali apsunkinti ir trukdyti tėvams išmokyti vaiką teisingumo, moralės vertybėms neprieštaraujančio elgesio. Asocialios asmenybės, dėmesio deficito sutrikimai, bebaimis ar impulsyvus temperamentas, švino ar panašių neurotoksinų poveikis ar sunkios galvos traumos apsunkina net geriausiose šeimose auklėjamų vaikų visaverčių ryšių su tėvais formavimąsi ir moralės ugdymą.

Agresija yra labai stabili ir potencialiai kenksminga tiek agresoriui, tiek jo aukoms, neišvengiamai kyla poreikis ištirti galimas tokio bloga linkinčio elgesio priežastis. Kalbant apie agresyvaus elgesio dinamikos ypatumus, to negalima ignoruoti. Jas identifikavus, yra tikimasi, kad su intervencinių programų pagalba agresyvų elgesį sukeliančios ar su juo susijusios priežastys bus pašalintos. Todėl būtina išanalizuoti agresyvaus elgesio priežastis, agresyvaus elgesio padarinius ir pan.

Agresyvio elgsenos formavimosi modelis (žr. 5 pav).

5 pav. Agresyvumą sąlygojantys veiksniai (pagal G. Valicką, 1999).

Vieni psichologai agresiją sieja su konstituciniais, fiziologiniais arba genetiniais veiksniais. Kiti mano, kad agresija yra išmoktas fenomenas, kurį (tiesiogiai arba netiesiogiai) pastiprina tėvai, bendraamžiai, žiniasklaida bei kita paauglį supanti aplinka. Teigiama, kad agresijos galima išmokti jau ankstyvame amžiuje, o vėliau ji išplečiama ir perkeliama į kitas situacijas (Giedrienė, Grudzinskas, Navaitis, 1999).

1.1.1. Agresyvos elgsenos formavimosi šeimoje prielaidos

Intensyviausi socializacijos procesai vyksta ankstyvuosiuose žmogaus gyvenimo perioduose, kai vaikai yra tikslingai rengiami gyvenimui ir veiklai suaugusiųjų pasaulyje (Juodaitytė, 2002). Ypač svarbus tėvų ir šeimos - pirmųjų socializacijos agentų - vaidmuo. Stebėdami savo tėvų elgesį, vaikai bando mėgdžioti tai ir perimti kaip tinkamą socialinės elgsenos modelį.

Vaikų elgesio problemos dažnai būna susijusios su šeimų socialiniu statusu. Dauguma vaikų augančių asocialioje šeimoje patiria ankstyvąjį socialinį apleistumą, nepakankamą priežiūrą. Šiems vaikams būdingas žinių apie aplinką nepakankamumas, žemas socialinis supratingumas, kalbos raidos sutrikimai ir pan.

Rupšienė ir Plačienienė (2002) teigia, jog vaikų/ paauglių elgsenos problemos pradeda reikštis, kai šeimoje susiklosto nepalankios vaiko socializacijai sąlygos. Vaiko agresyvumą skatinanti aplinka yra tokia, kai šeimoje vyrauja nedarna, tėvai nėra susitvarkę savo gyvenimo dėl ilgalaikio nedarbo, psichinės ligos, alkoholio ar narkotikų vartojimo, amoraliai elgiasi, netinkamai auklėja vaikus, kai žemas jų kultūros lygis, kai prarastas psichologinis šeimos mikroklimatas.

Šiuo metu plačiai paplitęs požiūris, kad agresyvaus vaiko/ paauglio elgsenos ištakos gali siekti ankstyvąją vaikystę, kai formuojasi kūdikio emocinis prierašumas prie suaugusiųjų, prasideda socialinių vaidmenų perėmimas ir pan. Kaip teigia R. Žukauskienė (1997), tyrimais yra nustatyta, jog vaikai ikimokykliniame taikę instrumentinę arba priešišką agresiją bendraudami su kitais šeimos nariais, buvo veikiami suaugusiųjų, kurie patys skatino, modelio ir toleravo agresyvų savo vaikų elgesį arba taikstėsi su juo. Be to, suaugusieji leido vaikui agresyviai elgtis su kitais vaikais, pirkto agresyvius žaislus, arba leido su jais žaisti, leido žiūrėti agresyvias televizijos laidas. Nurodoma, jog tam tikros socialinės sąlygos, tokios kaip nepilna (vienišo tėvo arba vienišos motinos) šeima, mažos pajamos ir t.t. gali būti agresyvaus elgsenos priežastis (Giedrienė, Grudzinskas, Navaitis, 1999). Dažnai pabrėžiamas tėvo, kaip kontrolės užtikrintojo, vaidmuo. Vaikai, kurie turi daugiau pozityvių ir šiltų santykių su net kartu ir negyvenančiais tėvais, pasižymi aukštesniais akademiniais pasiekimais, mažesnėmis elgsenos problemomis mokykloje bei geresniais santykiais su bendraamžiais. Svarbus tėvų vaidmuo ir kartu su vaikais praleidžiant laisvalaikį. Viena iš svarbiausių elgsenos sutrikimo priežasčių yra susijusi su stabilių, saugių santykių šeimoje trūkumu ir nuolatinės, patikimos tėvų figūros, su kuria galėtų vaikas identifikuotis, nebuvimas.

Elgsenos problemų atsiradimo rizika didesnė tiems vaikams, kurie neseniai patyrė tėvų skyrybas, ar atsiskyrimą nuo vieno iš tėvų, nei tiems, kurie tai patyrė daug anksčiau (Harland, P. ir kt., 2002). Tėvų skyrybos, o iš to sekantys ir dažni persikraustymai, kuomet prarandama pažįstama fizinė aplinka,

užsiėmimai, prarandamas socialinės paramos tinklas, lemia didesnius paauglių prisitaikymo sunkumus socialinėje, emocinėje bei mokymosi srityse (Brown, 1995 cit. pgl. Adam ir kt., 2002). Šie vaikai yra labiau pažeidžiami, jiems būdingi liūdesio, pykčio jausmai, depresija, gali būti agresyvumo padidėjimas, miego problemos (Dovydaitienė, 1994; Adam ir kt., 2002).

G. Valickas (1997) išskiria veiksnius, kurie šeimoje provokuoja paauglių **agresyvumą**:

- **tėvų taikoma fizinė prievarta ir smurtas.** Gyvenime fizinis smurtas paprastai pasireiškia kartu su psichologine prievarta. Pasirodo, jog toks derinys yra daug pavojingesnis negu vien tik fizinė prievarta. Susiformavusi tokia agresyvios aplinkos samprata, nepaisant jos pagrįstumo laipsnio, padeda nulemti iškreiptą aplinkos suvokimą, nuolatinius grėsmės lūkesčius bei atitinkamus agresyvius gynybiškus žmogaus veiksmus. Toks žmogus, patekęs į objektyviai neutralią situaciją, gali suvokti ir interpretuoti ją kaip grėsmingą, dėl to jis pats ima elgtis agresyviai ir kartais netgi padaro smurtinius nusikaltimus.

- **prižiūros nebuvimas (hipogloba) arba jos stoka:** kai šeimoje trūksta bendravimo, šilumos ir natūralios kontrolės, kai tėvai nesistengia mokyti vaikų įprastų žmonių bendravimui normų ir vertybių, paauglys atsiduria agresyvių smurtaujančių paauglių rizikos grupėje, pradeda vartoti alkoholį, rūkyti ir tėvai tai leidžia.

- **suaugusiųjų bėda - sunkus „persijungimas“.** Vaikas, kuris buvo tiesiog vaikas, staiga ima reikalauti daugiau laisvės, o tėvai tam nepasiruošę. Nors ir tvirtina priešingai, jie labai dažnai niekaip „neleidžia“ savo vaikų. Labai svarbu, kiek tėvai sugebėjo iki paauglystės įdiegti vaikams atsakomybės ir savarankiškumo. Sunku, jei vaikas buvo lepinamas, ir pasaulis atrodo jam pavaldus, arba jeigu vaikas yra labai kontroliuojamas ir varžomas (hipergloba).

- **tėvų prieštaringas auklėjimas,** t.y., kad šeimos nariai taiko nesuderinamus auklėjimo stilius arba nenuoseklią bei nepastovią discipliną. Pavyzdžiui, tėvas gali būti linkęs bausti sūnų už kiekvieną nusižengimą, o motina- viską atleisti; vienas iš tėvų ką nors leidžia vaikui, o kitas- draudžia. Toks auklėjimas gali paskatinti ir dvideidiškumo formavimąsi.

Taip pat agresyvų paauglių elgesį skatina ir silpnas emocinis ryšys tarp šeimos narių; lūkesčiai, požiūris, įsitikinimai ir emocinės reakcijos, skatinančios ar toleruojančios smurtu pagrįstą elgesį. atmosfera namie (Valickas, 1997).

Vaikai ateina į mokyklą su šeimoje įgyta agresyvumo “patirtimi”. Retai kuri šių dienų šeima, besisukdama vis agresyvėjančiame aplinkos verpete, sugeba išlaikyti darną ir pagarbą. Šeima yra ta aplinka, kur kažkodėl daugiau sau leidžiama nesiskaitymo, agresyvumo, net žiaurumo. Kad taip yra gyvenime, rodo kasdieninė kriminalinė kronika.

Anot Gumuliauskienės (1996), viena iš agresijos priežasčių gali būti silpnas emocinis ryšys tarp šeimos narių. Vaikai, neišgyvenantys glaudaus emocinio ryšio su tėvais ir ypač su motina, auga

agresyvūs. Taip pat prasta vaiko priežiūra – netinkami auklėjimo būdai (per griežtas ar pernelyg laisvas auklėjimo stilius) įtakoja agresyvumą. Mokslininkų seniai pastebėta, kad labiausiai nuolaidžiaujančių ir griežčiausiai baudžiančių tėvų vaikai yra agresyviausi. O mažiausiai agresyvūs vaikai, kurių tėvai smerkia agresiją, ir tą smerkimą savo vaikams aiškina. Tai lyg pagalba vaikui, remiama disciplinos poveikiu, kurio pagrindas – tėvų meilė, pagarba, rūpestingumas. Agresyvumo baudimas fizinėmis bausmėmis, sukelia dar didesnę vaiko agresyvumą. Fizinį bausmių padarinius rutuliojasi tarsi grandininėje reakcijoje: tėvų ir vaikų poliarizacija, siauras emocinis diapazonas, nesugebėjimas derinti bendravimo lygių, konfliktai ir viso to rezultatas – vaiko agresyvumas.

Mokslininkės (Pakalkaitė, 2002; Kairienė, 2000) aiškina, jog nemažiau “efektyvi” yra tėvų priežiūros stoka: kai šeimoje trūksta bendravimo, šilumos ir natūralios kontrolės, kai tėvai nesistengia mokyti vaikų įprastų žmonių bendravimui normų ir vertybių, vaikas atsiduria agresyvių smurtaujančių vaikų rizikos grupėje. Neretai šeimoje vaikas patiria ir tiesioginę tėvų prievartą – fizinę, psichologinę, seksualinę, o vaikystėje patirta agresija ir smurtas dažniausiai sietini su elgesio sutrikimais paauglystėje ir brandžiam amžiuje – agresija, vagystėmis, alkoholizmu, narkomanija, suicidiniais mėginimais, emocinėmis ir kitomis problemomis.

Tėvų ir vaikų santykių problemos suformuoja jų nuostatą apie agresyvumo “reikšmingumą” gyvenime, bei daugeliui tampa būdo bruožu ar net pastovia charakterio savybe. Daug ko vaikai mokosi, agresyvumo taip pat. Kintant vaiko ir tėvų bendravimui, laikui bėgant, kinta ir vaiko agresyvumas.

Vaikams, kurie turi nedaug galimybių demonstruoti agresiją tiesiogiai kuriam nors asmeniui, tai ypač būdinga vienturčiams vaikams, nukreipia savo agresiją į daiktus: laužo, daužo, stumdo ir pan. Tačiau, jeigu vaikui bent kartą buvo leista suduoti tėvui ar mamai, t.y. suaugusiam, ir nieko dėl to neatsitiko – niekas nieko nepasakė, nepadarė, tai jis bandys dar kartą. Pasak Ginott (1999), tokie fiziniai išpuoliai yra žalingi tiek vaikui, nes sukelia jam nerimą ir keršto baime, tiek tėvams, nes sukelia pyktį bei susierzinimą. Sudraudimas vaiką apsaugos nuo kaltės ir nerimo, o tėvai galės išsaugoti savo emocinį palankumą savo atžalai.

1.1.2. Žiniasklaidos vaidmuo formuojant agresyvią paauglių elgseną

Pastaruoju metu, kaip teigia Valickas (1997), asmenybės socializacijos procesą šeimoje dažnai papildo ar net pakeičia kitas nepaprastai galingas socializacijos šaltinis- žiniasklaida (televizija, kompiuteris). Pirmiausia reikėtų išskirti televiziją (video-), nes ji pasižymi informacijos perteikimo formų įvairove, dinamiškumu, specialių efektų naudojimu ir pan.

Visuomenės informavimo priemonės – tai socialinis institutas, turintis įtakos visuomenės moralės ir dorovės normų formavimuisi. Po Nepriklausomybės atkūrimo siekdama atsikratyti „cenzūros“

šmėklos, Lietuvos valdžia apribojo savo funkcijas žiniasklaidos priemonių licencijavimo bei jų veiklos kontrolės srityje. Pagrindinė nerašyta taisyklė „Nepakenk“ buvo pamiršta. Kai kurios žiniasklaidos priemonės, sąmoningai arba nesąmoningai, propagavo žiaurumą, abejingumą smurtui, kriminalinio gyvenimo būdo patrauklumą. Tai labiausiai palietė jautriausią visuomenės dalį – nepilnamečius, kurie dėl savo nesusiformavusių psichologinių ir fiziologinių savybių yra labai lengvai įtakojami. Žiniasklaidos priemonėmis pateikiama informacija (net neobjektyvi) gali turėti įtakos žmonių nuostatų, įsitikinimų ir net elgesio formavimuisi. Kuo daugiau žmogus stebi smurtą žiniasklaidoje, tuo priimtinesne jam tampa nuostata agresyviai elgesiui. Jeigu televizija vaikui ar suaugusiam turi didžiausią poveikį (iš visų kitų socialinių interakcijų šaltinių), tai to žmogaus socialinės realybės vaizdas bus suformuotas praktiškai vien iš stebėtų vaizdų. Tokiu būdu, dėl didelio rodomo smurto kiekio, nuostatos agresyviai elgesiui tampa daugiau pozityvios, nes asmenys pradeda suvokti agresyvų elgesį kaip normą.

Kaip pažymi autoriai, Valickas, Tidikienė, Furst (1997, 1989, 1989), kai kurios televizijos laidos turi tam tikrą agresiją skatinantį poveikį, tačiau šis labai priklauso nuo įvairių kitų veiksnių. Paminėtini: kultūrinis fonas, socialinė bei šeimos aplinka, žiūrovo asmenybės bruožai ir situacija laidos žiūrėjimo metu. Kalbant apskritai, būtų galima pasakyti, kad tam tikras prievartos vaizdavimas agresyvų žiūrovų elgesį skatina tada, kai jis pats dėl aukščiau minėtų veiksnių nelabai moka slopinti savo agresiją. Ekranų poveikis paaugliui priklauso pirmiausia nuo to, kaip dažnai ir emociškai ekranas parodo vienokio ar kitokio elgesio pavyzdį, kokių nors asmenybės savybių (dorovingų ar nedorovingų, turiningų ar tuščių ir t.t.) pasireiškimą. Didelį poveikį daro net ir vien išoriškai patrauklūs ar išraiškingi ekraniniai paveikslai (neigiamas herojus, kurį vaidina puikus ir patrauklios išvaizdos aktorius; išraiškingai nufilmuotos prievartos, žudynių scenos ir kt.). ir kuo jaunesnis žiūrovas, tuo nuoširdžiau jis priima ekranų vaizdus, nes jie labiau veikia jautrias vaikų emocijas, ir vaikas labiau įsijaučia).

Trumpalaikiai smurto demonstravimo efektai gali pasireikšti dėl slopinimo panaikinimo funkcijų, nes televizorių ekranuose demonstruojama agresija tiesiogiai arba netiesiogiai sufleruoja žiūrovams, kad toks elgesys leistinas ar net naudingas. Be to, smurto scenos gali laikinai aktyvuoti emocinius išgyvenimus bei mintis, artimas demonstruojamai agresijai.

Vis dėlto, kaip nurodo Valickas (1997), kai kuriais atvejais smurtinės televizijos laidos gali sukelti ir ilgalaikius efektus. Jeigu vaikai dažnai mato, kaip jų mėgstami televizijos filmų herojai pasiekia trokštamą tikslą naudodami smurtą ir agresiją, jie gali ne tik išmokti naujų agresyvaus elgesio formų, bet ir padaryti išvadą, kad agresija yra tinkamas įvairių problemų sprendimo būdas. Jeigu televizijos laidų skatinama agresija sukelia dar ir teigiamas pasekmes kasdieninėje žiūrovų veikloje, tai agresyvios reakcijos gali įsitvirtinti jų elgesyje ir išlikti ilgą laiką po to, kai jie stebėjo demonstruojamą smurtą. Aišku, ne kiekvienas matytą laidą užkoduoja ilgą laiką. Elgesio scenarijų įsiminimas bei

vėlesnio jų taikymo tikimybė yra tuo didesnė, kuo labiau išsiskiria stebimos prievartos scenos, kuo daugiau žiūrovas apie jas galvoja, fantazuoja ir pan. Dažnai ir ilgai žiūrint smurtines programas pasireiškia besikaupiančio mokymosi efektas. Kitaip tariant, žiūrovas, sprenddamas įvairias problemas, laikui bėgant naudoja vis daugiau ir daugiau agresyvaus elgesio scenarijų, nes demonstruojant per televizorių daug smurto ir prievartos, išmokstama vis daugiau agresyvaus elgesio scenarijų. Be to, esant besikaupiančio mokymosi efektams, tarp smurtinių programų žiūrėjimo ir agresyvaus elgesio formuojasi cikliški tarpusavio ryšiai (Valickas, 1997).

Televizija neretai namuose yra “faktinė auklė”, o tėvai nekontroliuoja žiūrimų programų turinio. Vaikai, matydami, kad problemos sprendžiamos fizine jėga, gali manyti, kad tai – priimtinas problemų sprendimo būdas. Ir jeigu nekomentuojami vaikų matomi agresyvūs poelgiai, jie yra agresyvumo stimulus ir susisieja su vaiko realybe. Be to, prie smurto tiesiog priprantama, moralinio išpareigojimo kitiems žmonėms stoka jau tampa natūrali ir savaime suprantama. Todėl, kaip teigia Pakalkaitė (2002), svarbu atsižvelgti į vaiko amžių, TV žiūrėjimo laiką, laidų turinį, aplinką, kurioje vaikas žiūri televiziją, norint sumažinti neigiamą televizijos laidų įtaką vaiko asmenybei.

1.1.3. Ugdomosios aplinkos ir agresyvio elgesio formavimosi sąsajos

Pradėjus lankyti mokyklą, vaikui atsiranda daugiau galimybių rodyti savo agresyvų elgesį, kadangi čia daugiau bendraamžių, be to pedagogas nespėja pastebėti iš karto visų mokinių ir jų sudrausminti. Pasak Žukauskienės (1999), vaikai, pradėję lankyti mokyklą, tampa agresyvesni. Psichologė mano, kad tai gali būti susiję su pirmųjų adaptacija mokykloje. Pėrėjimas iš darželio (šėimos) į mokyklą savaime vaikui yra stresas, o linkusiems į agresiją vaikams, tai dar viena priežastis, kad jų elgesys pablogėtu. Mokykla ir bendraamžiai yra naujos visuomeninės sistemos (po šėimos), kuriose vaikas turi iš naujo prisitaikyti ir rasti savo unikalią nišą. Kai nesiseka pateisinti mokyklos ir bendraamžių lūkesčių (nesiseka mokytis, siekti vienmečių palankumo, asmeninės kompetencijos ir nepriklausomybės, efektyvumo, kurti ir palaikyti artimų tarpusavio santykių) vaikas patiria nesėkmę, kuri iššaukia konfliktus bei agresyvų elgesį. Be to ankstesnė vaiko patirtis, įgyta šėimoje, gali nulemti elgesio problemas mokykliniame amžiuje.

Gumuliauskienės (1996) teigimu, pati mokykla, jos aplinka dvejopai lemia agresyvumą. Kaip ugdymo institucija, ji susijusi su reikalavimais, apribojimais, kurie dažniausiai sukelia negatyvią mokinių reakciją, agresyvumą. Kita vertus mokyklinė aplinka ir slopina agresyvumą. Kai priežiūra ir kontrolė mokykloje yra nepakankama, agresyvaus elgesio ir smurto tikimybė didesnė. Pasak Pakalkaitės (2002), susidūrimas su smurtu vaikystėje, silpna vidinė šėimos kontrolė, vaikystėje išmokti agresyvaus elgesio modeliai – visa tai lemia, kokius draugus vaikas pasirinks mokykloje, o jie, savo ruožtu, lems, kokie elgesio modeliai bus išmokti, įtvirtinti ir sustiprinti paauglystėje.

Agresyvus vaikų/ paauglių elgesys gali tapti ir bendraamžių atstūmimo priežastimi. Jei bendraamžių atstūmimas tęsiasi keletą metų, padėtis dar labiau blogėja, nes bendraamžiai ima žiūrėti į tokius paauglius kaip į turinčius atstumtųjų statusą (Ignatavičienė, Žukauskienė, 1999). Ši problema neapsiriboja tik santykiais su bendraamžiais. Šie vaikai gauna mažiau paramos iš savo mokytojo, negu kiti tos klasės vaikai.

Perėjimo iš pradinės į vidurinę mokyklą periodas ankstyvosios paauglystės metu jau pats savaime yra tam tikras stresas jauniems žmonėms, nes pasikeičia mokymo struktūra ir bendraamžių grupės. Anot Ignatavičienės ir Žukauskienės (1999), tiems paaugliams, kuriems kildavo elgesio ir mokymosi sunkumų jaunesniajame amžiuje, jų ir toliau nemažėja: juos dažnai išstinka mokymosi nesėkmės, jie pašalinami iš mokyklos arba ją meta, juos vargina psichologinės bėdos: nerimas, depresija ir pan. Jie taip pat labiau linkę pradėti vartoti narkotikus, o tai paprastai lemia dar asocialesnį elgesį. Taigi tokiems paaugliams gresia įvairūs elgesio sutrikimai ir negatyvūs to padariniai.

Be viso to, kas pasakyta anksčiau, svarbu ir tai, jog mokinių agresyvumą gali lemti ir pedagogų elgesys. **Agresyvus mokytojų elgesys** (susierzinimas, priešiškus, ignoravimas, ižeidinėjimai, fizinės bausmės ir kt.) dažniau nukreiptas į vieną mokinį, kartais į grupę, retai – į visą klasę. Mokytojų agresyvią elgseną iširti labai sunku, nes apklausos ar stebėjimo metu, jie paprastai neatskleidžia savo agresyvumo. Todėl tikslių faktų yra labai mažai, ir juos pateikia tik mokiniai.

Navaičio (1997) atlikto tyrimo metu mokiniai nurodė tokias mokytojo savybes kaip neteisingumas, agresyvumas, nepakankamas empatiškumas, trukdantis mokytojui bendrauti su mokiniu. Mokytojo agresyvumą gali skatinti provokuojantis mokinio elgesys (trukdo pamokai, ignoruoja pastabas, demonstratyviai nesilaiko drausmės), kita agresyvumą skatinanti priežastis – mokinio daroma žala kitiems mokiniams ar daiktams (muštynės, vagystės, mokyklos ar mokinių turto gadinimas). Trečia priežastis – abejingumas dėstomam dalykui, dažnai atviras mokytojo ignoravimas per pamoką, kai mokiniai kalbasi, žaidžia ir t.t. Šiuo atveju mokytojo sugebėjimas kalbėti apie savo jausmus ir parodyti tai, ko mokiniai siekia tokiu elgesiu, būtų būdas mokytojui nugalėti savyje kylantį priešiškus, kuris gali peraugti į agresiją. Paskutinioji priežastis – mokinio uždarumas (tylumas, drovumas). Su juo susiduria impulsyvūs, greitų reakcijų mokytojai, kurie yra nekantrūs ir nemoka išlaukti flegmatiškų mokinių atsakymo į klausimą. Todėl mokytojui reikia mokėti bendrauti su įvairaus temperamento mokiniams, žinoti, jog uždarumas – tai slapta mokinio priešiškus forma, kur priešiškus rodymas tik sustiprina mokinio tylėjimą. Nustatyta, kad tik ketvirtadalis mokytojų gali nutraukti moksleivių žalingą elgesį, beveik pusės mokytojų agresyvi reakcija tik sustiprina mokinių agresyvumą.

Gumuliauskienė (1996) taip pat pastebi, jog šiuolaikinėje mokykloje vis dar yra pedagogų diktato, autokratinio požiūrio į mokinį, trūksta supratimo, lygiateisiškumo, pasitikėjimo, pagarbos ir pagalbos mokiniui. Nesugebama rasti racionalaus santykio tarp abipusės pagarbos ir reiklumo. Pasigendama

pedagogų ir moksleivių komunikacijos kultūros. Visa tai yra palankios prielaidos agresyvios elgsenos skatinimui.

Kaip nurodo Petrulytė (2003), paauglių išgyvenimui, jų savijauta, elgesys tiesiogiai priklauso nuo pedagogų ir vaikų tarpusavio santykių, nuo pedagogų vadovavimo stiliaus. Daugelis paauglių nesijaučia mokytojų pripažįstami ir vertinami kaip asmenybės. Todėl paaugliai dažnai konfliktuoja su mokytojais, kas ir iššaukia jų agresyvų elgesį.

Emocinio komforto žmogui teikia pirmiausia saugumo jausmus. Deja, mokykloje mokiniai negali jaustis visiškai saugūs, čia vis dar pasitaiko nemažai smurto atvejų (Rupšienė, 2000).

Anot Pakalkaitės (2002), neretai mokyklose prasčiau besimokantys ir agresyvūs, „sunkūs“ mokiniai, peštukai neretai įtraukiami į vieną klasę. Tokiose klasėse dažniau susiformuoja „nusikaltėlių“ bendraamžių grupės, kurios narius vienija pykčio, atmetimo ir svetimumo jausmai. Čia smurtas yra skatinamas ir apdovanojimas, mokoma pamiršti moralinius įsipareigojimus, bet kokiais žmogiškai būtybei. Kai atmosfera įtempta, konkurencinė, „blogiukai“ trukdo. Gerieji mokiniai skatina jų menkavertiškumo jausmą ir agresyvius polinkius, rodydami savo nemeilę, negerbdami, demonstruodami, kaip jie trukdo. Mokytojo pavyzdys čia lemiamas: tikėtis iš vaikų didelio sąmoningumo yra naivu.

Dauguma mokykloje kylančių problemų yra susiję su agresyviu paauglių nederamu elgesiu ir taisyklių nesilaikymu. Tačiau mokyklos aplinka taip pat daro įtaką paauglių socialinei raidai. Kai kurios mokyklos nepakankamai rūpinasi, kad vaikai neišmoktų elgtis agresyviai. Viena iš mokyklos aplinkos erdvių yra žaidimų aikštelės ar mokyklos kiemas, kur vaikai dažniausiai gali elgtis kaip tinkami. Taigi mokyklos kiemas gali tapti ta vieta, kur išmokstama agresyvių veiksmų, kur užsimezga agresyvių paauglių tarpusavio kontaktai (Valickas, 1997). Vadinasi, dalis agresyvaus elgesio gali būti išmokstama būtent mokykloje. Ir vaikas/ paauglys yra priverstas likti mokykloje, kur jo menkavertiškumas didėja. Atitinkama ir reakcija- pyktis, pereinantis į agresiją.

1. 2. Socioedukacinės veiklos, sprendžiant agresyviai elgtis linkusių paauglių problemas

Šiuo metu vaikams/ paaugliams, turintiems elgesio ir emocinių sunkumų, taikomos įvairios intervencinės priemonės ar jų kombinacijos. Literatūroje dažniau pabrėžiami pagalbos būdai vaikams turintiems elgesio problemų, o emocinių problemų prevencija ir ankstyvoji intervencija mažiau populiarai. Lietuvoje agresyvios elgsenos vaikų problemos sprendimo aspektai aptarti Gailienės,

Bulotaitės ir Sturlienės (1996), Leliūgienės (2002), Miškinio (2000), Monkevičienės (2002), Navaičio (1997), Žukauskienės (1999) ir kitų mokslininkų darbuose

- **Šeimos terapija ir tėvų (švietimas) mokymas.** Kaip buvo minėta anksčiau, tėvų auklėjimo įgūdžių stoka įtakoja vaikų elgesio ir emocinių problemų atsiradimą, todėl tėvų mokymų programos yra vienos iš efektyviausių būdų mažinant vaikų elgesio problemas (Kazdin,1990). Šiam tikslui naudojami įvairūs būdai stiprinantys tėvų psichologinį gerbūvį, auklėjimo įgūdžius, mažinantys tėvų patiriamą stresą, naudojamas emocinis palaikymas lankant tėvus namuose (Currie, 2001, cit. pgl. Yeung ir kt., 2002), keičiant šeimos funkcionavimą, santykius tarp vaikų ir tėvų. Dar vienas veiksnys mažinantis efektyvumą – problematiškos šeimos, kadangi, net ir išmokę reikiamų įgūdžių, tėvai dažnai jų nepanaudoja, nes susiduria su įvairiomis problemomis, santuokinio gyvenimo sunkumais (Patterson, 1975, cit. pgl. Wicks– Nelson, 1991).

- **Vaikų įgūdžių lavinimo programos.** Tai pykčio kontrolės, streso įveikimo, socialinių įgūdžių, problemų sprendimo įgūdžių lavinimo programos, apimančios tarpasmeninių, asmeninių ir akademinį sunkumų sprendimus, didinančios pasitikėjimą savimi ir kitais. Daugelis programų ypač akcentuoja socialinių įgūdžių lavinimą, kadangi pastebėtas ryšys tarp emocinių problemų ir menko bendravimo su bendraamžiais.

Tyrimai rodo, kad svarbų vaidmenį lavinant paauglių socialinius įgūdžius atlieka ne tik suaugę, bet ir bendraamžiai, kuomet sudaromos galimybės stebėti sėkmingą bendraamžių bendravimą. Naudojamas imitavimas, treniravimas, instruktavimas, paskatinimas daugiau bendrauti su bendraamžiais (McMahon, 1994, Wicks– Nelson, 1991, Winkley, 1996).

- **Stabilios ir saugios aplinkos sukūrimas.** Kadangi su elgesio problemomis susiduriama ne tik namuose, bet ir mokykloje, bendruomenėje, į pagalbos programas įtraukiamas mokyklos personalas, kiti specialistai. Akcentuojama kelių rūšių pagalba: materialinė (lėšos, skiriamos vaiko priežiūrai), psichologinė ir socialinė (socialinės tarnybos, gydymo įstaigos, mokyklų darbuotojai, religinės organizacijos ir kt.). Pavyzdžiui, po skyrybų, kuomet padidėja elgesio ir emocinėms problemų atsiradimo rizika, gan nemažą paramą gali užtikrinti įvairios institucijos ir mokykla, suteikdama vaikui stabilią, struktūruotą, šiltą aplinką, kompensuojančią stabilų namų praradimą (Dovydaitienė, 1994, Willner ir kt., cit.pgl. McMahon, 1994; Wicks– Nelson ir kt.,1991).

- **Individuali vaikų psichoterapija.** Taikomi įvairūs gydymo būdai, pvz.: elgesio– kognityvinė terapija (Ollendick & King, 1994), pabrėžianti savikontrolės įgūdžius, apimančius vadovavimą sau (selfmonitoring), savęs įvertinimą ir savęs pastiprinimą (self– reinforcement); emocinių sunkumų mažinimui (depresijai, nerimui) naudojama relaksacija apimanti progresyvinę raumenų relaksaciją (Ollendick & King, 1994)..

- **Šeimos– mokyklos bendradarbiavimo programos.**

Kiek teikiama pagalba bus efektyvi, taip pat priklauso ir nuo:

- a) paties vaiko/paauglio savybių: jo amžiaus, lyties, temperamento, sugebėjimų spręsti problemos, įveikos strategijų,
- b) šeimos charakteristikų, tokių kaip šeimos sudėtis (vieno tėvo ar dviejų tėvų šeima), tėvų elgesio, vaiko prisitaikymo suvokimo, aplinkos faktorių. .

Navaitis (1997) teigia, jog jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio problemas galima koreguoti padedant išsąmoninti prieštaringas emocijas, sukuriant sąlygas, kurios geriau leistų suprasti save ir kontroliuoti savo elgesį, o taip pat ignoruojant nežymų ar vidutinį agresyvumą, pabrėžiant pozityvaus elgesio elementus; uždraudžiant dalį agresyvių veiksmų (pvz., šaukti galima, o mušti – ne), žaidimais išreiškiant negatyvias, agresyvumą sukeliančias, emocijas. Sunkiau veikti vyresnių paauglių agresyvumą. Svarbu išaiškinti, ar priešiškus jausimus jaučiamas konkrečioms asmenims bei situacijoms, ar paauglys turi polinkį į agresyvių elgesį. Pastarąjį reikia atpažinti ir koreguoti kuo anksčiau.

Anot Leliūgienės (2002), probleminio elgesio sustabdymas (nugalėjimas) glaudžiai susijęs su daugeliu auklėjimo uždavinių: emocinio stabilumo formavimu, valios, charakterio ugdymu, gerų tarpusavio santykių puoselėjimu; tai turi tapti įgūdžiais. Agresyvių mokyklinio amžiaus vaikų elgesį galima keisti parodant ir skatinant alternatyvius socialiai priimto elgesio būdus: skatinti vaikus verbalizuoti (išreikšti žodžiais) savo ir kitų asmenų išgyvenamus jausmus, mokyti konstruktyviai spręsti konfliktus, paskatinti kreiptis pagalbos į suaugusiuosius, kai patys vaikai negali taikiai konflikto išspręsti, mokyti suprasti, pastebėti padarinius, kuriuos sukelia jų agresyvių veiksmai.

Furmanovas (cit. Leliūgienė, 2002) pateikia programą, pagal kurią socialinis pedagogas gali siekti koreguoti vaikų agresyvių elgesį:

I dalis – “elgesio modifikacijos treniruotė paaugliams”;

II dalis – “efektyvaus auklėjimo treniruotė tėvams”;

III dalis – “psichologinės kompetencijos treniruotė pedagogams”.

Ši programa rodo, jog koreguojant vaikų agresyvumą, patys tėvai ir pedagogai turi išmokyti suprasti, tinkamai reikšti savo neigiamus jausmus, neskatinti vaikus agresyviai elgtis ir pan. Anot Lepeškienės (1996), pedagogai patys turi išmokyti pažinti savo pyktį, kad galėtų padėti vaikams.

Pasak Miškinio (2000), pirmiausia tėvai privalo kuo anksčiau įvertinti savo santykius su vaikais ir suderinti asmeninį bei profesinį gyvenimą su vaiko auklėjimu. Neretai šeimai būna reikalinga profesionali, koordinuota, paslanki pagalba. Agresyvių vaikų elgesį galima įtakoti šviečiant tėvus, t.y. suteikiant daugiau informacijos vaikų auklėjimo klausimais.

Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė (1996) pažymi, jog pyktis – tai viena pagrindinių emocijų, lydinčių agresiją ir ji neišvengiama. Žmogui būtina “išlieti pyktį”, nes taip atsipalaiduojama ir laikinai nusiraminama. Tačiau čia slypi ir prieštaravimai. Viena vertus, žmonės iš tiesų kartais nurimsta, jei

gali tiesiogiai atsilyginti tiems, kas juos supykė. Kita vertus, dėl savo pykčio protrūkių vėliau galima patirti kaltės ir nerimo jausmą. Be to pyktis gimdo dar stipresnį pyktį, tai gali virsti įpročiu, kai kiekvieną kartą žmogus, pajutęs įtampą ar susierzinimą, gali vėl pratrūkti agresyvumu. Kartais “garo nuleidimas” laikinai nuramina, bet gali labiau padidinti viduje glūdinčią priešišumą ir troškimą atkeršyti.

Taigi, slopindami vaiko agresyvią elgseną bei “kovodami” su ja, galime pakenkti pačiam vaikui, kuris pyktį nukreips į save ir tokios autoagresijos padarinys - vaiko fizinės ir psichinės sveikatos sutrikimai bei viso to viršūnė – vaiko savižudybė. Kartu, nekontroliuodami situacijos ir leisdami vaikui nevaržomai išlieti savo agresiją bei skriausti kitus, sudarome sąlygas įtvirtinti socialiai nepriimtinius elgesio modelius. Tai rodo, jog reikia ieškoti priimtinesnių problemos sprendimo būdų. Reikia visad prisiminti, kad pyktis yra natūralus jausmas – jis pats savaime negali būti nei geras, nei blogas, todėl, teikiant pagalbą agresyviam vaikui, reikia koreguoti tik nepriimtinius agresyvumo raiškos būdus.

Kaip teigia Chomentauskienė (2001), pykčio neįmanoma išvengti, tačiau jį vienaip ar kitaip galima kontroliuoti ir kiek įmanoma reikia jį konstruktyviau slopinti.

Pedagogams, kitiems mokykloje dirbantiems specialistams, tėvams, Monkevičienė (2002) išsamiai pateikia agresyvaus elgesio šalinimo žingsnius. Ji siūlo stebėti vaiką ir registruoti visas jo agresyvaus elgesio apraiškas. Pritaikius žaidimo terapiją arba visus agresyvaus elgesio šalinimo žingsnius, pakartoti stebėjimą ir vertinti, ar agresyvaus elgesio atvejų mažėja, ar situacija nesikeičia. Svarbu įvertinti, ar agresyvus elgesys teikia vaikui kokio nors pasitenkinimo (žaidžia atimtu žaislu, pajuto nugalėtojo pasitenkinimą, atkreipė visų dėmesį). Jei taip, reikia pagalvoti, kaip pakeisti situaciją, kad vaikas pasitenkinimo nepajustų (žaislas tuoj pat gražinamas savininkui, visi nususuka ir nueina, o ne aiškinasi nesutarimą). Dirbant su agresyviu vaiku galima taikyti loginių netinkamo elgesio pasekmių būdą, elgesio problemų aptarimą ir sprendimą, nukreiptą į vaiko savianalizę, tik jokia būdu negalima aprėkti vaiko, bausti fiziškai, erzinti, pajuokti. Su vaiku nuolat reiktų aptarti jo agresyvių elgesį tam tikrose situacijose. Pokalbio metu aiškiai suformuluoti lūkesčius – taisykles, kokiam jo elgesiui analogiškoje situacijoje bus pritariama, o koks elgesys bus sulaikomas, stabdomas. Atkartojant agresyvaus elgesio situacijas, pamokyti vaiką kitų, pozityvių reagavimo į tą situaciją būdų. Jei vaiko agresyvumas išmoktas, jei taip jis prašo dėmesio, nereaguoti į jį agresyvaus elgesio situacijoje, tačiau, kai elgiasi tinkamai, skirti jam daug dėmesio ir girti. Vaikui būtina pasiūlyti veiklą, kuri mažintų agresyvumą:

- laisvo fizinio judėjimo – bėgioti, šokinėti, dūkti, rėkauti, pvz., ant čiužinių „išsikrovimo kambaryje“, laukymėje, minkštame sniege;
- žaidimų su vandeniu – pūsti burbulus, plauti rankas, plukdyti laivelius;

- dailė – tapymas pirštais, molio spaudymas delnuose;
- žaidimai – vaidyba su lėlėmis – ką jausti.

Kartais naudinga paskatinti vaiką išlieti agresiją ant negyvų daiktų (kalti, kaukšėti plaktuku; daryti skylutes skylamušiu; plėšyti, glamžyti popierių), visus vaiko veiksmus panaudojant tikslingai veiklai.

Apibendrinant, galima teigti, jog šiuolaikinėje mokykloje vaikų agresyvumas reiškiasi gana plačiai: beveik kiekvienoje klasėje yra nors vienas vaikas, nuo kurio kenčia bendraklasiai; kenčia pats vaikas; trukdomas mokytojų darbas. Jei vaikų išmokti agresyvaus elgesio modeliai bus ir toliau įtvirtinami mokykloje, tai vėliau tokius agresyvius vaikus išstiks mokymosi nesėkmės, jie bus pašalinti iš mokyklos arba ją mes, juos vargins psichologinės bėdos: nerimas, depresija ir pan. Jie gali pradėti vartoti narkotikus, o galiausiai - gali atsidurti nusikaltėlių tarpe. Todėl šia problema turi rūpintis ne tik vaiko tėvai, bet ir mokytojai, kiti mokyklos specialistai.

1.3. Socialinis pedagogas – darbo su linkusiais į agresyvią elgseną paaugliais, organizatorius

Mokyklos socialinis pedagogas traktuojamas kaip valstybės tarnautojas ir tuo pat metu – kūrybinis darbuotojas, kurio veikla turi iniciatyvinį pobūdį. Socialinio pedagogo pareiginėje instrukcijoje (2001) nurodoma, jog socialinis pedagogas vertina ir padeda spręsti problemas, susijusias su įvairiais vaikams kylančiais sunkumais, dirba su vaikais priklausomais nuo alkoholio, narkotinių medžiagų, patiriančiais seksualinį ir fizinį išnaudojimą, vykdo saviraiškos ir savirealizacijos, mokymosi motyvacijos, lankomumo, užimtumo, emocijų ir elgesio bei kitų problemų sprendimo prevencines programas. Remiantis mokslininkų tyrimais (Ambrukaitis, 2000; Bitinas ir Šidlauskienė, 2001; Čepukas, 2001; Kvieskienė, 2000, 2001; Lukoševičienė, 1999; Vaitkevičius, 1999 ir kt.), galima išskirti **šias socialinio pedagogo darbo kryptis mokykloje:**

- Pagalbos vaikui organizavimas.
- Optimalių vaiko socialinio funkcionavimo ir vystymosi sąlygų, dirbant sistemingą darbą su vaikų grupėmis atitinkamoje aplinkoje, sudarymas.
- Darbo su vaiko tėvais organizavimas.
- Bendradarbiavimas su mokytojais bei kitais specialistais, institucijomis, darančiomis poveikį vaiko ugdymui.
- Socialinės pedagoginės veiklos tobulinimas.

Mokyklos socialinio pedagogo darbas su paaugliais, linkusiais į agresyvią elgseną. Socialinio pedagogo darbas – tai daugiaplanė veikla. Socialiniai pedagogai siekia padėti vaikams ir paaugliams

geriau adaptuotis visuomenėje, bendruomenėje, švietimo įstaigoje, panaudodami visas priimtinas ugdymo formas, bendradarbiaudami su pedagogais, tėvais ir kitomis socialinėmis institucijomis, užtikrinančiomis vaikų ir paauglių saugumą, teises ir pareigas, fiziologinių ir psichologinių poreikių tenkinimą.

Leliūgienė teigia (2002), kad socialinė pedagoginė veikla visada turi būti kryptinga, nukreipta į konkretų vaiką, jo individualių problemų sprendimą, kurios kyla socializacijos procese. Socialinė pedagoginė veikla – tai vaiko asmenybės ir jį supančios aplinkos tyrimas, individualios pagalbos vaikui suteikimas. Darbas su vaikais, turinčiais vienokių ar kitokių nukrypimų nuo normos, reikalauja iš socialinio pedagogo specialaus pasirengimo, gero metodikos ir technologijos įvaldymo. Viena iš veiklos sričių: socialinė pedagoginė veikla su deviantinio elgesio vaikai. Pastarajai sričiai būtų galima priskirti ir socialinio pedagogo darbą su emocinių ir elgesio problemų turinčiais vaikais.

Barkauskaitė (2002) taip pat pažymi, jog socialinio pedagogo veikla turi būti nukreipta į konkretų vaiką, į konkrečios jo problemos sprendimą. Norint tikslingai ir efektyviai vykdyti veiklą, svarbu išskirti tikslą ir uždavinius, kurie turi padėti spręsti problemą „čia ir dabar“. Tikslas nulemia veiklos turinį, metodus ir būdus. Taip pat svarbu numatyti siekiamus rezultatus.

Gavus rezultatus, įvertinama pasirinkta strategija ir galimas užduočių koregavimas. Jei tikslas nepasiektas, visas veiklos ir problemos sprendimo modelis kartojamas nuo problemos sprendimo uždavinių etapo.

Daugelis mokslininkų (Indrašienė, 2004; Leliūgienė, 2002; Navaitis, 1999 ir kt.) pažymi, jog socialinis pedagogas, teikdamas pagalbą problematiškiems vaikams:

- taiko individualaus darbo metodą;
- darbo su agresyvių vaikų grupe metodą;
- bendradarbiauja su vaiko tėvais;
- bendradarbiauja su mokytojais bei kitais specialistais.

Anot Leliūgienės (2002), socialinės pedagogikos praktikoje metodas – tai socialinio pedagogo ir vaiko sąveikos būdas, užtikrinantis pozityvios socialinės patirties įgijimą, socializaciją ir socialinę – pedagoginę vaiko reabilitaciją.

Individualus socialinio pedagogo darbas su agresyviu vaiku prasideda nuo kontakto užmezgimo. Mokslininkų teigimu, agresyvūs vaikai pasižymi bendravimo sunkumais, todėl norint užmegzti su jais kontaktą ir sėkmingai plėtoti tolesnę veiklą, socialiniam pedagogui tenka parodyti nemažai pastangų.

Socialinio pedagogo ir agresyvaus vaiko/ paauglio (vaikų) sąveika, anot (Leliūgienės, 2002), turėtų pasireikšti tokiomis **stadijomis**:

- polinkis bendrauti;

- bendrų interesų paieška;
- spėjamų teigiamų savybių išsiaiškinimas bendraujant;
- spėjamų žalingų savybių išsiaiškinimas bendraujant;
- adaptyvus partnerių elgesys;
- optimalių santykių palaikymas.

Kiekvienos stadijos metu yra taikoma specifinė bendravimo taktika ir atliekamos konkrečios užduotys. Ši metodika tinka tiek diagnozuojant, tiek tolesniuose santykiuose su agresyviais vaikais.

Taigi vienas iš svarbiausių metodų individualiame darbe yra individualus socialinio pedagogo **pokalbis** su agresyviu vaiku.

Dirbant su agresyviais vaikais, Leliūgienė (2002) socialiniam pedagogui siūlo dar šiuos būdus: psichologinę treniruotę, izoterapiją, žaidiminę elgesio korekciją. Psichoterapinio poveikio taktika agresijos atveju priklauso nuo potencialios aplinkos vaiko agresijai pasireikšti:

- vienu atveju patartina ignoruoti agresyvų elgesį ir nekreipti į jį dėmesio;
- kitu atveju – įjungti agresiją į žaidimo kompleksą, suteikiant jai naują socialiai priimtina formą;
- trečioje situacijoje – užkirsti kelią bet kokios agresijos pasireiškimui;
- ketvirtuoju atveju – užtęsti agresyvią veiklą, panaudojant ją kaip aktyvinimo priemonę.

Kitas socialinio pedagogo darbo su vaikais, linkusiais į agresyvią elgseną metodas – **darbas grupėse**. Anot Leliūgienės (2002), tai padeda daug greičiau išspręsti esamas problemas, palengvina individo adaptaciją visuomenėje, ugdo jo fizines ir dvasines savybes. Šio metodo pagalba ugdytinis mokomas savarankiškumo, jam suteikiama galimybė pažvelgti į problemą skirtingais aspektais. Grupės nariai išmokomi pajusti atsakomybę už savo veiksmus, kitus narius. Pasak Indrašienės (2004), grupiniu metodu pagalbą teikia ne tik socialinis pedagogas, bet ir kiekvienas grupės narys vienas kitam. Ypač reikšmingas jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams – grupinės žaidimo terapijos metodas. Anot Dvariono (2002), grupinė terapija suteikia galimybę vaikų daugiašaliams ryšiams, kurie negalimi individualioje terapijoje.

Bendradarbiavimas su problemiško vaiko tėvais. Socialinio pedagogo darbas su šeima problematiškas, nes, anot Navaičio (1999), šeima, susidūrusi su vaiko problemomis, dažnai tuo pat metu ir siekia paramos ir priešinasi jai. Dažnai susiduriama su priešingomis, kliudančiomis teikti vaikui pagalbą tėvų nuostatomis, kai šie patvirtinę agresyvaus elgesio ir šeimos problemų sąsajas, vengia vaiko konsultavimą padaryti visos šeimos konsultavimu, nenori keisti savo gyvenamos ir bendravimo su vaiku stiliaus. Nesusilpninus šio prieššinimosi sunku ar net neįmanoma pažinti šeimos santykių ir juos koreguoti taip, kad būtų įveiktos vaiko agresyvumo problemos.

Anot Leliūgienės (2002), gana populiarius darbo su šeima metodus yra grupinė terapija tėvams. Užsiėmimų metu taikomi psichoterapiniai ir psichologinės korekcijos metodai, padedantys įveikti žalingus tėvų auklėjimo įpročius, susijusius su pedagogine ir psichologine nekompetencija; rigidiškais auklėjimo stereotipais; asmeninėmis tėvų problemomis, įtakojančiomis santykius su vaiku ir pan. Pagrindinis grupinės terapijos metodas – kognityvinės – elgesio treniruotės, atliekamos vaidinimų, video treniruočių pagalba. Kiti grupinėje terapijoje dažnai pasitaikantys metodai:

- grupinė diskusija; video korekcija (įrašomas vaiko ir tėvų elgesys vieno su kitu, peržiūrima juosta ir atliekama analizė);
- žaidimo metodas;
- bendros veiklos metodas (tėvai kartu su vaikais atlieka įvairias užduotis);
- konstruktyvaus ginčo metodas (šeimos nariai mokomi efektyvesnių ir priimtinesnių konflikto sprendimo būdų);
- verbalinės diskusijos metodas (ugdoma dialogo kultūra šeimoje, tinkamas argumentų parinkimas, tolerancija kito nuomonei).

Socialinio pedagogo darbe su agresyviais vaikais taip pat svarbus ir **bendradarbiavimas su mokytojais bei kitais specialistais**, kadangi ne visada socialinis pedagogas vienas pajėgus išspręsti vaiko agresyvumo problemą. Vien tik problemos diagnozavimui kartais būtina pasitelkti ir kitus specialistus.

Socialinio pedagogo pareiginėje instrukcijoje (2001) teigiama, jog sprendžiant vaikų socialines pedagogines problemas, ieškant efektyvių pagalbos būdų, socialinis pedagogas bendradarbiauja su klasių auklėtojais, kitais pedagogais, specialistais, įstaigos administracija. Padeda jiems geriau suprasti, kaip vaikų socialinės problemos veikia jų elgesį, pažangumą, lankomumą. Teikia siūlymų, kaip būtų galima gerinti socialinį - pedagoginį klimata, sukurti jaukią, saugią darbo aplinką. Socialinis pedagogas padeda ir tėvams bei teisėtiems vaiko atstovams ugdyti savo vaiką; suprasti jo socialinius ir psichologinius poreikius, geriau suprasti vaiko, turinčio vystymosi sunkumų, poreikius, tėvų teises ir pareigas. Palaiko ryšius su įvairiomis valstybinėmis įstaigomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, teikiančiomis socialinę, psichologinę, teisinę pagalbą.

Kadangi vaikų agresyvumo priežastys gali būti įvairios, joms išsiaiškinti ne visada pakanka vien socialinio pedagogo, todėl šis darbu su agresyviais vaikais turi pasitelkti ir kitus specialistus – mokyklos psichologą, socialinį darbuotoją, specialųjį pedagogą, kartais ir logopedą, medicinos darbuotoją, be abejo ir kitus pedagogus. Agresyviai vaikui turi būti suteikiama kompleksinė pagalba. Tam socialinis pedagogas turi organizuoti komandinį darbą.

2. Pedagogų požiūris į agresyviai elgtis linkusius paauglius

2.1. Tyrimo metodologija ir tyrimo eiga

Magistro darbe naudoti dviejų tipų tyrimai: kiekybinis ir kokybinis. Kiekybinių tyrimų metodologija grindžiama normatyvine paradigma.” Normatyvinė paradigma socialinę realybę – agresyvios elgsenos sutrikimų turinčio vaiko problemą aiškina objektyvistiniu požiūriu. Tyrėjai, besilaikantys šio požiūrio, stengiasi kurti ir patvirtinti bendras žmogaus elgesio teorijas. Teorijos vaidmuo yra išaiškinti, kad realybėje pedagogų požiūris į agresyvios elgsenos vaiką turi neigiamą įtaką tarpusavio santykiams. Kokiomis permainomis galima tą realybę pakeisti (kokios pedagogų galimybės sprendžiant vaikų agresyvios elgsenos problemas)? Svarbiausias tyrinėtojo tikslas – sukurti suprantamą, proto rūmą”, universalią teoriją, galinčią paaiškinti asmeninį bei socialinį žmogaus elgesį.(Kardelis, 2002).

Magistro darbo tyrimas atitinka šias kiekybinio tyrimo charakteristikas:

1. Struktūruotas;
2. Suplanuotas;
3. Pozityvistiniam požiūriui patvirtinti duomenys renkami kiekybiniu metodu – apklausa(Kardelis, 2002).

Darbe naudojamas tyrimo metodas – **kiekybinė apklausa**. Pasirinkto metodo uždavinys – gauti kuo objektyvesnę informaciją apie pedagogų požiūrį į linkusį į agresyviai elgseną paauglį. Tai – situacijos analizė. Klausimų tikslas – nuodugniau pažinti tiriamąjį reiškinį, gauti išsamesnės informacijos, leidžiančios nustatyti agresyvios elgsenos keitimo galimybes pedagoginiame procese.

Kiekybinėje apklausoje pateikiami **kombinuoti** klausimai (t.y. uždaros ir atviros formos), kur respondentas turi pasirinkti vieną galimą atsakymų variantą („taip”, „ne”), bet paliekama vietos įrašant žodį „kita”, tiriamajam išsakyti savo nuomonę, ko negalėjo padaryti dėl uždaro klausimo ribotumo. Apklausoje instrumentas pedagogams sudarytas iš šių klausimų blokų:

- Pirmas blokas - bendrosios (demografinės) žinios;
- Antras blokas - pedagogų santykiai su ugdytiniais (žr. 1 priedą).

Analizuojant situaciją pagal vieną iš demografinių rodiklių – gyvenamą vietą, susidurta su gan mažu kaimo vietovėje gyvenančių tiriamųjų skaičiumi, todėl tyrime atsisakyta interpretuoti duomenis pagal šį demografinį rodiklį. Tyrimo duomenys apdoroti SPSS programine įranga, naudoti aprašomosios statistikos metodai: tyrimo kintamųjų ryšių stiprumas tikrintas Pearson koreliacija, Chi – kvadrato testas. Magistro darbe naudojami sutrumpinimai: p – statistinis reikšmingumas, n - tiriamųjų skaičius.

Kokybinis tyrimas. Tai-,suvokimo procesas, kuris grindžiamas individualiomis metodologinėmis žmonių socialinių problemų tyrimo tradicijomis. Tyrėjas sukonstruoja kompleksinį, holistinį paveikslą, analizuoja žodžius, išsamiai perduoda informantų požiūrius bei atlieka tyrimą natūralioje aplinkoje.“(Charles, 1999).

Kokybiniu tyrimu objektas aiškinamas per realios praktikos subjektyvius procesus. Nagrinėjant individo praktinį gyvenimą, galima išsiaiškinti tam tikros socialinės grupės gyvenimiškas problemas.

Pasak Tidikio(2003), daugelis tyrinėtojų sutaria dėl tokių kokybinio tyrimo charakteristikų:

- Natūrali aplinka kaip informacijos šaltinis;
- Tyrinėtojas kaip pagrindinis duomenų rinkimo instrumentas;
- Rezultatas yra veikiau procesas nei produktas;
- Duomenų analizė remiasi atsižvelgiant į individualius respondentų skirtingumus;
- Dėmesys dalyvių raiškai, jų nuomonei. Kokybiniame tyrime tyrėjas koncentruoja savo dėmesį į subjektą, į jo veiksmus, kasdieninę patirtį ir sąveiką su kitais žmonėmis, išreikštą žodžiais,

pasakymais, pasakojimais apie savo gyvenimą. Tyrėjas, analizuodamas surinktą informaciją, ją įprasmina ir interpretuoja pagal žmonių socialinio egzistavimo lokalias formas (Tidikis, 2003).

Svarbiausi kokybinio tyrimo komponentai yra šie:

- Duomenys surinkti iš įvairių šaltinių;
- Analizės ir interpretavimo procedūros, naudojamos duomenų arba teorijos išgaravimui.
- Rašytinės ir žodinės ataskaitos apie tyrimą (straipsniai moksliniuose žurnaluose, konferencijų pranešimai ir pan.)

Anot Strauss'o ir Corbin'o (1998) vartojant terminą **kokybinis tyrimas** turimas galvoje tyrimas, kurio metu atliekama nemateminė analitinė procedūra, kurios rezultatai atsiranda iš įvairiais būdais surinktų duomenų.

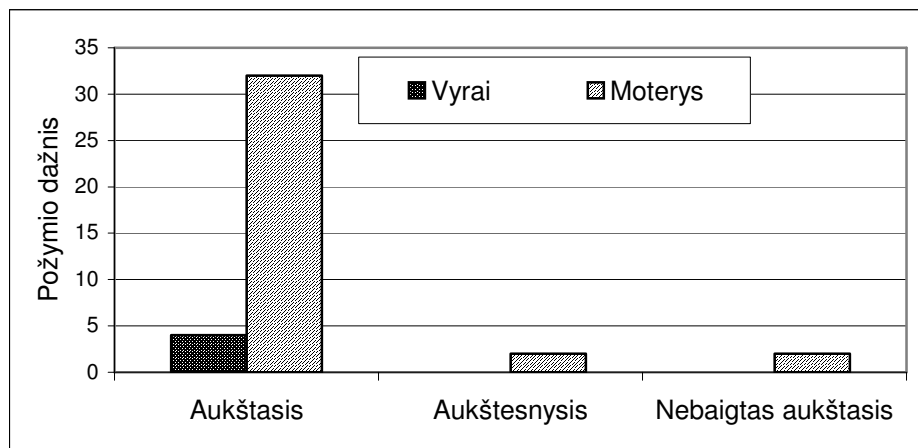
Magistro darbe atliktas **kokybinis tyrimas** padės giliau ir išsamiau išanalizuoti pasirinktą problemą, nustatyti galimą mokinių agresyvios elgsenos kaitą socialinio pedagogo darbe.

Tyrime dalyvavo 40 pagrindinių mokyklų pedagogų. Duomenys rinkti naudojant atvirus anketinius klausimus (anketinė apklausa). Tiriamiesiems pateikta vienuolika klausimų (priedas, nr.1).Jais siekiama išžvalgyti problemą - kaip pedagogai supranta į agresyvią elgseną linkusį vaiką ir kokia galima elgsenos kaita socialinio pedagogo darbe. Siekta išsiaiškinti, kokia tiriamųjų samprata apie agresyviai elgtis linkusį paauglį? Kokia vykdoma veikla, siekiant keisti agresyvią elgseną pozityvia linkme? Kokia sąveika su kolektyvu, bei socialiniu pedagogu.

2.2. Tyrimo imties charakteristika

Kiekybiniame tyrime dalyvavo 40 (n=40) rajono pagrindinėse mokyklose dirbančių pedagogų, parinktų paprastu atsitiktiniu būdu. Tai - Tauragės rajono Baltrušaičių, Pagramančio, Lauksargių, Tarailių, M. Mažvydo pedagogai.

Tiriamojame imtyje pastebima tendencija, kuri būdinga visai besikeičiančiai švietimo sistemai. Į mokyklas ateina pedagogai turintys aukštąjį išsilavinimą. Tik apmaudu, kad jų noras dirbti pedagoginį darbą yra nedidelis. Daugumai mokyklų trūksta jaunu, tam tikros srities specialistų. Iš mokytojų reikalaujama gero ugdymo proceso vykdymo ir organizavimo, nuolatinio savo kvalifikacijos tobulinimo ir gerosios patirties sklaidos mokykloje. Pedagoginį darbą labiau linkusios dirbti moterys. Jų tyrime –36. Turinčių aukštąjį išsilavinimą – 32, aukštesnįjį – 2, nebaigusios aukštosios mokyklos – 2. Vyrų skaičius ženkliai mažesnis – 4. Visi jie diplomuoti specialistai. (žr. 6 paveikslą).

6 pav. Tiriamųjų imties charakteristika pagal išsilavinimą

Mokyklose daugėja profesionalių ugdytojų, kurių kvalifikacinė kategorija - vyr.mokytojas (žr.1 lentelę). Tyrimu nustatyta, kad daugiausia yra pedagogų, turinčių vyr. mokytojo atestacinę kategoriją. Iš jų – 3 vyrai su aukštuoju išsilavinimu, 17 moterų. Praktikoje pastebima, kad siekiant metodininko kvalifikacinės kategorijos, susiduriama su problema – pedagogai neturi metodininko kvalifikacijai reikalingų rodiklių. Kartais pedagogams pritrūksta valios, bei užsispyrimo, kad susistemintų savo nuveiktos veiklos rezultatus. Nenori būti žymūs, nes bijo galimo papildomo darbo. Todėl ir tyrimo duomenys nurodo nedidelį metodininko kvalifikacinę kategoriją turinčių pedagogų skaičių – 7. Neturintys jokios kvalifikacinės kategorijos yra 3 pedagogai. Remiantis Švietimo ir mokslo ministerijos kolegijos 1998 01 29 nutarimu Nr.7, pedagogai, neturintys pedagoginės – psichologinės mokytojo kvalifikacijos, gali įgyti ją po 2 metų atestuojamosios srities pedagoginio darbo praktikos. Kelti kvalifikaciją turėtų būti suinteresuoti visi dirbantys mokytojai, nes nuo to priklauso darbo

užmokesčio didėjimas. Likusioji dalis respondentų – mokytojo kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai – 10. Pagal darbo stažą pedagogai pasiskirstę sekančiai: 1- 10 metus dirbančių mokykloje 1 vyras, 12 moterų; 11 –20 darbo stažą turintys pedagogai – 10; 21-30m. – 11, o darbo stažui „perkopus“ virš 31 ir daugiau metų, tiriamieji - 5 moterys, 2 vyrai (žr. 2 lentelę). Iš duomenų analizės pastebima, kad labiausiai tyrime dalyvavo mažą darbo stažą turintys pedagogai.

Tiriamųjų imties charakteristika pagal kvalifikaciją

1 lentelė

Lytis	Mokytojas	Vyr.mokytojas	Metodininkas	Neatestuotas
Vyrai	0	3	1	0
Moterys	10	17	6	3

2 lentelė

Tiriamųjų imties charakteristika pagal darbo stažą

Lytis	Nuo 1 iki 10	Nuo 11 iki 20	Nuo 21 iki 30	31 ir daugiau
Vyrai	1	1	1	1
Moterys	12	9	10	5

Tyrimu atskleista, kad mokykloje daugiausia dirba pedagogai, turintys 1 – 10 metų pedagoginio darbo stažą, aukštąjį išsilavinimą ir vyreniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją. Visi pagrindinių mokyklų pedagogams pateikti klausimai apie emocijų ir elgesio problemas, nagrinėjami trimis lygmenimis: išsilavinimo, kvalifikacinės kategorijos, darbo stažo įstaigoje trukmės, aspektu. Tyrime atsisakė dalyvauti nemaža dalis pedagogų, kurių amžiaus vidurkis – virš 50 metų. Jų motyvacija – nepakanka laiko, nes pildyti anketas dažnai prašo mokyklos valdžia.

2.3. Pedagogų požiūrio į agresyvios elgsenos vaikus, analizė

2.3.1. Pedagogų požiūris į vaikų agresyvios elgsenos atsiradimo laiką

Respondentų buvo prašoma išsakyti savo nuomonę apie elgesio problemų pasireiškimo laiką. Tyrimu nustatyta, kad elgesio problemos išryškėja jau ikimokyklinėse įstaigose. Šis faktas patvirtina Žukauskienės (1999) atliktų tyrimų išvadą, kad vaikų agresyvi elgsena pastebima darželyje, kur agresyvaus elgesio forma priklauso nuo amžiaus ir lyties. Kad agresija išmokstama jau ankstyvame amžiuje, o vėliau ji išplečiama ir perkeliama į kitas situacijas, pritaria Giedrienė, Grudzinskas, Navaitis (1999). Tai pastebi 1 aukštąjį ir 1 aukštesnįjį išsilavinimą turintys pedagogai. Atėjimas į mokyklą – tai naujos veiklos pažinimo etapas, kur formuojasi tam tikro elgesio įgūdžiai. Didžioji dalis respondentų – 14, turintys aukštąjį išsilavinimą teigia, kad emocinės ir elgesio problemos išryškėja

būtent pradinėse klasėse (žr.3 lentelę). 11 pedagogų pirmumą teikia 5-6 klasėms. Perėjimas į vidurinę mokyklą yra lydimas specifinių sunkumų, kuriuos vaikas sunkiai išgyvena. Pirmiausia jiems reikia susitaikyti su tuo, kad dabar jie turi ne vieną mokytoją, o keletą. Kiekvieno mokytojo požiūris į to paties vaiko elgesį gali būti prieštaringas. Vaikai slapta svajoja apie mokytojo palankumą, viešai demonstruodami jam skiriamo dėmesio stoką. 6 klasė - susijusi su pereinamuoju laikotarpiu į paauglystę. Pasak, Kulikovskich (1998), paaugliai pernelyg (ir be to, ne visada teisingai) reaguoja į išorinį poveikį – į santykius su suaugusiais bei su bendraamžiais, į supančio pasaulio reiškinius.

Mažiausia dalis – 10 pedagogų mano, kad elgesio sutrikimai išryškėja tik 7 –8 klasėje. Taip pat pastebėta, kad vaikams augant, vyr. mokytojo, bei metodininko kvalifikaciją turintys pedagogai 7- 8 klases įvardija kaip elgesio problemų laipsnišką mažėjimą. Pažymėtina, kad šis mažėjimas atsiranda ir lyginant respondentų duomenis pagal darbo patirtį. Nuo 21- 30 metų, nuo 31 metų ir daugiau turintys specialistai, emocišes ir elgesio problemas įvardija mažėjančia eiga. Galima daryti prielaidą, kad šis mažėjimas rodo pedagoginį profesionalumą, psichologinių žinių įgijimą, pedagoginį taktiškumą, komunikabilumą santykiuose su mokiniais.

3 lentelė

Pedagogų požiūris į emocijų ir elgesio atsiradimo laiką (požymio dažnis)

Išsilavinimas	Ikimokyklinėje įstaigoje	Pradinėse klasėse	5-6 klasėje	7-8 klasėje
Aukštasis	1	14	11	10
Aukštesnysis	1	1	0	0
Nebaigtas aukštasis	0	2	0	0
Kvalifikacija	Ikimokyklinėje įstaigoje	Pradinėse klasėse	5-6 klasėje	7-8 klasėje
Vyr.mokytojas	1	4	3	2
Mokytojas	1	6	7	6
Metodininkas	0	4	1	2
Neatestuotas	0	3	0	0
Darbo stažas	Ikimokyklinėje įstaigoje	Pradinėse klasėse	5-6 klasėje	7-8 klasėje
Nuo 1 iki 10	0	5	5	3
Nuo 11 iki 20	2	5	0	3
Nuo 21 iki 30	0	4	5	2
31 ir daugiau	0	3	1	2

2.3.2. Agresyvos elgsenos problemų turinčių ugdytinių poveikis pedagogų darbingumui

Netinkamas ugdytinių elgesys gali neigiamai veikti pedagogų darbingumą. Kaip rodo tyrimo duomenų analizė, kuo pedagogas jaunesnis, tuo labiau neigiamai veikiamas jo darbingumas emocinių ir elgesio problemų turinčių vaikų (žr.4 lentelę). 26-35 amžiaus tarpsnyje labai ryškus neigiamas ugdytinių netinkamo elgesio poveikis darbingumui. Taip teigia 8 respondentai. 3 pedagogų nuomone, darbingumui neigiamas elgesys įtakos neturi. Likusi dalis mano, kad kartais, kai pamokos eina į pabaigą (tai būna 6-7 pamoka) mokinių nuovargis neigiamai veikia pedagogo darbingumą. Tačiau pedagogai tolerantiški ugdytinių atžvilgiu: jie stengiasi nesusierzinti ir neišsižeisti dėl netinkamo vaikų elgesio. Toks požiūris palankus bendradarbiavimo santykiams kurti. Didelę darbo patirtį (31 ir daugiau metų) turintys pedagogai teigia, kad su kiekvienais darbo metais, jų darbingumui elgesio problemų turinčių ugdytinių įtaka pamokų vedimui palaipsniui mažėja. Tuo jie labai džiaugiasi, bet tai pasiekta didelio pedagoginio stažo dėka.

Dalis pedagogų nurodė kitus neapibrėžtus teiginius. Pvz: *kad trukdoma ne tik mokytojui, bet ir klasiokams, kurie atitraukiami nuo ugdomosios veiklos. Blaškomas jų dėmesys.* Taip pat tiriamieji pažymi popamokinės veiklos svarbą, kur agresyvos elgsenos vaikai visais įmanomais būdais stengiasi pakenkti pamokai. Tai gali būti sietina su vaiko noru „išsikrauti“ po pamokų.

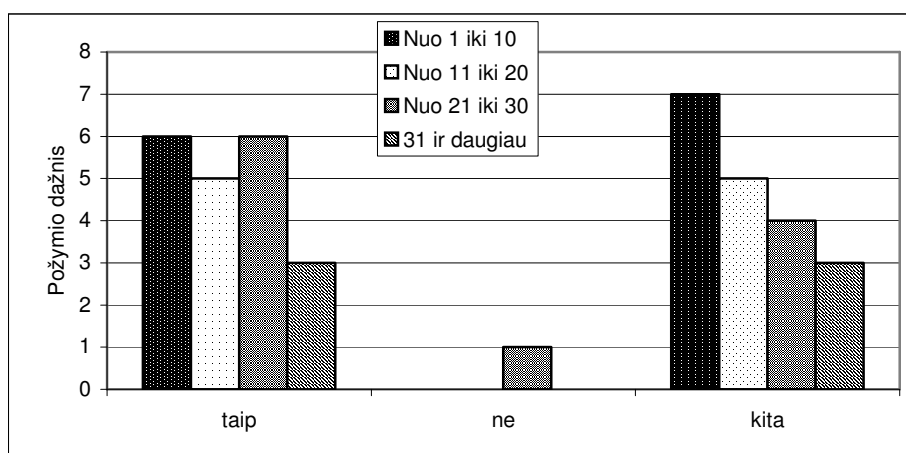
4 lentelė

Elgesio problemų turinčių mokinių poveikis pedagogų darbingumo įtakai (požymio dažnis)

Amžius	Taip	Ne	Kita
Nuo 26 iki 35	8	3	3
Nuo 36 iki 45	8	1	4
Nuo 46 iki 55	3	2	2
56 ir daugiau	5	1	0
Išsilavinimas	Taip	Ne	Kita
Aukštasis	20	7	9
Aukštesnysis	2	0	0
Nebaigtas aukštasis	2	0	0
Darbo stažas	Taip	Ne	Kita
Nuo 1 iki 10	7	2	4
Nuo 11 iki 20	6	2	2
Nuo 21 iki 30	6	2	3
31 ir daugiau	5	1	0

2.3.3. Pedagogų požiūris į galimybę veikti nepageidaujamą elgesį pedagoginio poveikio priemonėmis

Siekiant giliau suprasti tiriamą problemą, analizuojama galimybė paveikti mokinio nepageidaujamą elgesį pedagoginio poveikio priemonėmis.. Tyrimo duomenys rodo, kad dauguma pedagogų linkę teigti, jog egzistuoja realus pedagoginių priemonių poveikis. Pedagogai renkasi, kaip itin veiksmingą poveikio priemonę vaikų probleminiam elgesiui šalinti - naujus veiklos būdus, padedančius atsiskleisti ugdytinių gerosioms savybėms. Tai rodo, kad yra gebėjimų ne tik tinkamai organizuoti ugdymo procesą, bet ir tyrinėti, analizuoti savo ugdytinių neigiamą elgesį, ieškoti problemų sprendimo. Taip pat pedagogai nurodo, kad reikalinga tvirta ir aiški mokytojo pozicija. Kaip pedagoginio poveikio priemonę respondentai įvardija: ugdytinio palikimą po pamokų, pastabas pažymių knygelėje.

7 pav. Pedagogų požiūris į galimybę veikti nepageidaujamą elgesį pedagoginio poveikio priemonėmis pagal darbo stažą

Lyginant darbo stažo duomenis (1- 10 metų) dirbantys mokykloje pedagogai – 6 mano, kad galima paveikti mokinio netinkamą elgesį pedagoginio poveikio priemonėmis. Jiems pritaria ir kiti, daugiau metų (21 –30) mokykloje išdirbę pedagogai. Tai pavaizduota 7 paveiksle Tačiau atsakymuose į pateiktą klausimą atsirado ir kitokią nuomonę pareiškę respondentai. Jų manymu, tik kartais pavyksta paveikti mokinį. Taip mano 7 pedagogai (1-10 m.stažo). Mokytojo kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai išsiskiria nuomone, kad, *tik iš dalies pavyksta paveikti mokinį pedagoginio poveikio priemonėmis*”. Aukštąjį išsilavinimą turintys pedagogai - 19 teigia, kad labai svarbus galimas poveikis vaiko elgesiui jei „*dirbs visa komanda*”(žr.5 lentelę). Į šią sąvoką įeina mokykla, šeima, kitos specialiosios tarnybos, nevyriausybinės organizacijos. Turi būti vykdomas nuolatinis bendradarbiavimas su šiomis institucijomis. Tai patvirtina ir mokslininkai: Kvieskienė, (2001),

Leliūgienė, (2002). Mokytojas, spėsdamas vaiko elgesio problemą pats, akcentuoja, kad „*tokia pagalba yra laikina*“, todėl į darbą su agresyviu vaiku turi įsitraukti visi mokyklos bendruomenės nariai.

5 lentelė

Pedagogų požiūris į galimybę veikti nepageidautiną elgesį pedagoginio poveikio priemonėmis

Išsilavinimas	Taip	Ne	Kita
Aukštasis	19	1	16
Aukštesnysis	0	0	2
Nebaigtas aukštasis	1	0	1
Kvalifikacija	Taip	Ne	Kita
Vyr.mokytojas	4	0	6
Mokytojas	12	0	8
Metodininkas	4	1	2
Neatestuotas	0	0	3

2.3.4. Pedagogų požiūris į darbo formas su linkusiais į agresyvią elgseną vaikais

Tyrimu atskleista, kad daugiausia pedagogų - 32, turinčių aukštąjį išsilavinimą, renkasi individualų darbą su emocinių ir elgesio problemų turinčiu vaiku. Šis darbo formos pasirinkimas dominuojantis ir pagal kvalifikacinę kategoriją, pedagoginį darbo stažą (žr.6 lentelę).

Individualiame darbe, pasak respondentų, *lengviau analizuoti situaciją, vaiko gyvenimo, mokymosi, psichikos ypatumus*. Pagal vaiko asmenybę, toliau stebint jo elgesį,(jei tai nepasikeitė), vyksta pakartotinis pokalbis, kol elgesys pasikeičia. Taip pat atsižvelgiama, *kokie metodai ir priemonės buvo taikytos, koks jų veiksmingumas, padariniai*.

Individualiame darbe vaikas jaučias saugesnis, atviresnis problemos sprendime. Grupinio darbo bei darbo klasėje su emocinių ir elgesio problemų turinčiu vaiku pedagogai nelinkę dirbti. Čia respondantai išsako kitą nuomonę. Jie teigia, kad „*galima dirbti su ugdytinio geriausiai draugais, bandant juos paveikti pozityvaus elgesio keitime*“. Paveikus geriausius draugus, galima ir ugdytinio, turinčio elgesio problemų pozityvaus elgesio kaita. Tačiau tenka pastebėti, kad vaikas, turintis elgesio problemų draugais pasirenka panašaus elgesio bendraamžius. Taip pat pažymėtina, kad galima keisti darbo formas, tačiau būtina įtraukti į problemų sprendimą tėvus. Išreikšta nuomonė ir ta, kad darbo formos parinkimui reikšmės turi situacija, kurioje pasireiškia elgesio problema, bei ugdytinio asmeninės ypatybės. Dirbant su skirtingo amžiaus vaikais skiriasi darbo formos ir būdai. Pasak

pedagogų, vyresnėse klasėse elgesio problemoms slopinti naudojamas pokalbis, jaunesniems vaikams - atvejo analizė.

6 lentelė

Pedagogų požiūris į darbo formas su linkusiais į agresyvią elgseną vaikais

Išsilavinimas	Individualus darbas	Grupinis darbas	Darbas klasėje	Kita
Aukštasis	32	1	1	2
Aukštesnysis	2	0	0	0
Nebaigtas aukštasis	2	0	0	0
Kvalifikacija	Individualus darbas	Grupinis darbas	Darbas klasėje	Kita
Vyr.mokytojas	8	1	1	0
Mokytojas	18	0	0	2
Metodininkas	7	0	0	0
Neatestuotas	3	0	0	0
Darbo stažas	Individualus darbas	Grupinis darbas	Darbas klasėje	Kita
Nuo 1 iki 10	11	1	1	0
Nuo 11 iki 20	8	0	0	2
Nuo 21 iki 30	11	0	0	0
31 ir daugiau	6	0	0	0

Tyrimė dalyvavusi respondentė nurodo kitą neapibrėžtą teiginį, kad: „*veiksmingiausias darbas su nedidelėm grupėm, bet ji neturi tam sąlygų, nes nebūdama klasės vadove, neturi pastovaus kabineto*”. Praktika rodo, kad tai ne pavienis atvejas, kai pedagogas turi vaikščioti iš kabineto į kabinetą. Paprastai, neturėdamas pastovios darbo vietos pedagogas aiškinasi su vaiku mokytojų kambaryje, bet toks būdas labai veikia vaiką ir norimo rezultato retai kada pasiekama. Neturėdamas sąlygų pedagogas randa sprendimą - nusiūsti mokinį pas socialinį pedagogą.

Vienas, aukštąjį išsilavinimą, vyr.mokytojo kvalifikaciją ir (1- 10metų) darbo stažą turintis pedagogas taiko grupinį darbą vien dėl to, kad, jo manymu,, *tai užima mažiau laiko palyginus su individualiu, o be to taip lengviau pamatyti vaiką tokį, koks jis yra iš tikrųjų*”. Tai padeda suvokti, kokias vaiko neigiamas elgesio savybes reikia keisti. Šis darbas, anot respondento, turi būti: 1) planuojamas; 2) vyksti sistemingai; 3) jo metu turi būti ugdomi socialiniai įgūdžiai.

Kaip matome, pedagogai su elgesio problemų turinčiais vaikais dirba taikydami tam tikrą darbo sistemą: tai ir situacijos analizė, informacijos apie vaiką rinkimas, darbo formos pasirinkimas, darbas su vaiku, darbo rezultatų analizė. Galima daryti prielaidą, kad pedagogai nežino, kaip dirbti su elgesio problemų turinčiais vaikais grupėje, nes trūksta patirties, trūksta teorinių žinių, specialios literatūros, specialiai sukurtų programų.

**PEDAGOGŲ POŽIŪRIS Į ASMENYBĖS SAVYBIŲ UGDYMO GALIMYBES UGDYMO
TURINIO ASPEKTU (pasirinkimo rangas)**

	Humanitariniai mokslai	Socialiniai mokslai	Tikslieji mokslai	Popamokinė veikla	Meninis ugdymas	Visi dalykai
Bendravimo įgūdžiai						
Aukštasis	3	8		1		24
Aukštesnysis	1					1
Nebaigtas aukštasis	1					1
Pareigingumas						
Aukštasis	2	4	1	1	1	27
Aukštesnysis						2
Nebaigtas aukštasis					1	1
Sprendimų priėmimas						
Aukštasis		1	8	1		26
Aukštesnysis			1			1
Nebaigtas aukštasis			1			1
Atsakomybė						
Aukštasis		6	2	1		27
Aukštesnysis		1				1
Nebaigtas aukštasis		1				1
Emocijų valdymas						
Aukštasis	2	6	1		2	25
Aukštesnysis		1				1
Nebaigtas aukštasis					1	1
Mandagumas						
Aukštasis	3	9				24 (p=0,00)
Aukštesnysis		1				1
Nebaigtas aukštasis					1	1
Sąžiningumas						
Aukštasis	2	7			1	26 (p=0,00)
Aukštesnysis				1		1
Nebaigtas aukštasis						2
Valingumas						
Aukštasis		1	1		6	28 (p=0,01)
Aukštesnysis	1					1
Nebaigtas aukštasis	1					1
Savarankiškumas						
Aukštasis	1		3		1	31(p=0,00)
Aukštesnysis		1				1
Nebaigtas aukštasis			1			1
Draugiškumas						
Aukštasis		2	2	2	2	28
Aukštesnysis				1		1
Nebaigtas aukštasis					1	1
Aktyvumas						
Aukštasis				3	3	30
Aukštesnysis					1	1
Nebaigtas aukštasis						2
Empatiškumas						
Aukštasis		1			4	31
Aukštesnysis						2
Nebaigtas aukštasis						2

Pastaba: p – statistinis požymio reikšmingumas (Chi-kvadrato matmuo)

2.4. Pedagogų požiūris į asmenybės savybių ugdymo galimybes

Siekiant nustatyti pedagogų teikiamus prioritetus amenybinių savybių ugdymo galimybei, atliktas tyrimas, kuriame pedagogai, išsilavinimo (žr.7 lentelę), kvalifikacijos (žr.8 lentelę, 2-3 priedus), amžiaus, darbo stažo (žr.4,5 priedus) aspektu nurodo reikšmingiausias, jų manymu, dalykus, kuriuose šios savybės yra ugdomos.

Asmeniniams bei socialiniams įgūdžiams, kurie atitinka šiuolaikinės demokratinės visuomenės nuostatą, mokyklose skiriama per mažai dėmesio, nors lavinant šiuos įgūdžius mokiniai galėtų geriau perimti mokymosi programas ir pasiekti geresnių akademinų įvertinimų (Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa, 2004). Pedagogų tikslas – parengti ne kuo daugiau žinančius, o savimi pasitikinčius, komunikabilius, įvairius gyvenimo sunkumus įveikti gebančius jaunuolius.

Tinkamas socialinių įgūdžių formavimas – vienas efektyviausių būdų gerinti vaikų prisitaikymą bendruomenėje, užkirsti kelią konfliktams (Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas, 2001). Stiprios asmenybės pagrindai klojami nuo pat mažų dienų. Asmenybines savybes įgyja ir keičia pati asmenybė, apibendrinama pažinimo ir praktinę patirtį. Įdomu sužinoti, kokiems mokomiesiems dalykams, kuriuose ugdomos asmenybės savybės pedagogai teikia prioritetą?

- **Bendravimas.** Visa informacija perduodama naudojant šį būdą. Puikiai žinome, kiek svarbi žmogui ši savybė, nes nuo jos priklauso tarpusavio santykiai, sugebėjimas, įgalinantis lengvai užmegzti tarpasmeninius santykius, sėkmingai plėtoti dialogą, sukurti prielankumo ir pasitikėjimo santykius. 24 respondentai, turintys aukštąjį išsilavinimą mano, kad bendravimo įgūdžius ugdo visi dalykai. 8 pedagogų, su aukštuoju išsilavinimu teigimu, tai daugiau akcentuotina socialiniams mokslams. 3 pedagogai bendravimo įgūdžių ugdymui pirmenybę teikia humanitariniams mokslams. Mokytojai linkę manyti, kad kalbos mokėjimas garantuoja sklandų bendravimą.

- **Pareigingumas.** Pareigingumas neatsiejamas su atsakomybe. Tai būtina kultūringo žmogaus savybė, pagal kurią galima spręsti, kaip jis gerbia kitus. Pareigingumas atsiskleidžia: vykdant pažadus, atliekant darbą, laiku ateinant į mokyklą, nevėluojant. Ši savybė ugdoma per visas pamokas. Taip teigia net 27 pedagogai, turintys aukštąjį išsilavinimą. Jiems pritaria 2 aukštesnįjį išsilavinimą turintys pedagogai. Tokia pat nuomonė atsispindi ir pagal pedagoginį darbo stažą. 4 pedagogai pastebi socialinių mokslų įtaką pareigingumo ugdymui. Mažiausiai akcentuojama popamokinės veiklos ir meninio ugdymo svarba.

- **Sprendimų priėmimas.** Šis įgūdis padeda priimti konstruktyvius sprendimus. Vaikas turi mokėti pats pasirinkti, nuspręsti ir „ savo kailiu” pajusti tokio sprendimo ar pasirinkimo padarinius. Tada prieš pasielgdamas vienaip ar kitaip jis pirmiausia pagalvos apie galimas pasekmes. 26 pedagogai teigia, kad sprendimų priėmimo vaikai mokomi visuose mokomuosiuose dalykuose. 8 - akcentuoja tikslųjų mokslų svarbą. Pagal ugdymo galimybes amžiaus aspektu, nustatyta, kad

pedagogai 26- 35 metų tarpsnyje nurodo visos mokomosios veiklos svarbą asmenybės savybių ugdyme. Kita dalis taip pat akcentuoja tikslųjų mokslų svarbą. Taip mano 11 respondentų.

- **Atsakomybė** – tai reiškia buvimą už kažką atsakingam. Vaikai turi būti pratinami prisiimti atsakomybę už savo kasdienį elgesį, mąstyti apie siekius ateityje. Mokyti vaiką atsakomybės galima pradėti labai anksti. Ji skatinama, leidžiant vaikui išreikšti savo nuomonę, o kur tik įmanoma, ir priimti sprendimus su juo susijusiais klausimais. 27 pedagogai, turintys aukštąjį išsilavinimą mano, kad vaikų atsakomybę ugdo visi dalykai. 6 pedagogai pirmumą teikia socialiniams mokslams (etikai, istorijai), o 2- pabrėžia tikslųjų mokslų svarbą. Tiek pagal amžių, darbo stažą nebuvo nei vieno varianto, teigiančio, kad atsakomybė ugdoma meninėje veikloje.

- **Emocijų valdymas.** Emocijų mokymasis prasideda labai anksti gyvenime ir trunka visą vaikystę. Viena pagrindinių emocinių pamokų vaikui yra jausmų suvokimas. Nors kai kurie emociniai įgūdžiai, pasak Goleman, (1995),, vystosi daugelį metų padedant draugams, mokytojai gali pateikti nemažai emocinio intelekto pagrindų: išmokyti atpažinti, valdyti ir kontroliuoti savo jausmus”. Tyrimas atskleidė, kad 25 pedagogai turintys aukštąjį, 1- aukštesnįjį, 1- nebaigtą aukštąjį išsilavinimą linkę manyti, kad emocijų valdymo ugdymas vykdomas per visas pamokas. 6 pedagogai labiau pabrėžia socialinių mokslų svarbą, o 2- humanitariniams mokslams. 1- 10 metų darbo stažą turintys pedagogai statistiškai reikšmingu teiginiu nurodo, kad popamokinė veikla neskatina emocijų valdymo ($p= 0,008$).

- **Mandagumas.** Tai tokia elgesio su aplinkiniais forma, kuria parodoma pagarba žmogaus orumui, dėmesys jam. Servantesas yra pasakęs: „, Niekas mums taip pigiai nekainuoja ir taip brangiai nevertinama kaip mandagumas”. Ši savybė derinasi su gebėjimu būti jautriam žmonėms, dėmesio rodymas aplinkiniams. 24($p= 0,00$) pedagogai, turintys aukštąjį išsilavinimą mano , kad mandagumą ugdo visi dalykai. Šis teiginys statistiškai reikšmingas, nes negali mandagumo savybė būti ugdoma per visus dalykus. 1 –10 metų darbo stažą turintys pedagogai teigia, kad mandagumo formavimo ($p= 0,05$) neskatina popamokinė veikla. Lyginant duomenis asmenybės savybių ugdyme kvalifikacinės kategorijos aspektu, pastebėta, kad vyr. mokytojo kategoriją turintys pedagogai statistiškai reikšmingu teiginiu nurodo mandagumo ugdymą visuose dalykuose 16($p=0,005$) (žr.8 lentelę).

- **Sąžiningumas.** Vienas nuostabiausių žmogaus dvasinio pasaulio fenomenų yra sąžinė. Ji nėra įgimta, nekintama ir amžina. Sąžiningumas brandinamas lėtai, nuolat pratinant vaiką matyti, suprasti ne tik asmeninius, bet ir kitų interesus. Statistiškai reikšmingas požymis, kad 26 ($p=0,00$) aukštąjį išsilavinimą turintys pedagogai linkę teigti, kad sąžiningumą ugdo visi dalykai.

- **Valingumas.** Valingumas prasideda tikslo pasirinkimu, reiškiasi jo siekimu ir kliūčių nugalėjimu. Pasak Butkienės, Kepalaitės, (1996) „, žmogui pasirinkti tikslą ir numatyti jo siekimo būdus dažniausiai padeda protas ir jausmai, o galutinį jo pasiekimą lemia valia”.

Pedagogų požiūris į asmenybės savybių ugdymo galimybes kvalifikacinės kategorijos aspektu

	Humanitariniai mokslai	Socialiniai mokslai	Tikslieji mokslai	Popamokinė veikla	Meninis ugdymas	Visi dalykai
Bendravimo įgūdžiai						
Mokytojas	2					8
Vyr. mokytojas	1	5				14
Metodininkas	1	2		1		3
Neatestuotas	1	1				1
Pareigingumas						
Mokytojas		2	1			7
Vyr. mokytojas	1	2			1	16
Metodininkas	1			1		5
Neatestuotas					1	2
Sprendimų priėmimas						
Mokytojas			3			7
Vyr. mokytojas		1	2	1		14
Metodininkas			4			5
Neatestuotas			1			2
Atsakomybė						
Mokytojas		3				7
Vyr. mokytojas		3	1	1		15
Metodininkas		1	1			5
Neatestuotas		1				2
Emocijų valdymas						
Mokytojas	1	3				6
Vyr. mokytojas		3			1	16
Metodininkas	1	1	1		1	3
Neatestuotas					1	2
Mandagumas						
Mokytojas	1	3				6
Vyr. mokytojas	1	3				16 (p=0,05)
Metodininkas	1	3				3
Neatestuotas		1			1	1
Sąžiningumas						
Mokytojas	1	2		1		6
Vyr. mokytojas	1	2			1	16
Metodininkas		2				5
Neatestuotas		1				2
Valingumas						
Mokytojas	1	1	1			7
Vyr. mokytojas				4		16
Metodininkas				1		6
Neatestuotas	1			1		1
Savarankiškumas						
Mokytojas		1	2			7
Vyr. mokytojas	1		1		1	17
Metodininkas						7
Neatestuotas			1			2
Draugiškumas						
Mokytojas			1	1		8
Vyr. mokytojas		1	1	1	2	15
Metodininkas		1		1		5
Neatestuotas					1	2
Aktyvumas						
Mokytojas					2	8
Vyr. mokytojas				3	2	15
Metodininkas						7
Neatestuotas						3
Empatiškumas						
Mokytojas	1				1	8
Vyr. mokytojas					3	17
Metodininkas						7
Neatestuotas						3

Pastaba: p – statistinis požymio reikšmingumas (Chi-kvadrato matmuo)

Svarbiausia mokinio veiklos sritis - mokymasis, kuris ugdo valią bei jausmus, formuoja asmenybės savybes. Kaip žinome, mokymasis reikalauja pastangų. Valios stoka – viena iš dažnesnių mokyklinių konfliktų priežasčių. Vaikams, pasak Navaičio (1997), tenka rinktis įvairias vertybes ir grupes. Nuo jo valios priklauso, kokias vertybes vaikas pasirinks. Padėti silpnavaliams vaikams galima pakeitus jų kontrolės pobūdį. Ypač svarbu ugdyti pageidaujamo elgesio įgūdžius (Navaitis,1997). Aukštąjį išsilavinimą turintys pedagogai – 28 ($p=0,01$) mano, kad valingumą ugdo visa mokomoji veikla. Lyginant duomenis pagal pedagogų amžių, išsilavinimą, išaiškinta, kad dalis respondentų pirmumą teikia meniniam ugdymui. Juk čia nėra prievartos: nori eini, nori neini į užsiėmimus ir tik vaiko valia lemia pasirinkimą: siekti tikslo, ar ne .

- **Savarankiškumas.** Vienas iš veiksnių asmenybės ugdyme – mokyti vaikus savarankiškumo. Savarankiškas darbas yra protinė ir fizinė veikla, kai vaikas tik savo pastangomis įgyja naujų žinių, mokėjimų ir įgūdžių (Butkienė, Kepalaitė, 1996). Vaikas, atlikdamas savarankiškas praktines užduotis priverstas aktyviai mąstyti, analizuoti, lyginti, klasifikuoti, sisteminti, apibendrinti savo darbo rezultatus. Pedagogai – 31($p=0,00$) mano, kad šią savybę ugdo visi dalykai. Jų nuomone, savarankiškumas – tai savarankiški darbai pamokoje, projektiniai kūrybiniai darbai. Tai gera asmenybės saviraiškos forma. 3 pedagogai akcentuoja tikslųjų mokslų svarbą. Bet savarankiški darbai per pamokas bei namie yra vaisingi, jeigu mokytojas ir patys mokiniai gerai supranta jų esmę ir tinkamai elgiasi.

- **Draugiškumas.** Draugystė užsimezga įvairiomis aplinkybėmis, bendraujant vaikams įvairiose vietose. Jai būdingas didesnis bendravimo intensyvumas, o svarbiausia – joje pasireiškia ir tam tikras žmogiškųjų santykių subtilumas bei intymumas. Tai savybė atsirandanti tam tikro žmonių bendrumo pagrindu.. Ilgiau ar trumpiau bendraujant su žmogumi, išryškėja jo pažiūros, įsitikinimai, interesai, kasdieninis elgesys. 28 pedagogai teigia, kad draugiškumo ugdymas glaudžiai siejamas su visa mokomąja veikla, 2 pedagogai šio bruožo ugdymą sieja su tiksliaisiais mokslais, 2 – prioritetą teikia socialiniams mokslams. Maža dalis respondentų tiek pagal amžių, kvalifikaciją, darbo stažą, mano, kad draugiškumas ugdomas popamokinėje, ir meninėje veikloje. Vaikai labai akivaizdžiai parodo vienas kitam draugiškus arba nedraugiškus santykius.

- **Aktyvumas.** Dauguma pedagogų – 30 mano, kad visi dalykai skatina vaikus būti aktyviais, domėtis supančia aplinka, būti smalsiems. Aktyvumą skatiną įvairūs darbo metodai. 3 pedagogai turintys aukštąjį išsilavinimą ir 1- aukštesnįjį, pirmumą teikia meniniam ugdymui, kur pasireiškia aktyvus dalyvavimas šokio, dailės veikloje. Tokia pat tyrimo analizė lyginant pagal amžių, ir darbo stažą. Aktyvumas ugdomas meninėje, popamokinėje veikloje.

- **Empatiškumas.** Ši savybė pasižymi ne tik siekimu bendrauti, bet ir įsijausti į kito mintis ir jausmus, suprasti kito žmogaus minčių, jausmų prasmę ir reikšmę jam ir jo aplinkai. Be to,

teisingumas ir tolerancija, pasirengimas padėti, tvirtumas – tai asmenybės bruožai, be kurių neįmanomas pedagoginis veikimas. Empatijos įgūdžiai gali būti ugdomi kaip ir kiti bendravimo įgūdžiai, nes empatija – tai atviro ir nuoširdaus žmonių bendravimo pagrindas. Tyrimu atskleista, kad empatiškumą ugdo visi mokomieji dalykai. Taip mano – 31 pedagogas, turintis aukštąjį išsilavinimą, bei 2 – aukštesniojo, 2 – nebaigto aukštojo išsilavinimo pedagogai. 4 pedagogai šios savybės ugdymą priskiria meniniam ugdymui, nes mene vaizdų pagalba galimas empatiškumo pasireiškimas. Pagal pedagogų amžių vertinant disciplinas, kurios galėtų ugdyti vaikų asmenybės savybes, statistiškai reikšmingumo požymių nerasta (žr. 4 priedą).

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad ugdant vaiko asmenybines savybes mokytojų vaidmuo yra labai svarbus. Šios savybės savo ruožtu padeda įtvirtinti pilietines ir moralines vertybes. To siekiant neužtenka vaikams vien dėstyti teorinius pagrindus apie vertybes – jas reikia išbandyti praktiškai kaip emocinius ir socialinius įgūdžius.

Išanalizavus kiekybinio tyrimo duomenis, atskleista, kad:

- Pedagoginį darbą labiau renkasi moterys. Jos aktyvesnės ir keliant kvalifikacinę kategoriją
- Elgesio problemos ypatingai išryškėja pradinėse klasėse. Tai pastebi dauguma aukštąjį išsilavinimą bei mokytojo kvalifikacinę kategoriją turintys tyrime dalyvavę pedagogai.
- Elgesio problemų turintys mokiniai turi ypatingą poveikį jaunesnio amžiaus pedagogų darbingumui. Didėjant pedagoginiam darbo stažui, neigiamas elgesio mokinių įtaka pedagogų darbingumui mažėja.
- Pedagogai teigia, kad mokinio nepageidaujamą elgesį galima veikti pedagoginio poveikio priemonėmis. Kiti papildo mintį, kad pedagoginis poveikio rezultatyvumas neatsiejamas nuo kolektyvinio tarpusavio bendradarbiavimo
- Aukštąjį išsilavinimą ir mokytojo kvalifikacinę kategoriją tyrintys pedagogai su emocinių ir elgesio problemų turinčiais vaikais dirba individualų darbą. Grupinio darbo nenaudoja. Taip pat pažymima vaiko amžiaus svarba, nes dirbant su skirtingo amžiaus vaikais skiriasi darbo formos ir būdai.
- Dauguma pedagogų mano, kad vaiko asmenybinės savybės ugdomos per visus mokomuosius dalykus. Mažą pedagoginį stažą turintys pedagogai nurodo reikšmingumą popamokinės veiklos, kuri tikrai neskatina emocijų valdymo ($p=0,008$), bei mandagumo ($p=0,05$). Turintys aukštąjį išsilavinimą pedagogai statistiškai reikšmingu laiko, kad visi dalykai negali ugdyti mokinių mandagumo 24 ($p=0,000$), sąžiningumo 28 ($p=0,00$), savarankiškumo 31($p=0,00$).

2.5. Pedagogų, į agresyviai linkusį vaiką, vaizdinio samprata ir elgesio kaitos galimybės

2.5.1. Agresyviai elgtis linkusio vaiko santykis su aplinka

Siekiant nustatyti, kas sudaro agresyvios elgsenos vaiko vaizdinį, tai galima atskleisti, išsiaiškinus pedagogų nuostatas į tokių vaikų bendravimo ypatumus, taip pat įvertinus jų pasitikėjimą aplinka (tėvais, mokytojais ir t.t.) ir nustatčius, su kuo problematiškos elgsenos vaikas/ paauglys pedagogui asocijuojasi. Todėl pedagogų samprata apie elgesio problemų turintį vaiką gali būti pavaizduota grafiškai kaip trijų komponentų sąveika (žr.8 pav.).

8 pav. Sampratos struktūra

Paauglio, linkusio į agresyvią elgseną, samprata atskleidžiama respondentams atsakant į šiuos klausimus: *Kaip apibūdintumėte tarpusavio su ugdytiniais santykius?* ; *Iš ko jūs galite spręsti, ar mokiniai pasitiki jumis arba nepasitiki?*; *Su kuo Jums asocijuojasi emocinių ar elgesio problemų turintis mokinys?*; *Kaip paveikia jūsų darbingumą klasėje esantys emocinių ir elgesio problemų turintys mokiniai?*; *Apibūdinkite ugdytinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų bruožų, dalyvavimą klasės ir mokyklos organizuojamuose renginiuose?* (žr.6 priedą).

● **SANTYKIAI.** Pedagogų santykiai su ugdytiniais gali būti: pozityvūs, problemiški. Pagal gautus duomenis paaiškėjo, jog vyrauja santykių įvairovė. Dalis pedagogų tarpusavio santykius apibūdina, kaip **pozityvius**. Ši teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„Santykiai su ugdytiniais geri.”

„Santykiai geri. To siekiau, todėl įgijau šią tokį pasitikėjimą. Tačiau kai kurie mokiniai dar nėra man iki galo atviri.”

„Puikūs”.

Pedagogų teigimu, dominuoja puikūs, draugiški, korektiški, dalykiški santykiai, pagrįsti abipusiu pasitikėjimu. Vaikai nevengia pertraukų metu ateiti pas jiems patinkantį pedagogą, išsakyti savo problemas ir sunkumus. Kiti pedagogai papildė mintį, kad esant klasėje keletui konfliktiškų mokinių, santykiai pablogėja. Atsiranda **problematiškas dėl netinkamo elgesio mokinių**, tada santykiai gali būti net gan įtempti. Šį teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„... su atskirais mokiniais (taip vadinamais – sunkiai auklėjamais) santykiai yra gan įtempti”.
„...pasitaiko ir išimčių dėl santykių gerumo, nes klasėje yra keletas konfliktiškų mokinių.
„ Atsiranda pavieniai atvejai, kai vieni kitų nesuprantame”.

Kaip patvirtina Leliūgienė (2002), gerų santykių puoselėjimas turi tapti įgūdžiu tiek pedagogui, tiek ugdytiniui. Suprantama, gera nuotaika susijusi su teigiamomis, prasta – su neigiamomis emocijomis. Respondentai pažymėjo, kad įtakos tarpusavio santykiams turi ugdytinio nuotaika. Jei nuotaika gera, tai ir santykiai geri. Mokinių nuotaika tiesiogiai priklauso nuo mokytojo nuotaikos, jo požiūrio į mokinį. Santykiuose su mokytoju svarbiausia - bendravimo kokybė. Mokiniai nori būti suprati, įvertinti. Atrodo, tokie paprasti ir suprantami norai, bet ši problema, manau, kad egzistuoja. Todėl labai svarbu pedagogams rasti būdą, kaip mokinių prastą nuotaiką „išstumti“ gera, kaip sukelti teigiamas emocijas, gražinti ramybę, šypsena, džiaugsmą, sėkmę, kurių nepatiria pamokų metu.

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad pedagogų tarpusavio santykiai su ugdytiniais yra normalūs.

● **PASITIKĖJIMAS.** Vienas iš faktorių, lemiantis sėkmę mokykloje yra tarpusavio pasitikėjimas arba nepasitikėjimas. Mokinių pasitikėjimą pedagogais, parodo **mokinio emocinis atvirumas, bendravimas ir elgsena.** Elgsena, veido mimika, akys daug pasako apie žmogų. Anot, Žukauskienės (2001), „nekalbiniu būdu perduodama informacija dažnai sutampa su tuo, kas sakoma žodžiais”. Ar vaikas būna atviras, kaip išreiškia pagarbą mokytojui? Svarbu, kiek jis išsipasakoja. Padaręs ką nors negero, prisipažįsta.. Sprendžiant pagal tyrimo duomenis, vienas iš pasitikėjimo rodiklių - kad pedagogas saugotų vaiko paslaptis. Kaip teigia respondentė: „ Stengiuosi laikytis duoto žodžio, moku išlaikyti paslaptis. Mokykloje yra nemaža dalis mokinių, kurių mokiau vyresnius brolius, seseris, ar net tėvus.” Šis pasitikėjimas, kaip pastebime, įgytas per ilgą pedagoginę patirtį. Dauguma vaikų pasako pedagogams apie namuose iškilusias problemas, pasakoja apie netoleruotinus santykius klasėje, išsako įspūdžius, svajones, norus. Teiginį iliustruoja atsakymai:

„ Jie noriai išpasakoja savo bėdas, džiaugsmus, patirtus nuotykius. Liūdime ir džiaugiamės kartu”.
„ Dažnai ir pertraukų metu prieina, pasiguodžia ar paprašo patarimo, pasidalina džiaugsmu apie kokį pasisekimą ar gerą gautą pažymį”.
„ Net kai kurias paslaptis kiti mokiniai pasako. Iš to galima spręsti, kad jie manimi pasitiki”.

Tarp įvairių atsakymų buvo pastebėta ir tai, kad didesnę pasitikėjimą tarp pedagogų turi žemesniųjų klasių vaikai, o nuo devintos klasės pasitikėjimas pedagogu turi tendenciją mažėti. Vaikai draugiškai pasipasakoja, jei iškyla ginčų su klasės draugais, ar kitais mokytojais. Kartais mokiniai klausia pedagogo: „Ką jūs tokiu atveju darytumėte?“

Giliau paanalizavus daroma prielaida, kad apie tai reiktų pradėti kalbėti kuo anksčiau. Teiginį iliustruoja respondento atsakymas: „*Apie tai kalbama nuo penktos klasės, manyčiau, kad tai jau per vėlu*“.

Tai pat vyksta **dalykinis bendravimas su vaiku**. Respondentai teigia, kad apie tarpusavio pasitikėjimą sprendžia iš „*mokinių susidomėjimo ir noro dirbti*“. Tai lemia pedagogo objektyvumas, teisingumas. Mokiniai drąsiai klausia patarimo įvairiais klausimais, ateina pasiaiškinti nesuprastos užduoties. Užsienio kalbą dėstantys pedagogai apie pasitikėjimo kriterijų sprendžia pagal tai, kad mokiniai iš jų grupės nenori pereiti į kitą grupę. Yra dėmesingi, nuoširdūs pamokoje.

Poreikis bendrauti neformaliai. Pasak, Dapkienės,(1993), bendraujant neformalioje aplinkoje „išryškėja vidinės tarpusavio poveikiu pagrįstos situacijos“. Pagrindinė bendravimo priemonė yra žodis. Pedagogui būtina įvaldyti visus žodžio reiškimo spalvinius niuansus, toną, mimiką. Juk ne taip svarbu, ką mes sakome, kokiais argumentais įtikiname mokinį, bet ir koku tonu, t.y. balsu, reiškiamo savo mintis įvairiose gyvenimo situacijose. Užsimezga kontaktai, suartėja pažiūros, apibendrinimai, patirtis. Respondentai pažymėjo, kad su linkusiais į elgesio problematiškumą vaikais bendrauja ekskursijose, užklasinėje veikloje, renginiuose. Pasitikėjimą pedagogu įrodo ir vaikų bendravimas klasėje tarpusavyje, grupelėmis. Jie atvirai kalbasi girdint pedagogui.

Tyrimu išaiškinta, kad pasitaiko pedagogų, kuriems mokinio pasitikėjimas nėra reikšmingas. Pasak respondentės: „*su mokiniais bendrauju tik tiek, kiek to reikia pamokoje*“. Tai oficialus „šaltas“ bendravimas, kuris leidžia manyti, kad toks pedagogas vaiką vertina tik pagal pažangumą, nesileisdamas į atviresnius, šiltesnius santykius. Galima būtų pritarti Kulikovskich (1998), kuri nurodo tipiškesnius pedagoginio bendravimo su mokiniais modelius, kur:

1. Pedagogas, „pakyla“ virš klasės, jam svarbus tik informacijos teikimo procesas“. Mokinio asmenybė jo nedomina. Todėl negatyvi pasekmė – psichologinio kontakto nebuvimas.

2. Pedagogas tarp savęs ir mokinių nustato distanciją, pabrėždamas savo pranašumą, ko pasekoje nėra kontakto tarp mokytojo ir mokinio. Būtina gerai išanalizuoti savo pedagoginio bendravimo stilių.

- **VAIZDINYS.** Siekiant išryškinti pedagogų į elgesio problemų turinčius vaikus vaizdinio sampratą, svarbu išsiaškinti, su kuo asocijuojasi agresyvios elgsenos paauglys. Anot, Žukauskienės (2001), suaugusieji dažnai linkę manyti, jog dėmesio ir meilės trūkumas gali lemti mokinių netinkamą

elgesį, gali būti jo priežastis. Suaugusieji mano, jog mokiniai elgiasi netinkamai todėl, kad nepatyrė tokių svarbių dalykų kaip meilė, prisirišimas, socialinis statusas, prestižas, dėmesys ir kt. būtinų jų akademinėi mokyklinei sėkmei, emociniam ir socialiniam funkcionavimui. Mokytojas, kuris pripažįsta, kad kai kuriuos įsitikinimus reikėtų keisti, ieškos įrodymų, ar tie jo įsitikinimai atitinka realybę. Jam gali paaiškėti, kad dėmesio ir meilės trūkumas nebūtinai susijęs su netinkamu vaiko elgesiu. Argi nėra mokinių, kurie nepatyrė dėmesio ir meilės vaikystėje, tačiau jie vis tiek elgiasi tinkamai?

Tačiau tyrime dalyvavę respondentai nurodo priešingą autorei savo poziciją. Jų manymu, viskas ateina iš šeimos.

• **Vaikui rodomo dėmesio stoka.** Netinkamu elgesiu mokiniai dažniausiai siekia vieno iš tikslų: dėmesio. Pedagogų tarpe vyrauja nuomonė, kad elgesio problemų turintis vaikas nori būti pastebėtas. Jie teigia:

„Atrodo, kad šiam vaikui trūktų dėmesio namuose, nori būti pastebėtas“.

Tokiam vaikui trūksta artimųjų meilės, dėmesio, supratimo. Per emocijas ir problemišku elgesiu jis, tarsi, prieštarauja ir kovoja prieš netinkamą elgesį jo atžvilgiu.

• **Animistinis reiškinių suvokimas.** Šis teiginys nėra apibūdintas literatūroje, informacijos ieškota internete, tačiau surasti nepavyko. Tuo praplečiamas problemos supratimas. Pedagogai problematišką mokinį sutapatina su gamta, kurioje didelė įvairovė. Tai gali būti: pūga, audra, uraganas. Šį teiginį iliustruoja respondento atsakymas:

„Su uraganu, kurį suvaldyti labai sunku. Kai klasėje yra tokių vaikų, labai sunku dirbti“.

Tačiau akcentuojama, kad *„kiekvienas mokinytis- individualybė ir asmenybė, kuriai ateityje lemta nueiti vienu ar kitu gyvenimo keliu“.*

• **Sveikatos problemų turintis vaikas.** Hiperaktyvumas, nenoras, nesugebėjimas mokytis. Tai, pasak pedagogų, nesveiki vaikai, kuriems reikalingas nuolatinis dėmesys ir priežiūra. Pasak, Radzevičienės (1997), hiperaktyvūs vaikai labai jaudrūs veikloje, veikiantys be plano. Paprastai toks vaikas išsirenka vieną asmenį ir visais įmanomais būdais stengiasi jį išlaikyti“. Respondentai sako, kad emocinių problemų turintys mokiniai asocijuojasi su ligoniu. Yra jautrūs, nervingi. Gali būti užsidarę, sunkiai prakalbinami. Save vertina neadekvačiai. Elgesio problemų turintys – įžūlūs, chamiški, norintys būti dėmesio centre. Pamokose nerimstantys, šaukia „kas šauna į galvą“. Šį teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„Tokie vaikai dažniausiai yra negabūs ir neturi mokymosi motyvacijos. Pamokose juda, kruta, šnekasi, šaukia, kas šauna į galvą, ginčijasi su mokytojais ir draugais“.

„Tiesiog su žmogumi, turinčiu problemų“.

• **Deviantinė destruktinė elgsena.** Tai tokia elgsena, kuri pažeidžia tiek moralės, tiek teisės normas (Leliūgienė, 2002). Atkreipiamas dėmesys ne tik į patį netradiciškai besielgiantįjį, bet jis gali būti, pasak respondentų, sutapatinamas su „įvairių filmų neigiamais herojais, kur pyktis, emocijų nevaldymas sukelia žiūrovui neigiamą nuotaiką“. Daliai pedagogų emocinių ar elgesio problemų turintis mokinys asocijuojasi su :

„Gatvės chuliganais, kurie savo netinkamu grubiu, įžūliu elgesiu atkreipia praeivio dėmesį”.
„Su agresyviu, nuolat viskuo nepatenkintu, maištaujančiu nežinia prieš ką ir dėl ko, bambančiu, reiškiančiu nepagarbą visam aplinkiniam pasauliui”.

Tai – gyvenimo neigiamos pusės, kurių žmonės vengia.

• **Auklėjimo įtaka šeimoje.** Tyrimas patvirtina Litvinienės, Rupšienės ir Plačienienės (1996, 2002) teiginį, kad vaikų elgesys daugiausiai priklauso nuo socializacijos proceso sėkmės. Susiklosčius nepalankioms vaiko socializacijai sąlygoms pradeda reikštis emocinės ir elgesio problemos. Vaikų elgesio problemos dažnai būna susijusios su šeimų socialiniu statusu. Šeimoje vyrauja nedarna, grubumas. Žemas tokių šeimų kultūros lygis. Tai iliustruoja respondentų atsakymai:

„Netinkamai auklėjamas vaikas namuose”.
„Su šeima, aplinka, kurioje auga, gyvena vaikas”.
„Su vienišu, pedagogiškai apleistu, tėvų užmirštu vaiku”.
„Blogi santykiai (tėvų) namuose”.

Tyrimo duomenys patvirtina Giedrienės, Grudzinsko, Navaičio (1999) teiginį, kad elgesio problemoms atsirasti įtakoja nepilna šeima. Šį teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„Mokinys iš nepilnos šeimos; mokinys iš asocialios šeimos”.
„Pirmiausia šiuos vaikus sulyginčiau su tokių pat problemų turinčiais tėvais, nes mano manymu, vaikai būtent iš tėvų perima elgesio modelius.

Respondentė, turinti auklėjamą klasę jau ketverius metus, teigė, kad „vaikai- šeimos veidrodis”. Į pateiktą klausimą atsakė ne visi respondentai. Keletas iš jų nesuprato klausimo esmės, taip pat nuskambėjo teiginys: „Nė su niekuo neasocijuojasi”. Tai rodo pedagogo nenorą gilintis į pateiktą klausimą, arba laiko stokos buvimą, reikalingą apmąstymams.

Tęsiant šią mintį, siekta išsiaiškinti, kokias emocijas išgyvena pedagogai, dirbdami klasėje, kurioje yra mokinių, turinčių emocinių ar elgesio problemų. Iš gautos duomenų analizės paaiškėja, kad esant klasėje tokiems mokiniams, **sutrikdomas darbas**. Pedagogai teigia, kad juos „išmuša iš vėžių”, trukdo vesti renginį, pamoką ar pan. Tokie mokiniai nukreipia dėmesį nuo ugdymo. Tai iliustruoja atsakymai:

„Tokie mokiniai savo netinkamu elgesiu mažina mano darbingumą”.

„Klasė sunkiau įsisavina dalyką”..

„Trukdo mokytojui ir klasės draugams”.

Tada mokytojas turi atlikti psichologo, soc. pedagogo funkcijas. Emocinių ar elgesio problemų turintys mokiniai dažnai pamokų metu nedirba, išbalansuoja kitus mokinius: juos išblaško, juokina, kalbina. Tampa sunkiau sukaupti dėmesį ir įsigilinti į mokomąją medžiagą. Sutrukdomas pamokos laikas. Tai pedagogus **skatina ieškoti naujų pedagoginio poveikio priemonių**. Veiksmingu poveikiu tampa bandymas pajuokauti, nukreipiant dėmesį kelioms minutėms nuo pamokos vedimo. Problemiškus mokinius stengiamasi užimti, sudominti kokia nors veikla. „*Jeį pajaučiu, kad mokinyš ieško preteksto sukelti konfliktą, visada randu būdą tam užkirsti kelią – žodžiu, judesiu, akimis*”- teigė respondentė.

Klasėje esantys probleminio elgesio mokiniai labai **neigiamai veikia pedagogo emocijas ir nuotaiką**. Respondentų teigimu, vaikų elgesys gali „išsunkti “emociškai.

„*Jeį elgesys darosi piktybiškas, tai kyla nervai, jautiesi bejėgis nesuvaldomoje situacijoje*”.

„*Trūksta kantrybė*.”

„*Stengiuosi neišeiti iš pusiausvyros, bet dažnai tokiais atvejais tanka kelti balsą*”.

„*Jaučiu pastovią įtampą. Nuolat suku galvą, ieškau įvairių būdų kaip juos suvaldyti. Tai užima daug laiko ir trukdo aiškinti*”.

Nepagarba ir piktybiškumas pedagogus labai įskaudina, išblaško ir darbingumas krenta, ko pasekoje stringa dėmesingumas, juntama įtampa, nuovargis. Kartais net pagalvojama, jog būtų geriau, kad tokie mokiniai nesimokytų bendrojo lav.mokykloje. Tačiau, Kauffman, Hallahan (2003) teigia, kad tokių moksleivių nereikėtų iškelti iš bendrųjų klasių ir mokyklų, jei ten yra tenkinami jų poreikiai.

Kvieskienė (2000) papildo mintį, kad „daugumas šių paauglių po perkėlimo į kitas mokyklas žymiai pablogėja: vaikai nustoja lankyti pamokas, pradeda valkatauti, vagiliauti ir t.t.” Nelengvame pedagoginiame darbe, pasak Kulikovskich (1998), reikalingi savęs valdymo metodai. Tai - savęs įtikinėjimas, įsakymas sau savireguliacija.”

Nemažai įtakos pedagoginiam procesui turi mokinių, linkusių į agresyvią elgseną dalyvavimas renginiuose. Analizuojant paauglių dalyvavimą klasės ir mokyklos organizuojamuose renginiuose, kyla klausimas: ar iš tikrųjų ta veikla mokiniams įdomi, gal reikia ją priartinti prie mokinių poreikių? Barkauskaitės (2001) nuomone, mokykloje trūksta prasmingos, patrauklios, vaikų interesus atitinkančios veiklos. Mokiniai, iš kurių nesitikima gero elgesio, dažniausiai išitraukia į „blogiečio” vaidmenį ir bando jį pateisinti.

Tyrimu išaiškinta, kad mokyklose egzistuoja kelios emocinių ar elgesio sutrikimų turinčių mokinių, dalyvaujančių popamokinėje veikloje kategorijos, kur yra **galimybė viešai demonstruoti netinkamą elgesį**. Renginiuose destruktivaus elgesio mokiniai tyčia kelia šurmulį, stengiasi elgtis priešingai, trukdyti kitiems. Respondentų nuomonę iliustruoja šie teiginiai:

„ Jie stumdomi, stengiasi į save atkreipti dėmesį.”

„ Neklauso, neramiai sėdi, šaiposi iš visko arba išėina”.

„ Daugiausia tokių mokinių yra iš asocialių šeimų. Pasitaiko atvejų kai ir jų tėvai, turi sutrikimų (tačiau tai retesni atvejai)”.

Kita kategorija, tai - mokinių, linkusių agresyviai elgtis **noras lyderiauti**. Šie vaikai užklasinėje veikloje noriai užima lyderio poziciją.:aktyvūs dalyviai, nori būti pastebėti ir pagirti.

Kaip teigia respondentė:„, Jie jie ne apatiški, neabejingi, norintys veiklos, tai aktyviai dalyvauja sporto varžybose, drąsiai veda renginius, noriai ruošiasi jiems. Bet gali trukdyti kitiems, agituoti nieko neveikti, siūlyti,„ nemokinišką veiklą”. Vieni iš jų gali būti net renginio,„ siela”.

Dėmesio ir poreikio būti reikšmingiems tenkinimo galimybė. Tokie ugdytiniai dalyvauja renginiuose ir labai nenori būti atskirti nuo kolektyvo, tik nuolat reikia skatinti, pagirti. Jiems būtina skirti kuo sunkesnių užduočių. Taip pat leisti patiems organizuoti renginius. Duoti kuo daugiau darbo pagal jų pomėgius, tuomet tokie ugdytiniai bus labiau užimti ir elgsis geriau. Šį teiginį iliustruoja respondento atsakymas: „*Su jais būna sunkiau, tačiau skatinu visur dalyvauti. Mokiniai, kurie išskirtinėmis emocijomis ir elgesiu bando išsireikalausti mūsų dėmesio –jie visur eina noriai, sugeba ar ne, bet dalyvauja, nešioja aparatūrą ir t.t*”. Kartais darbui juos užkrečia klasės draugų geras pavyzdys, mokytojo pagyrimo žodis, kad ir už menkiausią veiklą.

Įdomu pastebėti, kad vieniems mokiniams, nors ir turintiems elgesio problemų dalyvavimas renginiuose yra suprantamas, nes nenorima atsiskirti nuo kolektyvo, kai tuo tarpu kiti visai abejingi užklasinei veiklai. Įdomu, kodėl?

Praktinėje veikloje susiduriama su elgesio problemų turinčių mokinių nuomone, kur išryškėja šios pagrindinės priežastys: „neįdomu“, „niekas neorganizuoja“, „nėra laiko“. Šių paauglių komentarai atspindi statistikos duomenis liudijančius popamokinės veiklos (dabar vadinamos) neformaliuoju švietimu) apmirimas (.Barkauskaitė, 2001; Dapkienė, 1996, 2002; Petrulytė, 1995).

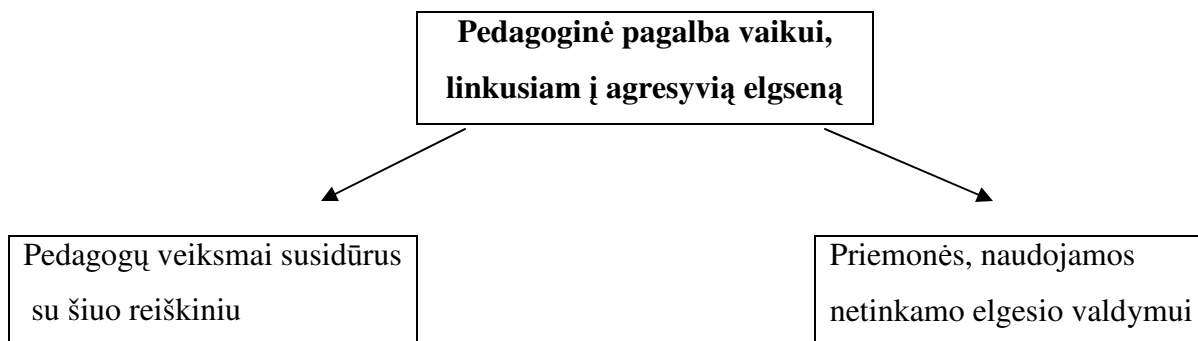
Tai visiškai **abejingumas užklasinei veiklai**. Šiai kategorijai priklausančius mokinius iš viso nedomina klasėje ir mokykloje organizuojami renginiai. Primygtinai raginami dalyvauja nenoriai ir pakenkia renginiui triukšmavimu, nepajėgia būti santūriais. Tokių vaikų neigiamas elgesys trukdo viskam. Jie nenustygsta vietoje, nenoriai įsijungia į veiklą, vengia visuomeninio darbo, renginių. Yra įžūlūs, abejingi.

Dalyvavimo neprognozuojamumas. Tai mokiniai, kurie aktyviai nori dalyvauti klasės ar mokyklos organizuojamuose renginiuose, bet yra, pasak respondentės, kaip, „*uždelsto veikimo bomba*” – *neaišku, kada bus proveržis, gal vaidinimo viduryje?*” Paanalizavus giliau, pastebimos dvi tokių ugdytinių grupės: 1) sulaukę (arba ne) pamokų pabaigos, mokyklą tuoj palieka, niekur nedalyvauja, nes turi susikūrę savo ratą, savo pasaulį, 2) mokiniai, kurie išskirtinėmis emocijomis ir elgesiu reikalauja dėmesio – jie visur dalyvauja.

- Apibendrinant galima teigti, kad pedagogams nelengva dirbti, kai klasėje yra elgesio problemų turintys mokiniai. Jei tarpusavio su ugdytiniais santykiai konfliktiški, tai neigiamai veikia pedagogo savijautą, blaško dėmesį, o visa tai skatina pedagogus ieškoti naujų pedagoginio poveikio priemonių.

2.5.2. Efektyvių pedagoginio darbo metodų taikymas, sprendžiant elgesio problemas

Siekiant išsiaiškinti, kokia efektyvi pagalba teikiama agresyvios elgsenos paaugliui, pirma reikia atskleisti, ką pedagogai daro, susidūrę su vaiko negatyviu elgesiu. Apie tai galima spręsti iš naudojamų metodų, jų veiksmingumo. Taip pat, ar pedagogai sugeba valdyti neigiamas emocijas, ar gilinasi į vaiko asmenybės charakteristiką. Pedagoginės pagalbos vaikui modelis pavaizduotas 9 paveiksle.

9 pav. Pedagoginės pagalbos vaikui modelis

Siekiant išsiaiškinti, kokie metodai gali keisti agresyvią elgseną pozityviai, respondentams pateikti šie klausimai: *Ką darote, susidūrę su mokinio netinkamu elgesiu?; Kokiomis priemonėmis gali būti valdomas jūsų ugdytinių netinkamas elgesys?; Kas konkrečiai priklauso nuo jūsų, teikiant pedagoginę pagalbą emocinių ar elgesio problemų turinčiam mokiniui?*(žr.7 priedą).

- **PEDAGOGŲ VEIKSMAI, SUSIDŪRUS SU PAAUGLIŲ AGRESYVIA ELGSENA.** Ką daryti, kokias priemones taikyti, kad būtų galima suvaldyti emocinių ar elgesio problemų turinčius vaikus? Sėkmingai pradėti pagalbos teikimą dažnai trukdo abejingumu bei prievarta pagrįsti ar neadekvatūs šeimos santykiai. Didelė dalis elgesio sutrikimų turinčių moksleivių Kauffman ir

Hallahan (2003) teigimu, gyvena būtent tokiose šeimose. Mokykloje agresyvaus elgesio prevencija pasak, Gumuliauskienės (1996), turėtų prasidėti nuo pedagogo pozicijos: jo sąveikos su mokiniais, darbo stiliaus, metodų, bendravimo formų ir t.t. Gilinantis į tolimesnį problemos sprendimą, įdomu sužinoti, kokios pozicijos laikosi pedagogai, susidūrę su elgesio problemų turinčiu mokiniu

Tyrimu išaiškinta, kad vienas iš būdų, susidūrus su mokinio netinkamu elgesiu tai - **individualus pokalbis**. Pedagogai teigia, kad tokioje situacijoje daug kalbasi. Teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„*Kalbu, baru, apeliuoju į sąžinę, moralę*”.

„*Bandau išsiaiškinti jo elgesio motyvus*”.

„*Jeigu su vaiku radau bendrą kalbą, pasikalbu su juo, kad netrukdytų dirbti kitiems ir pats sau neapsunkintų gyvenimo bendruomenėje*”.

Kartais (pagal situaciją) tuoj pat, kartais – po kurio laiko (jei tai atsitiko ne mokykloje ir ne pamokų metu). Pedagogai aiškinasi atskirai su kiekvienu mokiniu, kodėl jis taip elgiasi. Bando įtikinti, kad taip elgtis negalima, nes kiti panašiu elgesiu gali jam atsakyti. Tuomet pačiam bus nemalonu, skaudu ir pan. Perspėja, papasakoja panašių pavyzdžių. Tačiau Žukauskienė (2001) nerekomenduoja, kad, „suaugusysis leistų laiką kalbėdamasis su vaiku ar paaugliu apie jo netinkamą elgesį, norėdamas jį pakeisti”. Tai jos manymu - netinkamas bendravimo pobūdis. Mokytojas turi pagalvoti, ko iš tiesų siekia: ar kad vaikas įgytų supratimą apie tam tikrus elgesio aspektus, taptų vieno ar kito poelgio ekspertu, ar kad jis taip nebesielgtų jau dabar.

Atsakymų analizė patvirtino faktą, kaip pedagogui kartais **sunku išlaikyti emocinę pusiausvyrą**. To būtina siekti stengiantis susitvarkyti, išlaikyti pagarbų toną, nesukelti dar didesnę reakciją., „*Manau, kad daug kas priklauso nuo pedagogo elgesio su emocinių ar elgesio problemų turinčiais mokiniais, kadangi daugiausia mokiniai stebi, kaip mokytojas reaguoja į jo elgesį*” – teigė respondentė.

Kartais padeda humoro jausmas, bet labai sunku nepažeminti tokio vaiko prieš visą klasę. Taip pat akcentuojama, kad „*į tam tikras replikas nekreipiu dėmesio(apsimetu, kad neišgirdau)*” Kiti teigia reaguojantys nedelsiant, tačiau stengiasi neparodyti pykčio. Visada užbėga jam už akių. Naudoja atsipalaidavimo techniką- gilų įkvėpimą ir mintyse suskaičiavimą iki 10.

Bendradarbiavimas su mokyklos vadovais, kolektyvu. Respondentų teigimu, susidūrus su mokinio netinkamu elgesiu, kartais mokytojams užtenka vien pokalbio. Bandoma kalbėtis su pačiu mokiniu. „*Aiškinuosi atskirai su kiekvienu mokiniu. Bandau įtikinti jį, kad taip elgtis negalima, nes kiti panašiu elgesiu gali jam atsakyti. Tuomet pačiam bus nemalonu, skaudu ir pan.*”- teigė respondentas. Po pamokos informuojamas klasės auklėtojas. Kadangi mokytojai nesijaučia galintys kompetingai spręsti vaiko vis didėjančių elgesio problemų, jie renkasi lengviausią išeitį – nukreipia deviantinio

elgesio vaikus pas mokyklos socialinį pedagogą. Būna atvejų, kai tenka kreiptis pagalbos į klasės vadovą, mokyklos vadovus, ar tėvus. Priklauso nuo to, koks tas elgesys. Kai kada pedagogai problemą sprendžia patys, arba ieško, kas padėtų. Tariamasi su kitais mokytojais. Kraštutiniu atveju vaikas vedamas į prevencinę komisiją.

Bendradarbiavimas su mokinio tėvais. Šiame darbe labai svarbus vaidmuo tenka tėvams, nes daugiausia nuo jų priklauso vaiko kasdieninis gyvenimas, jo ateitis. Pedagogas, bendradarbiaudamas su tėvais, kartais gali pamatyti, jog vaiko agresyvumo problema slypi pačiuose tėvuose. Šią problemą pavyktų išspręsti padėjus tėvams suvokti, kad jie patys yra vaiko destruktivaus elgesio priežastis, kad jie patys dažnai sukuria sąlygas vaikui netinkamai elgtis. Tėvai turėtų aktyviai ir efektyviai dalyvauti ugdant savo vaikus, suprasti ir priimti savo vaikų socialinius ir emocinius poreikius, efektyviau panaudoti ugdymo įstaigos ir visuomenės resursus. Jie turėtų garantuoti saugios vaikui namų aplinkos kūrimą ir be abejo palaikyti nenutrūkstamus ryšius su mokytojais ir kitais specialistais. Švietėjiška pedagogo veikla taip pat susijusi su tėvų atsakomybės ugdymu, į kurią įeina sugebėjimas priimti racionalius sprendimus. Formuojant šeimų tinkamas vertybes - tėvai ir vaikai turi suvokti netinkamo elgesio žalą ir jo pasekmes. Respondentai pažymi, kad kviečiasi tėvus į mokyklą, arba juos informuoja telefonu, prašoma jų pagalbos. Paskutinis variantas respondentų manymu, „*lankymasis namuose*”.

Gilinimasis į vaiko asmenybines charakteristikas. Toks elgesys netoleruotinas, todėl bandoma išsiaiškinti elgesio motyvus, priežastis, išklausomi mokinio argumentai, kodėl jis netinkamai elgiasi, kas jį į tai pastūmėjo.

Norint atskleisti pedagoginės pagalbos veiksmingumą elgesio sutrikimų turintiems vaikams, labai svarbu žinoti, kiek patys pedagogai asmeniškai gali padėti problemiškam vaikui.

Tyrimo duomenų analizė patvirtina psichologų teiginį, koks svarbus yra neformalus bendravimas su vaiku. Koks tai bendravimo stilius? Tai bendravimas neformalioje aplinkoje. Neformalus bendravimas vyksta klasės valandėlių metu, kai atvirai, nuoširdžiai kalbamasi, diskutuojama. Dalis respondentų stengiasi rasti kontaktą su tokiu mokiniu, jo nenuvilti, palaikyti pastovų ryšį popamokinėje veikloje.

Giliau paanalizavus pastebima, kad dažnai efektyvūs būna adekvatūs pedagoginio poveikio metodai. Šį teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„ *Būtina savišvieta ir pasiruošimas pamokai*”.

„ *Pasitariame, kokios poveikio priemonės buvo veiksmingos. Pagal galimybes: jei su vaiku radau bendrą kalbą, pasikalbu su juo, kad netrukdytų dirbti kitiems ir pats sau neapsunkintų gyvenimo bendruomenėje*”.

„ *Vaiko adaptacija pamokoje*”.

„ *Priklauso nuo atskiro mokytojo (gebėjimo išlaikyti pagarbą ir taktą, mokėti pastebėti ir tas mažas*

Tyrimo duomenų analizė atskleidė ir tokį faktą kaip, galimą pedagogo abejingumą tiriamai problemai. Kai kurių respondentų teigimu, nuo jų niekas nepriklauso. Jie tiesiog nežino, kuo gali padėti probleminio elgesio vaikui. Šį teiginį iliustruoja atsakymai:

„Manau, kad niekas nepadės”.

„Nežinau, kas priklauso nuo manęs. Bandytas psichologiškai įteigti dorą elgesio įgūdžius dažniausiai lieka „bevaisis””.

• **PRIEMONĖS, NAUDOJAMOS NETINKAMO ELGESIO VALDYMUI.** Tyrimo duomenų analizė leidžia manyti, kad pagrindinė priemonė elgesiui valdyti - **individualūs pokalbiai**. Tai toks universalus metodas, kuris lavina reikiamus įgūdžius, pagelbsti sprendžiant problemas ir priimant sprendimus. Šį teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„ Pirmiausia kiekvienas „suaugęs” pedagogas į mokinį turi žiūrėti kaip į vaiką, t.y. suprasti jo psichologiją. Kalbėtis su juo, skatinti jį išsakyti savo problemas”.

„Individualūs pokalbiai su mokiniu, konkrečios situacijos analizė, jo nuomonės išklausa, elgesio įvertinimas”.

Mokytojai neturi ignoruoti net menkausio netinkamo elgesio fakto. Respondentų teigimu, su kiekvienu vaiku reikia kalbėtis asmeniškai, atskirai. Paaiškinti jam, kodėl ugdytinis netinkamai elgiasi, kokios to priežastys. Pasak Žukauskienės (2001) „reikia aiškiai nurodyti, kokio elgesio iš vaiko tikimasi”. Taip pat kiekvieną kartą, kai vaikas peržengia tinkamo elgesio klasėje ribas, mokytojas privalo imtis aktyvių veiksnių, kad tokį elgesį sustabdytų, kad netinkamas elgesys nestiprėtų. Galima kalbėtis su mokiniu neformalioje aplinkoje, tam, kad ugdytinis jaustųsi laisviau, bandyti apeliuoti į jo sąžinę, pateikti pavyzdžių iš savo patirties.

Tyrimu išaiškinta, kad įtakos turi ir pačio **pedagogo emocinis stabilumas**. Mokytojo profesija reikalauja iš žmogaus ne tik aukšto profesionalumo, artistiško, oratorinių gabumų, bet ir gebėjimo valdyti save, savo jausmus ir emocijas (Kulikovskich,1998). Ne paslaptis, kad pedagogo profesija sunki ir reikalauja daug energijos. Kartais pedagogai jaučia įtampą, diskomfortą, nuovargį, o tai, aišku, atsispindi santykiuose su vaikais. Tyrimas įrodė, kad svarbus ramus pedagogo tonas, išpėjimas. Su netinkamo elgesio mokiniu galima susitarti draugiškai. „ *Į tai reaguoji ramiai, bet principingai, kad toks elgesys sulauktų klasės visuotino pasmerkimo” – teigė respondentė.*

Galima diferencijuoti užduotis. Pasak Černiaus (1992), šiuolaikinėje mokykloje keičiasi požiūris į mokinį. Pradedama suvokti, kad mokiniys yra asmenybė, kurią gerumu galima paveikti labiau, nei nuobaudomis. Daugiau dėmesio skiriama mokinių savimokai, savarankiškiems sprendimams, leidžiama pasirinkti užduotis. Šį teiginį iliustruosime respondentų atsakymais:

„ Stengiuosi juos tinkamai įdarbinti; individualiai skiriu atitinkamas užduotis”.

„ Duodu jam konkrečių įsipareigojimų”.

„ Papildomas darbas jiems aktualia tema, nekreipiant dėmesio į jų poelgius”.

Netinkamas elgesys gali būti valdomas **mokinio skatinimu**. Kad ir už mažus laimėjimus pozityvaus elgesio keitime mokytojai turėtų vaikus paskatinti, įvertinti (Žukauskienė, 2001). Tai esminė pozicija, kada kreipiamas dėmesys ne į netinkamą, o į pageidautiną mokinio elgesį. Paskaitinimo būdai:

- Pakankamai intensyviai stebėti mokinį, kai jis yra dėmesingas, tinkamai elgiasi. Tuo metu jį pagirti, nusišypsoti.
- *Socialiniai pastiprinimai*: pagirti, pakomentuoti jo elgesį, žiūrėti į jį, prieiti arčiau; mažesni vaiką galima paglostyti, girti konkrečiai už kažką.
- Materialinės paskatos: saldumynai, žvaigždutės, taškėliai, paveikslėliai ir t.t.
- Aktyvūs pastiprinimai.

(http://www.mkc.lt/dokumentas/mokymosi_medziaga/mokykla_be_agresijos.doc).

Mokinio skatinimas galimas palaikant artimą distanciją ir naudojant neverbalinę komunikaciją (Žukauskienė, 2001). Respondentai pažymi, kad kai kurie pedagogai prieina arčiau prie vaiko, pažvelgia jam tiesiai į akis, „ paglosto, paliečia mokinį švelniu, bet ne piktu žvilgsniu”. Kiti paaukština vertinimo pažymį. Skatina ir materialinėm paskatom – saldainiais.

Įdomu pastebėti, kad respondentai šalia taikomų pastiprinimo ir modeliavimo būdų, pageidaujama elgesį skatina pasinaudodami elgesio sutartimi, kur susisteminami taikomi pastiprinimo būdai (bet tai priklauso nuo mokinio noro keistis). Šioje raštu tarp mokytojo ir mokinio sudarytoje sutartyje išvardijami konkretūs numatomi arba priklausantys nuo konkretaus mokinio elgesio pastiprinimo būdai ir pasekmės. Kaip ir visose sutartyse, taip ir šioje turinys suderinamas atsižvelgiant į visus dalyvius, kurie turi sutikti su sutarties sąlygomis (Hallahan, Kauffman).

Kad ir kaip bebūtų realiame gyvenime toli gražu ne visuomet pastebimas ir įvertinamas elgesys; tėvai, mokytojai, draugai tokio elgesio gali ir neskatinėti arba reikiamu metu jų gali tiesiog nebūti. Todėl tikimybė, kad naujai išmokti įgūdžiai pasireikš realiame gyvenime, didėja tuomet, kai vaikai išmoksta įvertinti savo pačių elgesį ir save apdovanoti. Paskatinimų efektyvumas priklauso nuo keleto dalykų: paskatinimo pobūdžio, laiko, paskatinimo kiekio ir kokybės. Tačiau akivaizdu, kad dalis pedagogų netiki skatinimų veiksmingumu. Respondentė teigia, kad „ gražūs ir geri žodžiai padeda tik neilgam laikui”.

Vaikų kelias į gyvenimą prasideda tėvų namuose, vėliau prisijungia mokykla. Taigi juos labiausiai veikia tėvai ir mokytojai. Bėda ta, kad nei tėvų, nei mokytojų vaikai negali pasirinkti. Bendravimo taisyklės nustato būtent suaugusieji. Vaikai jas vykdo entuziastingai arba paklusdami per prievartą, t.

y. mokydamiesi ir tapatindamiesi su jais. Ir kai vaikai pradeda elgtis deviantiškai, mokytojai pradeda kaltinti tėvus, tėvai skundžiasi mokytojais, bet niekas rimtai ir neieško išeities.

Manoma, kad mokyklos ir šeimos aktyvus ir kryptingas bendradarbiavimas gali padėti šalinti vaikų ir paauglių destruktivų elgesį, kelti jų mokymosi motyvaciją.

Mokyklos ir šeimos bendradarbiavimo svarba akcentuojama visose mokyklai skirtuose dokumentuose: Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, Lietuvos švietimo plėtotos strateginėse nuostatose 2003 – 2012 metams, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatuose ir kt.

Kaip vieną iš veiksmingų priemonių respondentai paminėjo - **tėvų informavimą**. Šį teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„Pastabos ar skambučiai tėvams”.

„Geras tėvų ir mokytojų ryšys”.

„Nuoširdūs santykiai su tėvais”.

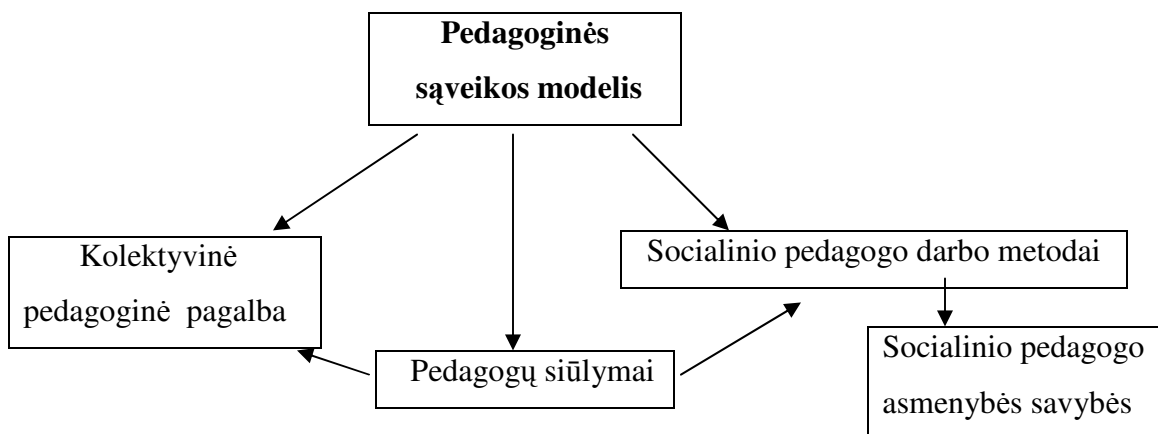
Mokytojų elgesys turi būti pagrįstas prielaida, kad tėvai rūpinasi savo vaikais ir nori išspręsti kylančias problemas. Laikydamasis tokios pozityvios nuostatos, mokytojas pageidauja, kad tėvai ir mokytojas dirbtų kaip viena komanda(Žukauskienė, 2001). Komanda - kartu dirbančių asmenų grupė, kai visų asmenų buvimas yra būtinas bendram tikslui įgyvendinti. Pedagogų nuomone, kai kuriems mokiniams padeda informavimas tėvams, pastabos. Kitais atvejais būtinas nuolatinis bendravimas su tėvais, diskusijos, pokalbiai, skambučiai jiems. Kalbėdamasis su tėvais, mokytojas turi kalbėti pozityviai ir aiškiai. Jis turi pabrėžti, jog supranta ir vertina tai, kad tėvai taip pat susirūpinę vaiko elgesiu ir nori dirbti kartu su mokytoju, mėgindami padėti vaikui išmokti tinkamai elgtis. Pasak respondentės: „jeigu kartu padės auklėti tėvai, mokinys turės norą būti drausmingas. Tačiau priešingu atveju, jei tėvai nereaguoja į iškvietimus, „galimas net tėvų svarstymas direkcinėje taryboje už netinkamą vaiko priežiūrą”. Būtinas atsakingesnis tėvų požiūris į savo vaiko problemas. Yra respondentų, teigiančių, kad „tų tėvų, kurių požiūris į mokytoją yra blogas, jų vaiko elgesio suvaldyti praktiškai neįmanoma pedagoginėmis priemonėmis”.

- Apibendrinant pedagoginę veiklą, galima daryti prielaidą, kad pedagogai teikdami pagalbą linkusiems į agresyvią elgseną mokiniams, naudoja įvairias pedagogines priemones: diferencijuoja užduotis, informuoja tėvus, individualiai kalbasi su vaiku, bendradarbiauja su mokyklos valdžia, kolektyvu.

2.5.3. Pedagogų požiūris į agresyvios elgsenos kaitą, sąveikoje su socialiniu pedagogu

Pedagoginėje pagalba vaikai, linkusiam agresyviai elgtis, neatsiejamas visų mokyklos specialistų komandinis darbas, jų sąveika, tačiau daugiausiai pedagogai kreipiasi pagalbos į socialinį pedagogą, ar psichologą.

Apibūdinant pedagoginę sąveiką, vaikų, linkusių į agresyvią elgseną, problemos sprendime, matome, kad ji susideda iš tokių dalių (žr.10 paveikslą).

10 pav. Pedagoginės sąveikos modelis

Siekiant išsiaiškinti, kaip galima spręsti elgesio problemas, respondentams pateikti šie klausimai: *Kaip padedate pedagogų kolektyve vieni kitiems, sprendžiant mokinių elgesio ir emocijų problemas? ; Kokie, jūsų manymu, socialinio pedagogo darbo metodai padeda formuoti pozityvios elgsenos modelius?; Kaip jums atrodo, ko pedagogai tikisi iš socialinio pedagogo sprendžiant nepageidaujamo mokinių elgesio klausimus? Pakomentuokite socialinio pedagogo veiklos teigiamus ir neigiamus bruožus (darbo aspektu).* (8 priedas).

Siekiant giliau suprasti tiriamą problemą, analizuojama kolektyvinė pedagogų pagalba vieni kitiems, kad būtų galima rasti problemos sprendimo būdus paauglio elgsenos keitime (žr.6 priedą).

● **Problemos sprendimas pedagogų kolektyve.** Tyrimu išsiaiškinta, kad būtinas geranoriškas bendradarbiavimas tarp komandos narių, nes bendradarbiavimas yra daug daugiau negu fizinis buvimas kartu su kitais, dalijimasis medžiaga, pokalbiai. Bendradarbiavimas – tai kooperacija siekiant bendro tikslo, tai žmonių socialinė sąsaja, atsirandanti dirbant kartu. Pedagogai kolektyve kiekvienas pareiškia savo nuomonę, savo darbo metodus su tokiais mokiniais. Tada numatomos priemonės ir būdai, kaip padėti atsikratyti neigiamų įpročių atskiriems mokiniams. Šį teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„ Apsvarstome pedagogų kolektyve ir numatome žingsnius, ką kiekvienas gali (privalo) padaryti su mokinių elgesio ir emocines problemas”.

„ Stengiamės dirbti kolegialiai”.

„ Pokalbiai mokytojų kambaryje, pedagogų tarybos posėdžiai”.

Pedagogai visas iškylančias problemas bando spręsti bendrai su mokyklos bendruomene. Savo kolegoms duoda patarimų, nors kai kurie iš jų abejoja tų patarimų veiksmingumu. Rekomenduoja paskaityti pedagoginės, psichologinės literatūros.

Sprendžiant vaiko elgesio problemą svarbu suburti kuo daugiau specialistų iš įvairių sričių. Svarbiausia, kad komandiniame darbe dalyvautų destruktiviai besielgiančio vaiko mokytojai, ypač klasių auklėtojai, nes jie gali pasidalinti vertinga informacija apie agresyvų vaiką ir jo socialinę aplinką, jie gali užtikrinti emocinių ar elgesio problemų turinčio vaiko saugumą klasėje bei skatinti klasės draugus pozityviai priimti emocinių ar elgesio problemų turintį vaiką. Mokytojai turėtų geranoriškai bendradarbiauti su visais asmenimis, kurie padeda tokiam vaikui. Tokiu būdu vyktų nuolatinis konsultavimasis su kitais specialistais, tarnybomis. Prašoma klasių auklėtojų ir soc. pedagogo pagalbos. Diskutuojama, tariamasi. Dalijamasi darbo patirtimi, prašoma vieni kitų pagalbos. Pasitariama, kokios poveikio priemonės buvo veiksmingos. Ši teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„ Patariame viena kitai, jei turime panašių atvejų. Stengiamės bendrai drausminti vaikus”.

„ Kartu numatome veiksmų planą, galimybę padėti mokiniui, jeigu reikia, kreipiamės pagalbos į PPT”

● **Asmeninė pagalba vaikui ir jo artimiesiems.** Be mokinių lankomumo, socialinių problemų pedagogai savo rūpestį nukreipia į tas šeimas, kurių vaikai gali turėti emocinių ar elgesio problemų. Darbas su šeimomis ne tik padeda numatyti kylančias netinkamo elgesio problemas, bet ir kaip jų išvengti. (Kvieskienė, 2003). Kiekvienas pedagogas vienaip ar kitaip stengiasi padėti emocinių ar elgesio problemų turinčiam vaikui ir jo artimiesiems. Šis teiginys iliustruojamas taip:

„ Duodu patarimų tėvams, nors nežinia, ar jie veiksmingi”.

„ Rekomenduoju paskaityti pedagoginės, psichologinės literatūros”.

Kiekvienas vaikas yra unikalus, kiekvienas skirtingai išreiškia savo jausmus bei sunkumus, ieško įvairiausių būdų išeiti iš susidariusios situacijos. Nepriklausomai nuo to, ar vaiko elgesys yra priimtinas aplinkiniams, ar jis elgiasi netinkamai, vaiką būtina gerbti kaip asmenybę ir norint jam padėti, būtina į tai atsižvelgti.

Pastebėta, jog dažnai pedagogai dirba pagal savo sukurtą individualią darbo su agresyviais vaikais sistemą. Kartais pedagogas vienas pats bando spręsti agresyvios elgsenos vaikų problemas, o dažniausiai tokį vaiką/ paauglį siunčia pas socialinį pedagogą. Šis specialistas, kaip profesionalas, kuris įteisintu būdu sprendžia vaiko problemas.

SOCIALINIO PEDAGOGO DARBO METODAI, FORMUOJANT POZITYVIĄ ELGSENĄ.

Siekiant išsiaiškinti soc. pedagogo darbo su elgesio problemų turinčiais vaikais, pastebima, kad pozityvią elgseną, pasak respondentų, formuoja :

- **Individualūs pokalbiai.** Tai geriausias priėjimas prie vaiko, taip galima gauti daugiau informacijos. „*Mažiau kreipiant dėmesį į tokį elgesį pamokos metu, labiau kalbėti su mokiniu atskirai, o ne prieš visą klasę*”, – teigė respondentai. Tik individualaus pokalbio metu galima įgyti vaiko pasitikėjimą, įrodyti vaikui, jog jis tau rūpi, jog tu esi pasirengęs jam padėti, paaiškinti, kad nesi vaiko priešas. Labai svarbu neišgąsdinti vaiko, kad jis pas soc. pedagogą nebijotų dar kartą ateiti.

Socialinis pedagogas pirmiausia turi išsiaiškinti priežastis, kodėl elgiamasi netinkamai. Šio darbo esmė – padėti destruktivaus elgesio vaikui atrasti optimaliausią problemos sprendimo būdą, nes tas būdas, kurį pasirinks pats vaikas – jam yra svarbiausias, nors tai gali ir neatitikti socialinio pedagogo lūkesčių. Tai jis ir atlieka individualaus, nuoširdaus pokalbio su mokiniu metu. Socialinio pedagogo elgesys savaime turi parodyti pasitikėjimo galimybę. Vaikas ima pasitikėti pedagogu ir pats pradeda kreiptis į jį prašydamas patarimų tačiau, pasak respondentės „*individualiame pokalbyje gali dominuoti ne tik draugiškas, pagarbus bendravimas, bet ir konkretūs bei griežti socialinio pedagogo reikalavimai vaiko atžvilgiu*”.

- **Paskatinimai.** Pagal tyrimo duomenų analizę galima teigti, kad emocinių ar elgesio problemų turinčiam vaikui gali padėti nuolatinis bendradarbiavimas su socialiniu pedagogu. Šis specialistas turėtų paskatinti vaiką už pozityvią veiklą, padrašinti ir suteikti tam tikrus įsipareigojimus. „*Daug įtakos santykiams turi humoras. Su gera nuotaika, pajuokavimu galimi efektyvesni problemų sprendimo variantai*”, - teigė keletas respondentų.

Vaikas, turintis emocinių ar elgesio problemų paprastai turi ir žemą savęs vertinimą. Socialinis pedagogas turėtų skatinti mokinio iniciatyvumą. Pagirti, padėkoti už gerą elgesį.

Pokalbio su vaiku metu socialinis pedagogas turi pasinaudoti daugeliu įgūdžių: jis turi gebėti stebėti, klausyti, mokėti įsiklausyti, klausinėti, sutelkti dėmesį, vadovauti ir interpretuoti.

- **Nuoširdumas mokinio atžvilgiu.** Tai natūralumas, betarpiškumas santykiuose su vaiku. Respondentai pažymėjo, kad su agresyviai besielgiančiu vaiku socialinis pedagogas turi bendrauti atvirai, nuoširdžiai, kartu ir taktiškai. Mokiniui būtina tokia aplinka, kurioje jis galėtų laisvai bendrauti ir jaustųsi saugus, nebijotų susilaukti priekaištų. „Tokioje aplinkoje vaikas ugdomi savigarbą, jaučia

savo vertę, mokosi gerbti kitų teises, pastebėti jų privalumus ir trūkumus, gali nusiteikti saviraiškai” (Dereškevičius,1996). Reikia mokėti išklausti vaiką ir dirbti taip, kad ugdytinis pajustų, jog socialinis pedagogas yra jo draugas.

Giliau paanalizavus tyrimo duomenis, ryškėja, kad pozityvų elgesį formuoja tam tikras gero elgesio modeliavimas.

● **Pozityvaus elgesio modeliavimas.** Pozityvų elgesį modeliuoja socialinio pedagogo geranoriškumas ir šilti santykiai su mokiniais: pozityvios mokytojų viltys ir lūkesčiai, neigiamų nuostatų keitimas teigiamomis. Padeda pokalbis, problemos aptarimas, gyvenimiškų pavyzdžių lyginimas. Tarpusavio santykiai grįsti atvirumu, pasitikėjimu.

Kokios pagalbos tikisi pedagogai iš socialinio pedagogo sprendžiant vaikų elgesio problemas?

Tyrimu išaiškinta, kad būtinas **tiesioginis paties socialinio pedagogo darbas, sprendžiant problemas**. Pedagogai tikisi, kad socialinis pedagogas padės išaiškinti destruktivaus elgesio priežastis tam, kad visi kartu galėtų ištaisyti nepageidaujamus dalykus. Šį teiginį iliustruojantys atsakymai:

„ *Pamokymų, kaip keisti elgesį tarpe mokinių.*”

„ Tikisi, kad problemą išspręs”.

„ *Pagalbos, patarimų*”.

Taip pat intensyvaus ir pastovaus darbo su mokiniu. Konfliktų išsprendimo, tarpusavio santykių gerinimo. Tyrimo analizė nurodo, kad vienas, kitas pedagogas pageidauja, jog būtų išspręsta problema bent šią pamoką, nes supranta, jog visiškai pakeisti mokinį taip greitai neįmanoma.

Lietuvoje nepakankamai atsižvelgiama į skirtingus mokinių poreikius. Programų lygiu tai jau daroma, tačiau pedagogai retai turi galimybę sulaukti realios pagalbos pamokų metu, jei klasėje yra vienas ar keli elgesio problemomis pasižymintys mokiniai. Užsienio šalyse mokytojams talkina elgesio specialistai, kurie atvyksta į mokyklą iš specializuotų tarnybų ir praleidžia ilgesnį laiką šalia probleminio elgesio mokinio: stebi jį, diagnozuoja elgesio problemas bei jų priežastis, sudaro individualią elgesio koregavimo programą, konsultuoja mokytojus, kaip derėtų reaguoti į to mokinio elgesį. (http://www.mkc.lt/dokumentas/mokymosi_medziaga/mokykla_be_agresijos.doc).

Įdomu pastebėti, kad atsitiktinai tyrime dalyvavusios socialinės pedagogės, išreiškė kategorišką nuomonę apie pedagogų požiūrį į socialinio pedagogo darbą. Šį teiginį iliustruoja respondentų atsakymai:

„ *Beveik visi pedagogai mano, kad soc. pedagogas sutramdys nepageidaujamo elgesio mokinius, atlikdamas policininko vaidmenį*”.

„ *Kad padės išspręsti visus nesusipratimus*”.

Asmeninė darbo patirtis leidžia daryti išvadą, kad pedagogai socialiniam darbuotojui „užkrauna“ padidintą krūvį, neatsižvelgdami nei į problemiško vaiko aplinką, nei į jo šeimą. Šis žmogus turėtų būti, pedagogų manymu, vos ne visagalis. Labai sunku suvokti pasikeitusį požiūrį į mokinį pedagogams, turintiems daugiau kaip 35 metų darbo stažą. Pedagogai iš specialisto, kaip pastebėta tyrime, tikisi net tokios pagalbos,, *kurią ne visada gali patys suteikti, kadangi yra mokinių, turinčių psichikos sutrikimų. Yra ugdytinių, kurių elgesys priklauso nuo paveldimumo*”.

Keletas respondentų skeptiškai vertina socialinio pedagogo darbą su elgesio problemų turinčiais mokiniais,, *Manau, jog nelabai ko tikisi. Jis gali tik gražiau pakalbėti, bandyti psichologiškai paveikti, kaip ir mokytojas. Bet retai tai padeda, arba padeda laikinai*”.

Atsakymų analizė atskleidė faktą, kad nustatant problemą, ypatingai svarbus asmeninis socialinio pedagogo **iniciatyvumas**. Pedagogai iš jo tikisi tikros iniciatyvos. Jų nuomone, patys socialiniai pedagogai turėtų pastebėti probleminius vaikus bei vesti su jais ir šeimos nariais individualius pokalbius, o ne laukti, kol mokytojas nurodys,, *pabaksnos*”. Pageidauja, kad būtų stebimi mokiniai pertraukų metu, kai destruktivaus elgesio mokiniai elgiasi laisvai, neprognozuojamai.

Taip pat respondantai pažymėjo, kad soc.pedagogas galėtų daugiau laiko skirti nepageidaujamo elgesio mokiniams, bei dažniau bendrauti ir daugiau susipažinti su to mokinio charakteriu ir t.t.

• **Socialinio pedagogo bendradarbiavimas su kitais specialistais.** Išsiaiškinęs esmines destruktivaus elgesio priežastis, socialinis pedagogas turėtų suburti tokią komandą, kuri geriausiai padėtų spręsti vaiko agresyvumo problemą.

Svarbu, kad komandiniame darbe vyrautų geranoriškumas, supratimas, palaikymas. Būtina stiprinti grįžtamąjį ryšį, ko šiuo metu dažnai pasigenda socialiniai pedagogai dirbdami su emocinių ir elgesio problemų turinčiais vaikais.

Socialinis pedagogas turėtų skatinti komandos narius dalyvauti įvairių projektų bei programų, skirtų agresyvių vaikų elgesiui keisti, kūrime ir jų įgyvendinime. Daugiau bendradarbiauti su kitų mokyklų socialiniais pedagogais, pasidalinti gerąja patirtimi. Išanalizavus tyrimo duomenis, pastebėta, kad pedagogai iš soc. pedagogo tikisi,, *aktyvesnio tarpininkavimo tiek sprendžiant elgesio problemas tarp mokinių, tiek santykiuose su mokytojais, tėvais*”. Reikalinga didesnė parama. Daugiau individualaus darbo, daugiau pokalbių su ugdytiniu, palaikant nuolatinį ryšį su jo tėvais.

Taip pat respondantai akcentuoja, kad iš soc. pedagogo pageidauja:

„ *Kompromiso, rekomendacijų, konsultavimo, kaip su tokiais mokiniais elgtis.*”

„ *Naujausių darbo formų, padedančių pasiekti laukiamų rezultatų.*”

„ *Dalyvavimo klasės valandėlių metu, pagalbos sudarant nemokamo maitinimo mokinių sąrašą*”.

(Šiuo metu tai jau nebe aktualus klausimas pedagogams, nes nemokamo maitinimo dokumentus pagal naują vyriausybės potvarkį, vykdo savivaldybių globos ir rūpybos skyriai).

- **Socialinio pedagogo tarpininkavimas, sprendžiant iškilusias problemas.** Tarpininkavimo metodą sudaro trys elementai: pagalba organizuojant, koordinuojant ir informuojant (Leliūgienė, 2002). Dirbdamas socialinis pedagogas turi būti tarpininku: tarp tėvų ir vaikų, tarp mokinių ir pedagogų.

Pedagogai tikisi, kad soc. pedagogas bus kaip laidininkas tarp mokinio ir pedagogo:

„Kad pabendraus su pačiu mokiniu, jo tėvais, kad tų problemų sumažėtų”.

„Pokalbių; lankymosi namuose, jei nelanko pamokų; užimtumo po pamokų – taip paveikiant jo elgesį”.

Aptarus pedagogų dedamas viltis, pagalbos srityje, tyrimu norėta išsiaiškinti, kokie asmenybės bruožai reikalingi socialiniame darbe. Tyrimo duomenų analizė pateikė faktą, kad socialinis pedagogas turi būti pakankamai kompetentingas sprendžiant elgesio problemas.

SOCIALINIO PEDAGOGO VEIKLOS TEIGIAMAI IR NEIGIAMAI BRUOŽAI (darbo aspektu)

- **Pagalbos pedagogui kompetencija tarpininkavimo su probleminiu vaiku srityje.** Pedagogai teigia, kad soc. pedagogas „gali tarpininkauti tarp mokinio, mokytojo ir kt. institucijų, renka informaciją, duomenis apie mokinius, esančius rizikos grupėje”. Pataria mokytojui. Stengiasi padaryti viską, ką tik gali: rūpinasi, domisi visais mokiniais, bendrauja su klasių auklėtojais. Tačiau kai kurie pedagogai mano, kad socialinis pedagogas per popierizmą daug ko nespėja. Pasak respondentės: „soc. pedagogas per daug apkrautas mokyklos pašaliniais darbais, todėl sunkiau atlikti savo pagrindinį darbą”.

Pagalbos pedagogui kompetencija situacijos ir vaiko pažinimo srityje. Ši socialinio pedagogo kompetencija padeda mokytojui geriau pažinti problemų turinčius mokinius ir šalinti iškilusias problemas. Bendrauja su mokiniu, jo tėvais, sprendžiant problemas.

Giliau paanalizavus pastebimi socialinio pedagogo neigiami darbo aspektai.

- **Neigiamos asmenybės savybės, trukdančios efektyviai spręsti problemas.** Pasak Leliūgienės (2002), „socialinei – pedagoginei refleksijai labai reikšminga tvarkingai vedama dokumentacija. Dokumentacija užkerta kelią netvarkingam veikimui, spontaniškumui, nekompetencijai”. Autorės teigimu, tik dokumentų dėka išaiškėja individuali veikla. Deja, iš tyrimo duomenų analizės pastebėta, kad pedagogams tokia veikla nepriimtina. Jų nuomone: „soc. pedagogas užsidaręs, popierinis. Turi mylėti tiesioginį darbą, o ne tvarkyti popieriukus”. Darbo patirtis rodo, kad geriau daugumai pedagogų „nesirodyti”, kai tvarkai dokumentus, nes tik papildomai jų akyse neigiamas ar net nekomunikabilus tapsi.

- **Profesinių gebėjimų stoka.** Pedagogai teigia, kad pasitaiko atvejų, kai soc.pedagogas nepakankamai įsigilinęs į iškilusią problemą, tampa mokinio gynėju. (Viena iš nuomonių- 49 metus mokykloje dirbančio pedagogo. Jis mano, kad mokiniams per daug suteikta teisių, o pareigos pamirštos. Tai žmogus, pripažįstantis discipliną, ignoruojantis bet koki mokinio netinkamo elgesio pasireiškimą). Kiti respondentai pažymėjo, jog,, *socialinis pedagogas galėtų dažniau kalbėti su vaikais.*” Sunku, kai susiduriama su nekonkretumu. Respondentai ne itin tiki, kad soc. pedagogas nebendraudamas su mokiniu pamokose, gali per keletą pokalbių išspręsti mokinių elgesio problemas. Pedagogai norėtų, kad jiems padedantis soc.pedagogas pasižymėtų tokiomis savybėmis:

- **Pageidaujamos socialinio pedagogo asmenybės savybės.** Respondentai teigia, kad socialinis pedagogas turi būti: atsakingas, gebantis bendrauti, teikti žinias, meilę. Linksmas, bendradarbiaujantis, suteikiantis pagalbą, patarantis. Darbštus, kruopštus, bendraujantis su įvairaus amžiaus vaikais bei suaugusiais. Sąžiningas, draugiškas. Pedagogams „ *patinka tolerantiškumas, nuoširdumas bei ramumas, kai atrodo, kad tam tikrose situacijose neįmanoma išlikti ramiam*”.

Pastabumas – savybė, kuria lengvai išvelgiama situacijos esmė, svarbiausi ugdytinių asmenybės bruožai. Komunikatyvumas – sugebėjimas, įgalinantis lengvai užmegzti tarpasmeninius santykius, sėkmingai plėtoti dialogą, sukurti prielankumo ir pasitikėjimo santykius. Juo tinkamesnė komunikacija, tuo didesnė sėkmės tikimybė. Organizuotumas – savybė, įgalinanti soc. pedagogą tinkamai planuoti savo ir kitų laiką, paskirstyti pareigas, atskirti pagrindinius dalykus nuo antraeilių, sutelkti dėmesį ir pastangas pagrindiniams dalykams, mokamai vadovauti. Kūrybiniai sugebėjimai – naujumo, originalumo šaltinis. Santykių kūrybingumas įgalina tobulinti tarpasmeninių ryšių kultūrą, naujus ryšius. Išraiškos sugebėjimais pasižymintis soc. pedagogas sugeba akcentuoti kas svarbiausia, emociškai išgyventi vertybes, įtikinti, paveikti kitus.

- Apibendrinant pedagoginę sąveiką, galima daryti prielaidą, kad elgesio problemos sprendime turi dalyvauti visi mokykloje dirbantys specialistai. Pagrindinis darbo krūvis tenka socialiniam pedagogui. Šis specialistas – tarpininkas tarp pedagogų, tėvų ir vaiko. Pedagogų teigimu, šis žmogus turi pasižymėti pozityviomis asmeninėmis savybėmis bei iniciatyvumu sprendžiant elgesio problemas. Apibendrinant kokybinio tyrimo rezultatus, pateikiamas hipotetinis agresyvios elgsenos kaitos modelis, kuris gali būti naudojamas bendrojo lavinimo įstaigose dirbantiems pedagogams (žr.9 priedą). Labai svarbus pedagogo emocinis vaiko, linkusio į agresyvią elgseną, priėmimas.

IŠVADOS

1. Mokslinėje literatūroje daug dėmesio skirta vaiko, turinčio polinkį agresyviai elgtis problemoms. Pakankamai analizuota pagrindinių veiksnių (šeimos, žiniasklaidos, mokyklos) įtaka vaiko agresyvios elgsenos formavimuisi. Tačiau nepakanka mokslo studijų, atskleidžiančių pedagogų požiūrį į tokius vaikus/ paauglius, kaip pedagogai supranta ir vertina agresyviai elgtis linkusio vaiko elgsenos motyvus. Vaikų agresyvios elgsenos problemoms spręsti reikalinga kompleksinė pagalba ir darbas turi vykti integruotai. Viena iš svarbiausių veiklos rūšių yra socialinė – pedagoginė pagalba, kurios pagrindiniu organizatoriumi mokykloje yra socialinis pedagogas.
2. Labai svarbus rodiklis – pedagogo tarpusavio santykiai su ugdytiniais, nuo jų priklauso vaiko elgesys. Pedagogų apklausos rezultatai rodo, kad mokykloje jau pradinėse klasėse realiai egzistuoja vaikų elgesio problema, kuri atsiranda dėl psichologinių, pedagoginių, socialinių priežasčių. Pedagogams nelengva dirbti, kai klasėje yra mokinių, linkusių agresyviai elgtis. Netinkamas vaiko elgesys turi ypatingą poveikį pedagogų darbingumui. Tai labai sekina, tiek fiziškai, tiek psichologiškai.
3. Atliktas tyrimas atskleidžia pedagogų požiūrį į problemos sprendimą. Manoma, kad mokinio nepageidaujamą elgesį galima veikti pedagoginio poveikio priemonėmis. Tai skatina pedagogus ieškoti vis naujesnių, humaniškesnių pedagoginio poveikio formų. Teikdami pagalbą elgesio problemų turintiems mokiniams pedagogai naudoja įvairias pedagogines priemones: diferencijuoja užduotis, informuoja tėvus, individualiai kalbasi su vaiku, bendradarbiauja su mokyklos valdžia, kolektyvu. Kai kada pedagogai problemą sprendžia patys, arba ieško, kas padėtų. Elgesio problemos sprendime turi dalyvauti visi mokykloje dirbantys specialistai, tačiau pagrindinis darbo krūvis tenka socialiniam pedagogui.
4. Tyrimo metu paaiškėjo, jog labai svarbi yra vaiko, linkusio į agresyvią elgseną, vaizdinio struktūra. Iš to, kaip suprantamas vaikas/ paauglys, į jį turi būti nukreipta pedagoginė veikla. Tam būtina efektyvi pedagoginė sąveika. Pedagogai įdeda daug pastangų, kad mokykloje sumažėtų agresyvios elgsenos bruožų turinčių vaikų problema. Jie visais įmanomais būdais stengiasi išvengti vaikų agresyvios elgsenos protrūkių, tačiau ne kiekvienam mokytojui būdingas pakantumas, ne kiekvienas mokytojas turi pakankamai žinių, kaip elgtis tokiais atvejais. Įvertinus pedagogų požiūrį į vaiką, linkusį agresyviai elgtis, bei elgsenos kaitos galimybes sąveikoje su socialiniu pedagogu, hipotezė, kad galima efektyviai spręsti elgsenos kaitos problemas, iš dalies pasitvirtino. Problemos supratimas ir veiklos organizavimas užtikrina realią pagalbą vaikui, linkusiam į agresyvią elgseną.

REKOMENDACIJOS PEDAGOGAMS

1. Norint koreguoti vaiko elgesį, labai svarbu išsiaiškinti tokio elgesio priežastis ir pasirinkti individualią jo koregavimo strategiją. Siekiant pozityvios veiklos efektyvumo pedagogai privalo pasistengti sukaupti kuo daugiau informacijos apie tokių vaikų gyvenimo sąlygas ir šeimos gyvenimo aplinkybes bei laikytis tam tikrų reikalavimų bendraujant su vaikais. Nerodyti vaikams savo simpatijų ar antipatijų, nesmerkti ir nemenkinti vaiko, o pasistengti jį suprasti, dažniau pabrėžti, kad pasitikima juo, kad jis gali visiškai pakeisti savo elgesį ir kad pedagogas tuo tiki.
2. Būtina kuo aiškiau atskleisti vaikams nederamo jų elgesio padarinius, išsiaiškinti, kaip toks jų elgesys gali paveikti kitus, kaip jaučiasi jų aukos bei aplinkiniai žmonės, kai jie elgiasi agresyviai. Vengti nuobodžių ir pamokslaujančių pokalbių, nes tokius „pamokslus“ vaikai tiesiog atmeta, visiškai neįsiklausydami į tai, kas buvo pasakyta. Nekelti balso ir nerodyti pykčio bei susierzinimo. Kalbėti ramiai bei įtaigiu tonu.
2. **Pedagogai turėtų** skirti daugiau laiko pokalbiams su paaugliais, linkusiais į agresyvumą, ypač tada, kai vaikas nusiteikęs pasikalbėti ir nori išsipasakoti. Neprarasti vaikų pasitikėjimo, pasakojant atsitiktiniams asmenims tai, ką pedagogas sužinojo apie juos. Tai gali sukelti didelį vaikų nusivylimą.
3. Kuo dažniau bendrauti su vaikų šeimomis, kviestiti tėvus pokalbiui, skatinti dalyvauti bendruose renginiuose bei šventėse. Bendraujant su tėvais, stengtis juos išklaudyti, duoti dalykiškų patarimų, neskubėti priekaištauti bei pabrėžti blogą vaiko elgesį (ypač girdint kitiems asmenims). Dažniau iškelti teigiamas vaikų elgesio ypatybes, gerus jų gebėjimus bei talentus, nes priešingu atveju tėvai vengs pedagogo, nenorės dalyvauti pokalbiuose.
4. Veiksmingos galėtų būti specialios socialinių įgūdžių ugdymo programos, nes emocinių ir elgesio problemų turintys vaikai pasižymi nepakankamais socialiniais įgūdžiais, dėl to dažnai yra atstumiami savo bendraamžių. Pedagogai turi mokyti vaikus, kaip užmegzti ir palaikyti draugiškus santykius su kitais vaikais, skatinti juos išklaudyti kitus, atsižvelgti į kitų interesus. Tai padėtų vaikams užmegzti geresnius tarpusavio ryšius su kitais klasės vaikais, ir jiems nereikėtų ieškoti draugų už klasės ribų, asocialiose grupuotėse.
5. Šie vaikai sunkiai sukoncentruoja dėmesį, gana sunku juos įtraukti į akademinę ar kitokią veiklą, kuriai reikia daug didesnių pastangų. Todėl pedagogų pareiga - stengtis, kad užduotys būtų kuo įvairesnės, nuolat keičiamas veiklos pobūdis, daromos pertraukos.
6. Koreguoti netinkamus, t.y. agresyvius elgesio būdus reikia specialiai organizuotų pamokų metu. Vienas iš jų - pykčio valdymas (žr.10 priedą).

Literatūra

1. Ališauskas, A. (1999). *Socialinės problemos vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose: Mokinių socialiniai poreikiai ir jų tenkinimas/ Socialiniai tyrimai: tarpdisciplininis požiūris*. Šiauliai.
2. Ambrukaitis, J. (2000). Socialinis pedagogas - nauja specialybė Lietuvoje. *Specialusis ugdymas*, 3 (2), 140-142.
3. Anikejeva, N. (1998). *Mokytojui apie psichologinį klimatą mokykloje*. Kaunas.
4. Barkauskaitė, M. (1979). *Mokinių tarpusavio santykiai*. Kaunas.
5. Barkauskaitė, Ž. (2002). Socialinio pedagogo veiklos reglamentavimo gairės. *Socialinis ugdymas* 5, p. 76-83.
6. Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice- Hall.
7. Bajoriūnas, Z. (1997). *Šeimos edukologija*. Vilnius.
8. Bitinas, B. Šidlauskienė, A. (2001). *Mokyklos socialinis pedagogas: ergonominis aspektas*
9. Broom, L., Bonjean, Ch. M., Broom, D. H. (1992). *Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas.
10. Černius, V. J. (1992) *Mokytojo pagalbininkas*. Kaunas
11. Charles, C.M. (1999) . *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius.
12. Chomentauskienė, R. (2001). Pažinkime agresiją. *Psichologija tau*. 5, p. 22-24.
13. Dapkienė, S. (1993). *Užklasiniai renginiai moksleiviams*. Šiauliai.
14. Dodge, K., A. (1993). Social). - cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression // *Annual Review of Psychology*. Vol. 44.
15. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius.
16. Giedrienė, R., Grudzinskas, J., Navaitis, G. (1999). *Vaikų psichologinis konsultavimas*. Vilnius.
17. Gage, N.L., Berliner, D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius.
18. Ginott, H. G. (1999). *Tarp tėvų ir vaiko*. Vilnius.
19. Gumuliauskienė, A. (1996). *Vaikų ir paauglių agresyvumo klausimu*. *Acta pedagogica Vilnensia*, 3, p. 131-139.
20. Hurrelmann, K., Unverzagt, G. (2001). *Kaip išugdyti stiprius vaikus*. Vilnius.
21. Hallahan, P., Kauffman, M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. // Specialiojo ugdymo įvadas. Vilnius.
22. Harland, S. (2005). *Hiperaktyvus ar labai gabus? Patarimai tėvams*. Vilnius.
23. Indrašienė, V. (2004). *Socialinio ugdymo technologijos*. Vilnius.
24. Ignatavičienė, S., Žukauskienė, R. (1999). Rizikos grupės vaikai: *metodinės rekomendacijos pedagogams*. Vilnius.

25. Juodraitis, A. (1998). Deviantinio elgesio vaikai: pedagoginės – psichologinės problemos. *Specialusis ugdymas 2*, p.21 – 28.
26. Kairienė, B. (2000). *Agresyvumo raiška ir ištakos: prevencinės pedagogikos kontekstas*. *Pedagogika*, 44, p. 151-160.
27. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas.
28. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai.
29. Kulikovskich, O. (1998). *Dėmesio! Penktokas!* Vilnius.
30. Kučinskas, V. Kučinskienė, R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda.
31. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius.
32. Litvinienė, J. (2002). *Šeima – vaiko ugdymo institucija*. Klaipėda.
33. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas.
34. Lepeškievė, V. (1996). *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius.
35. Miškinis, K. (2000). *Pokalbiai su tėvais*. Kaunas.
36. Monkevičienė, O. (2002). Emocinės ir socialinės paramos vaikui būdai. *Sveikata*, 7, p. 27-35.
37. Myers, D.G. (2000). *Psichologija*. Kaunas.
38. Mielke, (1997). *Geriau supraskime sunkius vaikus*. Vilnius.
39. Navaitis, G. (1997). *Psichologinė parama vaikui*, Šiauliai.
40. Navaitis, G. (1999). *Lietuvos šeima: psichoterapinis aspektas*. Vilnius.
41. Pakalkaitė, L. (2002). Agresijos pamokos: mokykla – antrieji namai? *Psichologija tau*, 1, p. 49.
42. Plužek, Z. (1996). *Pastoralinė psichologija*. Vilnius.
43. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius.
44. Prakapas, R. (2001). *Paauglių tarpusavio agresija mokykloje*. *Pedagogika*, 53, p. 113-115.
45. Petruolytė, (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Presvika.
46. Polukordienė, K. (1999). *Meno terapija. Grupinė psichoterapija Lietuvoje*. Vilnius.
47. Radzevičienė, L. (1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai, bei jų korekcija*. Šiauliai.
48. Rupšienė, L., Plačienė, D. (2002). Vaikų agresyvumas: šiuolaikinės pradžios mokyklos problema ir jos sprendimo gairės. *Pedagogika*, 59, p. 37-43.
49. Rupšienė, L. (2000). *Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškinys*. Klaipėda.
50. Rumpf, J. (2004). *Rėkia, pešasi, viską gadina*. Kaunas.
51. Suslavičius, A., Valickas, G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius.
52. Suslavičius, A. (1995). *Socialinė psichologija*. Kaunas.
53. Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius.

54. Семенов, И., Н. Степанов, С., Ю. (1996). Рефлексивное развитие познавательной творческой активности. Новосибирск.
55. Tarptautinių žodžių žodynas (2004) / Ats. Red. A. Bendorienė. Vilnius.
56. Trakumaitė, M. (1992). Meno terapija. Ne žodžiais, o vaizdais. *Psichologija tau*, 2, p.6-7.
57. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius.
58. Vaitkevičius, J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius.
59. Zaborskis, A., Žemaitienė, N., Šumskas, L. ir kt.(1996). *Moksleivių gyvenimo būdas ir sveikata*. Vilnius.
60. Žarienė, A., Ruzgienė, A. (2001). Berniukų ir mergaičių agresyvumas žaidimų aikštelėse. *Pedagogika*, 53, p. 138-140.
61. Žukauskienė, R. (1997). *Agresyvaus mokyklinio amžiaus vaikų elgesio raidos ypatumai*. *Psichologija*, 17, p. 76-93.
62. Žukauskienė, R. (1999). *Agresija ir bendradarbiavimas: kaip padėti vaikams išmolti konstruktyviai elgtis*. Vaikų psichologinis konsultavimas. Vilnius.
63. Žukauskienė, R. (1999). Fizinė, verbalinė ir netiesioginė agresija: skirtumai tarp lyčių. *Psichologija*, 19, p. 98-107.
64. Žukauskienė, R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso? // Moksleivių netinkamo elgesio ypatumai: metodinės rekomendacijos*. Vilnius.
65. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius.

Publikacijos internete

66. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje (1997). <http://www.socmin.lt> (žiūrėta 2006-11-02).
67. Valickas, G. Smurtinio filmo įtaka paaugliui (2000). <http://www.google.lt/search?hl=lt&q=smurtinio+filmo+%C4%AFtaka+paaugliui.&btnG=Google+Pai e% C5% A1ka&meta> (žiūrėta 2007 – 01- 12).
68. Socialinių pedagogų kvalifikaciniai reikalavimai (2001). Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. 1667, 2001-12-14 <http://www.smm.lt> (žiūrėta 2006-11-15).
69. Žukauskienė, R. Paauglio noras būti dėmesio center (2001). <http://www.google.lt/search?q=paauglio+noras+b% C5% ABti+d% C4% 97mesio+centre&hl=lt&start=30&sa=N> (žiūrėta 2007 – 02-03).

SUMMARY

Irmina Ambrozevičienė

The attitude of the educators towards aggressive teenagers behavior and the changing possibility in the teaching process

The misbehavior of children/teenagers has got sympathetic economic, social, juristic, cultural situation to progress. Very often the conditions to aggressive behavior form at school. It is very important to start preventive work with children aggression at the very beginning. Effective techniques can help to solve this problem.

Research problem: how do teachers understand aggressive teenagers and the changing of their behavior in the teaching process.

Research object: teachers' attitude towards the teenagers aggression and the possibility to change their behavior in the teaching process.

40 educators of Tauragė district took place in the research. Methods which were used in the Master's work:

- quantitative analysis. The aim: the attitude of teachers towards children who has got the embarrassment of behavior. The information of the research was computerized using SPSS software, in a descriptive statistic way. The facts suggest that:

- * the problems of behavior display in particular in primary school;
- * the students having the problems of behavior do special influence on efficiency of young teachers;
- * in teachers view the objectionable behavior of students can be influenced by pedagogical means;
- * the teachers work individually with the children having emotional and behavior problem;

- qualitative analysis. The aim: the operationalisation of aggressive behavior as a phenomenon. The possibility of changing the behavior in the teaching process. The facts suggest that:

- * it is difficult for the teachers to work in the class when students with behavior problems participate here. Such behavior has got a negative influence on mood, distract the attention. It stimulates teachers to look for the new pedagogical means.
- * giving help for students which have got behavior problems teachers use various pedagogical means such as specialized tasks, parents information, individual talks with childs, cooperative with school headmasters, colleagues. Research hypothesis that children' aggression can be influenced in the teching process was right. Cooperative plays the main role here.

PRIEDAI

Agresyvos elgsenos koregavimo būdas pykčio valdymui

Toks darbas turi pereiti keturias stadijas:

1) reikia padėti vaikams įsisąmoninti savo pyktį, pripažinti, kad jis yra; su vaikais kalbamasi apie pyktį, aptariamoms situacijoms, kuriose jis kyla, akcentuojama, kad pykčio išgyvenimas susijęs su kūno pojūčiais;

2) būtina paaiškinti vaikams, kad pyktis - normalus, natūralus jausmas, kurį visi žmonės dažniau ar rečiau išgyvena;

3) reikia padrašinti vaikus priimti savo pyktį; tik tada jie galės sąmoningai apsispręsti, ar išreikšti pyktį tiesiogiai, ar kaip nors kitaip, būdami vieni;

4) reikia eksperimentuoti su vaikais mėginant įvairiai išreikšti pyktį.

Visos šios stadijos praeinamos specialių užsiėmimų metu, skirtų koreguoti vaikų agresyvumą, ugdant tam tikrus socialinius įgūdžius. Pykčio išreiškimas susijęs ir su pykčio valdymu. Patarimas supykus "suskaičiuoti iki dešimties" arba kelis kartus giliai įkvėpti, anot Gailienės, Bulotaitės, Sturlienės (1996), padeda sumažinti ūmiai kilusią įtampą. Be to:

- reikia vaikus mokyti nesusierzinti dėl kiekvienos smulkmenos ir nebūti nuolat nepatenkintiems, reikia ieškoti būdų kaip išreikšti savo nepasitenkinimą aiškiai, bet neįžeidžiamai;
- vaikai gali kam nors papasakoti apie savo išgyvenimus;
- savo įsiūtį ar pyktį gali nupiešti popieriuje, piešti tol, kol pyktis atslūgsta;
- gali kalbėtis su savimi – sau išsakyti piktas mintis, šaukti tuščiam kambaryje ar miške; užrašyti viską, kas guli ant širdies, bet po to lapą suplėšyti;